

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Pavel Fabini

Spolupráce Národní strany s mladočechy v letech 1891-1907

**The Cooperation of the National Party with the Young Czechs
throughout the Period 1891 - 1907**

2012

Vedoucí práce: Doc. Vratislav Doubek, PhD.

Velmi děkuji Doc. Vratislavu Doubkovi, PhD. za příkladné a trpělivé vedení při tvorbě předkládané diplomové práce.

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny využití prameny a literaturu a že práce nebyla užita v rámci jiného vysokoškolského studia.“

V Praze dne 2.7. 2012

Pavel Fabini

Abstrakt

Cílem diplomové práce je určení stěžejních milníků a na nich založená interpretace historických proměn volební kooperace Národní strany s Národní stranou svobodomyslnou v období od punktačních ujednání až do všeobecných říšských voleb v květnu roku 1907. Sledována bude kooperační strategie čelných představitelů staročeského proudu, reagujících na změny politického postavení vzhledem k probíhající restrukturalizaci českého stranického subsystému v rámci Českého království. Zohledněn bude i organizační a ideový charakter Národní strany.

Klíčová slova:

Staročechi

Kádrová strana

Stranický systém

Volební spolupráce

The aim of my thesis is to assess a relevant facts for better explanation of the shifts which happened in electoral cooperation between National party (Old Czechs) and National liberal party (Young Czechs) during 1891-1907. It observes the cooperative policy of the leaders of Old Czechs, who were obliged to react to the structural changes of Czech party system, which took place in Bohemia at the turn of the century. This explanation is being done with regard to organizational and ideological patterns of National party.

Key words:

Old Czechs

Cadre Party

Party System

Electoral Cooperation

Obsah

Úvod.....	8
1 Proměny 80. let - od svornosti k sváru	19
1.1 Nový elektorát	20
1.2 Mladočeské ambice a počátky defenzivy Národní strany.....	21
1.3 Není všennárodní jako všennárodní	22
1.4 „Jaký života, taková smrt“ - říšské volby 1891.....	25
1.5 Národní strana kádrová.....	30
2 Zklamane naděje. Národní strana v letech 1891-1897	34
2.1 Za Boha, vlast a národ	34
2.2 Kauza Alfons Šťastný	39
2.3 Promarněná šance - zemské volby 1895.....	42
2.4 „Strana nezemřela a hlásí se k boji“ – říšské volby 1897	49
3 Od pádu Badeniho k první dohodě všennárodních stran	56
3.1 Ve stínu mladočeské strany. Léta 1897-1900	59
3.2 Česká strana agrární	63
3.3 Na rozcestí. Národní strana v letech 1901-1903.....	66
3.3.1 Jednání o kompromisu	67
3.3.2 Zápas mohykánů o suverenitu strany	71
4 Národní strana umírá, ale nevzdává se. Léta 1903-1907	76
4.1 Koncentrační strana v Národním souručenství.....	76
4.2 Čekání na mladočeský pád a volební reforma 1907	79
4.3 Jaká koncentrace pro říšské volby?.....	82
Závěr	88
Použité prameny a literatura	90

Seznam zkratek

ANM – Archiv národního muzea

AB – Albín Bráf

AOZ – Antonín Otakar Zeithammer

AVČR – Akademie věd České republiky

BP – Bedřich Pacák

ČK – Český klub (nesněmovní)

ČSA – Česká strana agrární

DRČK – Domácí rada Českého klubu

DS – důvěrnický sbor

KK – Karel Kramář

KM – Karel Mattuš

KSN – Katolická národní strana

KPJ – Katolická politická jednota

FLR – František Ladislav Rieger

LA PNP – Literární archiv Památníku národního písemnictví

MO – městský obvod

NA – Národní archiv

NS – Národní strana

NSS – Národní strana svobodomyslná

ÖAW – Der Österreichischen Akademie der Wissenschaften

SČZ – Sdružení českých zemědělců

SJ – Selská jednota

SDPNS – Sbor důvěrníků poslanců Národní strany

SDS – skupinový důvěrnický sbor

VCDV – Výzkumné centrum pro dějiny vědy

VRHP – Všeobecné rovné hlasovací právo

VVNS – Výkonný výbor Národní strany

VVNSS – Výkonný výbor Národní strany svobodomyslné

ZSJ – Zemská selská jednota

ÚVOD

Národní strana, známá také jako staročeská, případně konzervativní, se doposud těšila nepatrnému zájmu u badatelů na poli historicko-politologického výzkumu, přestože byl s její aktivitou spojen proces politizace společnosti na území Českého království a po tři desetiletí zastávala vedoucí pozici v českém stranickém systému.¹ Po heuristické přípravě mohu konstatovat, že pokud jde o výzkum politických aktivit staročechů od chvíle, kdy ztratili své výsadní postavení (1891), platí výše položené tvrzení dvojnásob.² Vedle ideově - tendenčních vlivů, které se stavěly ke studiu „reakcionářských“ směrů české politiky a priori záporně, lze daný stav vysvětlit také akceptací představ vycházejících z některých tradičních interpretací, které našly své vyjádření i v odborné zahraniční literatuře. Vynikající americký historik Gary B. Cohen ve studii o pražských Němcích glosuje situaci staročechů slovy: „prakticky zanikli po volbách do říšské rady v r. 1891 (...).“³ Nutno dodat, že již doboví pozorovatelé pokládali nástup Národní strany svobodomyslné (mladočechů) do čela české politiky za moment zániku staročechů.⁴

Pokud by tomu tak skutečně bylo, pozice autora předkládané práce by se stala vskutku nezáviděníhodnou. Jestliže Národní strana během v práci vymezeném období zanikla, bylo by pošetilé na základě analýzy pramenů a vydané literatury pokoušet se skrze metodu deskripce a následné interpretace o zachycení proměn vztahu staročechů k Národní straně svobodomyslné – totiž v letech 1891 až 1907. Nicméně nebude nutné za každou cenu vyvracet názory a pocity ať už samotných dobových aktérů, nebo společensko-vědních badatelů. Alespoň pokud spor

¹ Při psaní předkládané práce zůstává nejvíce komplexním zpracováním dějin Národní strany stručný příspěvek Pavla Cibulky z roku 2005, ačkoli se danou problematikou delší dobu věnuje Luboš Velek, přičemž uveřejnění plodů jeho důkladné práce lze očekávat v blízké budoucnosti. Cibulka, Pavel: *Národní strana*. 2005.

² Výjimkou je podrobně zaměřený příspěvek Martina Kučery, ve kterém autor poukazuje na „optický klam“ o bezvýznamnosti Národní strany v době po tzv. vídeňských punktacích. Kučera, Martin: *Albín Bráf, reorganizace staročeské strany 1906 a její zánik*. 1994.

³ Cohen, Gary B.: *Němci v Praze 1861-1914*. 2000, s. 179. Podobné závěry ve svém historickém kompendiu také Agnew, LeCaine Hugh: *Češi a země Koruny české*. 2008, s. 206.

⁴ V předkládané práci zabývající se obdobím 1891-1907 používám označení staročechi jako významový ekvivalent k Národní straně, mladočechi zase k Národní straně svobodomyslné. Termín „česká politika“ užívá autor v rámci historicko-politologického úzu a vyjadřuje jím relevantní aktivity představitelů občanské a národní politické reprezentace, které lze vymezit vůči politické reprezentaci soustředěné v parlamentní kurii velkostatku, ačkoli vzájemné vztahy nelze opomenout. K tomu např. Doubek, Vratislav: *Česká politika a Rusko (1848-1914)*. 2004.

identifikujeme v přijetí odlišné definice výroku „existence politické strany.“ Pokládám tedy za vhodné vyjádřit se k dané otázce hned v úvodu.

V politické teorii nalezneme řadu pokusů o formulaci obecné definice politické strany a vcelku oprávněně dnes můžeme tvrdit, že jedním ze společných atributů těchto snah zůstane jejich časová podmíněnost.⁵ Ale má-li být rozřešena kolize o existenci či neexistenci Národní strany pro dané období, je nezbytné nastínit vnímání politických stran dobovým diskursem a stanovit si pracovní definici, na základě které lze věrohodně trvání staročeské strany obhájit.

Příkladné uvedení do problematiky nabízí článek *Co je strana?* z 60. let 19. století, tedy z doby samých počátků politických stran v Českém království. Autor, mladočech Karel Sladkovský, za „politickou stranu“ tehdy pokládal „soubor lidí, kteří stát zaříditi chtějí dle jistých zásad, v nichž oni všichni se shodují a kteréž si za program svůj položili“.⁶ Dodejme, že oněmi lidmi míní poslance a že podle Sladkovského existovaly toliko dvě politické strany - federalisté a centralisté. Zčásti odlišné pojetí nabídl o desetiletí později Alfons Šťastný, který postuluje strany konzervativní zachovávající status quo veřejných záležitostí a proti nim staví liberální strany, nositelky „pokroku“ reformní cestou.⁷ Oba přitom svá pojednání předkládali veřejnosti z odlišné motivace co do vztahu k národní jednotě politických zastupitelů. Zatímco Sladkovský reagoval na nařčení, že vytváří uvnitř českého národa novou politickou stranu a dovozoval, že to ani není z omezenosti programové difference možné, Šťastného spis naopak obhájí formování se nové strany v českém subsystému.⁸ Obě tyto koncepce se střetávaly až do 90. let 19. století, ale pro obě podstata politické strany zůstávala zacílena na programovou rovinu, jejíž spektrum značně redukovaly.⁹ Vedle programu vnímaly jako podmínku existence politické strany účast ve volbách a její naplnění ziskem poslaneckých mandátů. Spojení těchto atributů bylo pokládáno za podmínku strany a Šťastný tento moment zrodu explicitně vyjádřil situací, kdy „zástupci každé strany zaujímají zvláštní své místo ve sněmovnách, kde povždy celá strana se usazuje pohromadě, po jedné nebo druhé ruce předsedy.“¹⁰ První část zde vyjadřuje (zjednodušeně řečeno) formu strany, druhá její program, obsah.

⁵ O tom více např. Fiala, Petr; Strmiska, Maxmilián: *Teorie politických stran*. 2009, s. 20-45.

⁶ Heller, Servác: *Výbor z politických řečí a úvah Dra Karla Sladkovského*. 1889, s. 298.

⁷ Za vyhocené pozice v obou směrech Šťastný pokládá stranu zpátečnickou u konzervativního pólu, resp. radikální u proudu liberálního. Šťastný, Alfons: *Politické strany u nás i jinde*. 1873, s. 15-8.

⁸ Národní strany svobodomyšlné, která se ustavila v roce 1874.

⁹ Přestože Šťastný rozšířil paletu programů, jejíž nositele lze legitimně pokládat za politické strany, zůstávaly mj. zájmové (agrární, dělnické), náboženské, nacionální ad. pokládány za pouhé „fakce“, sobecká uskupení. Šťastný, Alfons: *Politické strany u nás i jinde*. 1873, s. 10.

¹⁰ Ibid. s. 16.

Tímto se již začíná rýsovat případná povaha kritických situací spojených s představou zániku Národní strany (NS). Ztráta téměř všech poslaneckých křesel v říšských volbách roku 1891, taktická volební pasivita (1895, 1900) a mizivé zisky při aktivitní účasti, navíc doplněno o sblížení s programem Národní strany svobodomyšlné (NSS), to vše podporovalo představu, že NS skončila. Podobné úvahy a pocity vyjádřil i jeden ze staročeských předáků na přelomu století, kdy vedení zapřísahal, „by strana řekla dle pravdy: Strana národní je mrtva, staročechy jsou nyní mladočeši, nechte mrtvých na pokoji (...)“.¹¹

Autor nastíněné hledisko nepřijímá, nicméně jeho reflexi pro zpracování vybrané látky pokládá za žádoucí. Namísto programově-mandátově zaměřeného pojetí cítí potřebu zdůraznit organizační rámec a redukovat identifikaci určité strany s partikulárním projektem. Vcelku lze přistoupit na definici vypracovanou M. Novákem, který chápe politickou stranu jako „trvalou organizaci uspořádanou od celostátní až k místní úrovni, která se ve jménu určitého ideologického programu (projektu) snaží sama nebo v rámci koalice dobýt a vykonávat moc, a za tím účelem vyhledávat lidovou podporu“.¹² Napětí pojmově-statické a dějinně-dynamické povahy stran můžeme rozřešit konstatováním, že strana nezaniká svou absencí ve volbách (podmínka vyhledávání lidové podpory) pokud je rozhodující orgán strany vnitřně odhodlán v budoucnu volební soutěž podstoupit. Programové sdílení s jinou stranou pak není sloučením obou stran, dokud jsou obě tělesa organizačně oddělena.¹³

Nyní lze s vědomím zpevněné půdy nastínit věcné meritum předkládané práce, kterým je sledování poměru NS k NSS v období od počátku 90. let 19. století, kdy staročeši ztratili dominantní postavení v národně českém stranickém subsystému na území Českého království (Morava a Slezsko tvořili svébytné stranicko-politické prostory), až do prvního říšského klání na základě všeobecného a rovného volebního práva z května 1907, které znamenalo výrazný předěl v silovém poměru českých stran. Výběr tématu souvisí s určitou nejasností, či dokonce rozporuplností v obecném vnímání vztahu NS k NSS. Autor tímto přijal výzvu k osvětlení tématu a za využití politicko-vědních teorií spolu s poznatky vytěženými širším pramenným výzkumem se pokusí, pokud se to ukáže žádoucí, i k úpravě některých dosavadních závěrů. Ještě než přistoupím k nastínění výzkumných otázek, výkladu svých teoretických východisek a formulaci pracovní hypotézy, chci připomenout některé práce dotýkající se tématu, kterými

¹¹ Dopis Augustina Zátky Albínu Bráfovi ze dne 2. dubna 1900. Archiv národního muzea (dále ANM) Praha, fond Albín Bráf (AB), karton 17, 1070.

¹² Novák, Miroslav: *Systémy politických stran*. 1997, s. 23.

¹³ K tomu více v dalších částech práce.

jsem se inspiroval ve svých úvahách, ale zároveň se vůči nim, resp. jejich závěrům, hodlám v předkládané práci vymezit.

Zatím stále neexistuje studie zaměřená výhradně na otázky spojené s pojednáváním tématem, ačkoli v mnoha historických monografiích jsou některé aspekty vztahu NS k NSS zmíněny, v jiných je dokonce nabídnut i jistý náznak koncepce a periodizace jeho vývoje. Lze přitom vysledovat přejímání základní dějinné linie, místy upravené dle záměru původce. Ještě za monarchie vyšla práce *Česká politika* s podtitulem *Dějiny české politiky nové doby*, která je dílem mladočeských politiků-historiků K. Kramáře a Z. V. Tobolky.¹⁴ Ke vztahu staročechů k NSS v námi vymezeném období zde nenalezneme téměř nic, stejně jako o aktivitách NS.¹⁵ Jen „pádu“ staročechů z přelomu 80. - 90. let se autoři věnují detailněji, přičemž je zajímavé, jak je tento převrat v mocenské pozici stran interpretován. V červenci 1889 se konaly zemské volby a NSS v nich získala 39 křesel, zatímco NS si podržela 58¹⁶, což můžeme pokládat (s ohledem na dosavadní pozici) za relativní úspěch mladočechů. Spis neuvádí počty mandátů, ale bez skrupulí hovoří o staročeské porážce „na celé čáře“.¹⁷ Říšské klání z března 1891 líčí zdánlivě více realisticky, staročeši získali jediný mandát v městské kurii a žádný na venkově. *Česká politika* shrnula zápas konstatováním, že „volilo se skoro jednomyslně mladočesky“.¹⁸ Zde poznamenejme, že podle odhadu F.L. Riegra získala NS více jak třetinu hlasů a výsledek (co do počtu mandátů) silně ovlivnila deformace způsobená užívaným absolutně-většinovým volebním systémem.¹⁹ Přesto tezi o příklonu „celého národa“ opakovala i většina pozdějších autorů, zatímco se zase názor o staročeské pasivitě (po roce 1891) šířil prostřednictvím hojně citovaného spisu J. Haidlera, který se zabýval politickými stranami v českých zemích.²⁰

V době první republiky byly vydány dvě objemné práce, *Politické dějiny národa českého od počátku doby konstituční* od žurnalisty staročeských listů A. Srba a Tobolkovy

¹⁴ Kramář, Karel; Tobolka, Zdeněk V.: *Česká politika*. Díl III. 1909.

¹⁵ Až na staročeský odpor k reformě volebního práva (1893-4), získal 6 mandátů (1901), vstup do nadstranické organizace (1903) a zapojení do volební dohody (1907). Ibid. s. 480-771.

¹⁶ Někdy se uvádí 57, příslušnost poslanců k všennárodním honoračním stranám zůstávala dlouho problematická. O členství ve vícero stranách např. Kučera, Martin: *Albín Bráň, reorganizace staročeské strany 1906 a její zánik*. 1994, s. 709.

¹⁷ Kramář, Karel; Tobolka, Zdeněk V.: *Česká politika*. Díl III. 1909, s. 477.

¹⁸ Ibid. s. 523.

¹⁹ Této skutečnosti si povšiml např. Velek, Luboš: *Mladočeši a konec principu všennárodní strany – volby do Říšské rady 1900-1901*. 1999. F.L. Rieger hovořil o údajně 40% hlasů pro NS. Sjezd důvěrníků strany staročeské, *Národní politika*, 5. listopadu 1895, s. 2.

²⁰ „Po porážce volební 1891 opustila politické bojiště sněmovní a uchýlila se do obcí a hospodářských ústavů.“ Haidler, Jan: *České politické strany v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 1914, s. 18.

*Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby.*²¹ Zejména Srbova práce věrně popisuje vývoj staročeské strany, volební výsledky (mandáty), významná prohlášení etc. Ale kromě staročeské nabídky k volební spolupráci v roce 1897 a konstatování jejího provedení v letech 1901 a 1907, Srb opět o vztahu obou stran nic podstatného neuvádí. Obsahově hutná a pramenně podložená Tobolkova práce nás alespoň podrobněji zpravuje o volebním ujednání z podzimu 1901, které „sblížilo tyto strany a přijalo staročeskou stranu pod politické vedení mladočeské strany“.²² U dosud zmíněných prací je tedy r. 1891 klíčovým pro přechod národa do mladočeské barvy, přičemž pohnutky voličů jsou vykládány státoprávním cítěním – tedy punktacemi.²³ Tobolka pak konstatuje podřízení se NS vůči NSS po volebním kompromisu z roku 1901.

Novou perspektivu do studia problematiky vnesla monografie B. M. Garvera, nazvaná *The Young Czech Party 1874-1901 and the Emergence of a Multi-Party System*, původně disertační práce obhájená na universitě v Yale.²⁴ Z názvu patrná inspirace politickými vědami se stala základní osou koncepce vycházející z úvah o vzájemně provázané působnosti procesů nacionalizace, demokratizace a ekonomicko-sociálních proměn s počátkem v industrializaci a demografickém růstu. Garver ve své práci analyzuje krystalizaci českého stranického systému v 90. letech 19. století a dochází k závěru, že se jednalo o důsledek společenské diferenciaci spojené s vytvářením zájmových organizací ze 70. a 80. let. Další faktor nalézá v reformách volebního práva a neschopností NSS plnit kulturní, národně-politické a hospodářské sliby.²⁵ V případě nástupu NSS na místo NS Garver poukazuje na sociální původ sympatizantů, růst organizace a využití otázek nejen státoprávních, na kterých svůj výklad staví např. K. Kramář, ale také náboženských a hospodářských.²⁶ Poukazuje na nástup nového typu masové strany a na neschopnost NSS a NS těmto stranám dlouhodobě konkurovat.²⁷ Tím tato práce dodnes zůstává významnou, ačkoli pro naše téma výraznější poznatky nepřináší.

²¹ Srb, Adolf: *Politické dějiny národa českého od počátku doby konstituční*. Díl II. 1926. Tobolka, Zdeněk V.: *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*. Díl III. 1936.

²² Ibid. s. 314.

²³ Punktacemi a událostmi které jim předcházeli se dosud nejvíc detailně zabýval další prvorepublikový historik, Karel Kazbunda. Kazbunda, Karel: *Krise české politiky a vídeňská jednání o t. zv. punktace roku 1890*. 1934-1935.

²⁴ Garver, Bruce M.: *The Young Czech Party 1874-1901 and the Emergence of Multi-Party System*. 1978.

²⁵ Ibid. s. 277.

²⁶ Ibid. s. 122-3. Srovnej s Kramář, Karel; Tobolka, Zdeněk V.: *Česká politika*. Díl III. 1909, s. 522-523.

²⁷ Ibid. 308.

Garverovo zaměření na společenské procesy a podoby organizace při výzkumu vývoje politických stran převzali čeští badatelé, mezi nimi i Tomáš Vojtěch. Za pozornost stojí studie o proměně organizace NSS v 80. letech 19. století, díky níž byla strana schopna podchytit rostoucí opoziční hnutí radikalizované hospodářskou krizí a žádající demokratizaci, sociální reformu a úplnou sekularizaci státu.²⁸ Žel časové zaměření se u Vojtěcha váže k událostem před rokem 1891 a jen s minimálním přesahem do 90. let 19. století. Vzhledem k časovému záběru se tak pro nás stává mnohem více atraktivní komplexní zpracování českých dějin pro období 1848-1918 z pera Otty Urbana.²⁹ Rozsahem doposud nepřekonané dílo, zachycující sedmdesát let vývoje české společnosti a zdůrazňující působení modernizačních procesů, i po třiceti letech od prvního vydání zůstává základním výchozím bodem pro mnohé badatele zkoumající české dějiny druhé poloviny 19. století. Ačkoli právě rozsáhlý záběr se pro naší potřebu stává kamenem úrazu, poněvadž si Urban nemohl dovolit zabývat se detailnějším popisem proměny vztahu staročechů k NSS. Přesto si z četby *České společnosti* můžeme odnést několik relevantních poznatků. Předně autor poukazuje na tendence katolické skupiny opustit Národní stranu po volebním neúspěchu z roku 1891 a vytvořit vlastní politické uskupení.³⁰ Dalším je pak teze o proměně vztahu obou národních stran v 90. letech, kterou zčásti nastínil už Vojtěch a kterou Urban shrnul do následující věty: „posun mladočechů z ofenzivních liberálně-demokratických na umírněné liberální pozice předznamenal nové možnosti koexistence staročeské a mladočeské buržoazie.“³¹ Tím se nám otevírá dvojí takticko-programový rozměr vztahu, kdy na jedné straně měla existovat společná buržoazní báze spolupráce, tedy hospodářsky podmíněné vědomí společného třídního zájmu, ale zároveň taktický přístup k demokratizaci.³² Urban tím nepochybně naráží na ústup mladočechů od požadavku všeobecného a rovného hlasovacího práva, jehož odpadnutí pokládá za odvalení kamene stojícího v cestě stranické spolupráci.³³ Urbanovu tezi pak téměř doslovně přejali i někteří autoři dnes rozšířených a hojně citovaných historických kompendií, s kterými jsme se přehoupli do polistopadové éry výzkumu.³⁴

²⁸ Vojtěch, Tomáš: *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*. 1980. Týž. *Vítězství mladočeské strany v Čechách v roce 1891*. 1977.

²⁹ Urban, Otto: *Česká společnost 1848-1918*. 1982.

³⁰ Ibid. s. 482-3.

³¹ Ibid. s. 479.

³² O sílícím taktickém aspektu při prosazování všeobecného a rovného volebního práva (VRHP). O tom např. Doubek, Vratislav: *Všeobecné volební právo – symbol politiky či politikaření?* 2009.

³³ Většina příslušníků NS odmítala zavedení VRHP, které se tak nikdy nestalo součástí staročeského programu.

³⁴ Efimertová, Marcela C.: *České země v letech 1848-1918*. 1998, s. 93.

Tání ledů s sebou přineslo také první práce detailně zaměřené na vnitrostranický vývoj Národní strany (NS), dokonce i pro období po r. 1891, které potvrdily její stávající suverenitu a nabídly i nová vysvětlení jejího trvání.³⁵ M. Kučera vycházel z předpokladu dominantní role Albína Bráfa, který prý ve straně prosadil volební spolupráci s mladočechy a revizi programu, čímž „zachránil budoucnost své malé konzervativní strany“.³⁶ Podobně nahlíží na staročechy i P. Cibulka, který navíc poukazuje na jejich postavení v stranickém subsystému, kdy údajně od poloviny 90. let uznali vedoucího úlohu mladočechů v národě a po roce 1900 stáli „politicky mezi mladočechy, agrárníky a katolickým táborem“.³⁷ Z Cibulkovi studie čerpá i přehledová politologická produkce, která se doposud detailnějším výzkumem politických stran v Českém království nezabývala.³⁸ Světlou výjimkou zůstává práce V. Doubka, který akcentuje rozdílné koncepce všennárodního zastoupení, pojmu národa a s tím spojené formy a styl politiky u obou stran.³⁹ Porážkou z roku 1891 dle Doubka pocítili staročesi jak organizační deficit vůči NSS, tak první záchvěvy související s neudržitelností všennárodní politiky proti nástupu zájmového zastoupení.

Shrneme-li přehled dosavadních přístupů k tématu, shledáme, že základní nárys vztahu obou stran má zhruba následující podobu: někteří autoři, pokud uznávali existenci staročeské strany, ji po roce 1891 pokládali za měšťanskou politickou organizaci, lišící se toliko takticky (otázka volební reformy) od NSS, kterou staročesi postupně uznali za stranu vedoucí a od roku 1901 s ní kooperovali při volbách. Jiná koncepce ideové směřování strany k pozici NSS popírá a naopak staví staročechy mezi tři politické tábory – katolický, mladočeský (liberální) a agrární. S tím ale vyvstávají některé zásadní otázky. Předně pokud by nastalo ideové překrytí, proč obě tzv. buržoazní strany nesplynuly? Respektive proč k tomu nedošlo už v 90. letech, kdy pozice posilují hnutí liberálně-měšťanským zájmům opoziční? A pokud staročesi v ideově-programové rovině nepřistoupili plně na stanoviska žádného tábora, opět je třeba se ptát, jak mohlo dojít k volební dohodě s NSS? Proč se staročesi nevyhranili, když se stávalo stále zřejmějším, že všennárodní koncepci na dobro odzvonilo? Přece právě při nutnosti jasně se vyjádřit k podpoře kandidátů už neexistovala střední cesta. Ale my víme, že jak v roce 1901 tak v roce 1907 šla Národní strana do voleb společně s NSS. Lze vysvětlení posunem

³⁵ Kučera, Martin: *Albín Bráf, reorganizace staročeské strany 1906 a její zánik*. 1994.

³⁶ Ibid. s. 720 a 723.

³⁷ Cibulka, Pavel: *Národní strana*. 2005.

³⁸ Krejčí Oskar: *Nová kniha o volbách*. 2006. O deficitu ve výzkumu např. Malíř Jiří: *Systém politických stran v českých zemích do roku 1918*. 2005.

³⁹ Doubek, Vratislav: *Česká politika a Rusko (1848-1914)*. 2004, s. 211-226. Také Velek, Luboš: *Mladočeši a konec principu všennárodní strany – volby do Říšské rady 1900-1901*. 1999.

strany k mladočechům, které se zde nabízí, pokládat za oprávněné? A pokud ano, jak se tento posun promítl do vnitrostranického prostředí? Je přeci nutné akcentovat pochody uvnitř strany a nejsou právě ony klíčem k pochopení vývoje vztahu staročeské strany k mladočeské v době restrukturalizace stranického systému? Výzkumnou otázku předkládané diplomové práce nyní můžeme formulovat zhruba následujícím způsobem:

- 1) Jakým způsobem se vyvíjel vztah vedení Národní strany ke kompromisům s mladočechy?
- 2) Jak tyto kompromisy působily na vnitrostranický rozměr Národní strany?

V diplomové práci využívám metodu deskripce dějinných skutečností, odhalovaných pomocí analytické práce s archivními prameny a vydanou literaturou. Z charakteru kladených otázek plyne také výběr výchozích metod, kde kombinuji ideologický a strukturální přístup.⁴⁰ Úvahy se pohybují na dvou rovinách, u kterých předpokládám vzájemné působení a na něž se výzkum soustředí, ačkoli reflektuji i vnější vlivy. První rovina se vztahuje k vnitrostranické dimenzi, druhá k mezistranické vazbě, respektive k prostoru stranického subsystému. Opírám se primárně o dvě teoretické koncepce dosud vlivné v politologickém diskursu. Pro uchopení vnitřní organizační struktury Národní strany jsem hledal inspiraci v dnes již klasickém díle M. Duvergera, který poukazuje na odlišné uspořádání vnitřních vztahů stran s ohledem na jejich parlamentní nebo mimoparlamentní původ.⁴¹ Tato typologie nabízí široký prostor pro úvahy o vztahu centralizace/decentralizace strany s vývojem programového směřování. Ke strukturaci prostoru stranického subsystému, v kterém staročesi soutěžili o voličskou přízeň a kde hledali volební spojení, se váže koncept sociálně-morálních milieu, rozpracovaný M. R. Lepsiusem.⁴² Ten ve své studii poukázal na souběžnou existenci několika světonázorově, sociálně aj. definovaných společenských skupin s rozdílnou kulturně-hodnotovou orientací, jejichž vnitřní sepětí a vnější uzavřenost vede k omezení vzájemné komunikace a dlouhodobě ke vzniku jakýchsi pilířů s vlastní politickou reprezentací v podobě jedné i více stran.⁴³ S narůstající intenzitou volebního souboje a ideologického podtextu společenských rozporů, stejně jako s nástupem nových vrstev vychovaných ve spolcích, klubech a jednotách s určitou kulturně-

⁴⁰ Klíma, Michal: *Volby a politické strany*. 2003, s. 17.

⁴¹ Duverger, Maurice: *Political Parties*. 1954.

⁴² Lepsius, Rainer M.: *Parteiensystem und Sozialstruktur: zum Problem der Demokratisierung der deutschen Gesellschaft*. 1973.

⁴³ Ibid. Lepsiovu teorii z českých přehledových prací zmiňuje např. Fiala, Petr; Strmiska, Maxmilián: *Teorie politických stran*. 2009, s. 58.

politickou orientací, se umocnila profilace této „sloupové struktury“ a právě devadesátá léta 19. století jsou tímto procesem zasažena, což potvrzuje i restrukturalizace českého stranického subsystému.⁴⁴ Podle J. Malíře se v našem prostředí ustavilo pět stranických táborů: národně-liberální, katolický, agrární, sociálně-demokratický a národně-sociální, přičemž se zaměříme na tři prvně jmenované.⁴⁵

K utlumení izolace a rozporů mezi pilíři působila idea národní sounáležitosti, kterou lze uchopit prostřednictvím historicko-konfliktního přístupu jako důsledek přítomnosti štěpící linie nebo-li cleavage, dlouhodobě existujícího společenského rozporu. V našem případě se jedná o kolizi periferie s centrem.⁴⁶ Nacionalismus poté interpretujeme jako produkt odporu české národně-státoprávní individuality vůči údajně německému politickému ústředí ve Vídni, snažícímu se onu individualitu potlačit. Jaké důsledky měl tento stav pro stranický systém v monarchii naznačuje úryvek z článku L. Velka: „V říši obývané národnostně neuspokojenými a nerovnoprávnými národy si každý vytvářel své strany jednotlivých ideologických proudů, přičemž světonázorové odnože jednotlivých národů spolu nejen nespolupracovaly, ale raději se spojovaly s ideovými odpůrci, s nimiž měly společný jazyk.“⁴⁷ Velek dále poukazuje na skutečnost, že vyjma sociální demokracie se žádnému z ideových táborů nepodařilo „utvoření nadnárodní politické strany“.⁴⁸ Proto i tento národní horizont, významně působící na vztahy mezi Národní stranou a mladočechy, bude náležitě reflektován.

Práce je členěna do tří rovin, přičemž kapitoly sledují chronologickou osu historického vývoje, zatímco v případě podkapitol jsem sledoval jak historické, tak tematicko-problémové dělení. První kapitola se zabývá výchozí pozicí Národní strany na počátku 90. let a nastiňuje i významné události předchozího desetiletí. Je zde popsáno programové a myšlenkové prostředí staročeského tábora a zdůrazněny některé odlišnosti od mladočeských představ o politice a směřování společnosti. Následuje podkapitola popisující jeden ze zásadních zlomových momentů českých politických dějin 19. století, říšských voleb roku 1891 a celou kapitolu uzavírá studie popisující organizační strukturu Národní strany. Druhá kapitola přibližuje souvislosti úpadku koncepcí všennárodního zastoupení a počátky formování autonomních politických subjektů v katolickém a agrárním táboře, stejně jako snahu Národní strany tento proces podchytit a prostřednictvím integrace těchto proudů posílit vlastní politické pozice. Výsledky těchto

⁴⁴ Malíř Jiří: *Systém politických stran v českých zemích do roku 1918*. 2005.

⁴⁵ Ibid. s. 34-44.

⁴⁶ Lipset, Seymour M.; Rokkan, Stein: *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*. 1967.

⁴⁷ Velek, Luboš: *Mladočeši a konec principu všennárodní strany – volby do Říšské rady 1900-1901*. 1999, s. 126.

⁴⁸ Ibid.

snah jsou ukázány na staročeských aktivitách při zemských volbách v roce 1895 a říšských o dva roky později. Ve třetí kapitole, která zachycuje události období 1897-1902, popisují vývoj vztahu staročeské a mladočeské strany s ohledem na výraznou proměnu stranického systému, který způsobilo založení agrární strany. Stěžejní částí této kapitoly je dojednávání volebního kompromisu a zemské volby v roce 1901. Poslední, čtvrtá kapitola, popisuje institucionální proměny politického prostředí, jejich dopad na vztah obou stran. Ústředním tématem kapitoly je cesta staročechů k druhé volební dohodě se svobodomyšlnou stranou na jaře 1907.

Neexistence monografií a studií zabývajících se výhradně danou otázkou byla zmíněna, a literaturou, která udala základní momenty a načrtla obecnější koncepce k zvolenému tématu, jsem se zabýval na předchozích stránkách. Přesto pokládám za vhodné zmínit ještě práce, v kterých jsem našel cenné poznatky k událostem a širším souvislostem vztahujícím se k vymezenému období. V první řadě se jedná o historickou řadu *Die Habsburgermonarchie 1848-1918* vydávanou Rakouskou akademií věd ve Vídni, a jejíž, v pořadí již osmý svazek se zabývá politickou každodenností a občanskou společností.⁴⁹ Práce svou komplexností nabízí dosud nejucelenější výklad proměn politického prostředí do zániku monarchie. Pro samotné české země zastává obdobné postavení sborník *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*, jehož první díl obsahuje studie o vývoji politického prostoru a jednotlivých stran do konce první republiky.⁵⁰ Přibývá také sborníků a monografií zacílených na konkrétní ideové proudy, kde vzpomeňme alespoň knižní výstup z konference *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*, nebo práce moravských historiků o politickém katolicismu.⁵¹ Samotnou kapitolu o sobě představují studie historika L. Velka se širokým záběrem řešených otázek vztahujících se k dějinám politického života česko-německé společnosti.⁵²

Z uvedených skutečností vyplývá, že zodpovězení otázek v diplomové práci bude stát na poznatcích získaných skrze výzkum relevantních archivních fondů a pramenných edic. Bádání probíhalo v osobních fondech vybraných příslušníků politických stran, které nalezneme v Archivu národního muzea (ANM) a Literárním archivu Památníku národního písemnictví (LAPNP), oba se sídlem v Praze. Zejména vzájemná korespondence Františka L. Riegra s

⁴⁹ Rumpler, Helmut; Urbanitsch, Peter: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*. Band VIII/1, 2006.

⁵⁰ Malíř, Jiří; Marek, Pavel: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Díl I. 2004.

⁵¹ Šouša, Jiří; Miller, Daniel E.; Samal, Marie H. (edd): *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. 2001. Ke katolickému táboru např. Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. 2003.

⁵² Viz příložený seznam použité literatury.

jeho zetěm Albínem Bráfem, pozůstalost Karla Mattuše, nebo dopisy předáků mladočeské strany nabídly řadu zajímavých podkladů k analýze. Další instituci s cenným materiálem představuje II. oddělení Národního archivu v Praze, kde se nachází pro nás klíčový fond Českého klubu dokumentující činnost centrálních i místních orgánů staročeské strany. Jistou pozornost jsem věnoval též fondu Národní rady české, Československé sociálně-demokratické strany dělnické, strany Národně sociální a dále fondům v některých okresních archivech (Kolín, Chrudim). Mezi edice pramenů využitě pro napsání diplomové práce zmiňuji v první řadě korespondenci F.L. Riegra, rozsahem unikátní výběr z pozůstalosti Josefa Kaizla a z poslední doby uvádím alespoň denní zápisky Jaromíra Čelakovského a edici listů Eduarda Alberta s mladočeskými politiky.⁵³ Opomenuty nezůstanou ani četné paměti významných osob předlitavské politiky, vydané pamflety a brožury. Zcela zásadní postavení při zjišťování každodenních politických aktivit jednotlivých politických uskupení náleží dobovému periodickému tisku. Důležitost této moderní politické zbraně na působení nejen voličů, ale i samotných politiků, lze jen těžko přecenit.

Přelom 19. a 20. věku zaznamenal nejen zásadní posuny v procesech demokratizace a sociální diferenciaci, ale docházelo také k eskalaci národnostních sporů, růstu hospodářských střetů a k vyostřování pozic v otázce sekularizace předlitavské části monarchie.⁵⁴ V politické sféře vznikají nové politické subjekty a pozvolna upadá idea všennárodního zastoupení, jejíž nositelkou po desetiletí byla Národní strana. Přínosem práce by se měl stát podrobnější pohled na proměny této strany vzhledem k ideovému kvasu a k transformaci stranického subsystému. Za jeden z prostředků k normalizaci svého postavení v měnících se podmínkách se nabízela volební spolupráce s některým z ideových proudů. Práce má na konkrétním případě v daném čase a místě představit jednak vztah Národní strany k jednotlivým ideovým táborům, příčiny které stranu vedly k uzavření volebních dohod, a jak se tyto kompromisy zpětně promítaly do vnitrostranických podmínek. Chce tak poukázat na možnosti kombinace organizačního a programického přístupu v konkrétním historickém vývoji vybraného stranického subjektu.

⁵³ Heidler, Jan (ed.): *Příspěvky k listáři Dra. Frant. Lad. Riegra*. 1924. Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl I-III/2. 1909-1914. Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. 2004. Kokešová, Helena: *Eduard Albert. Příspěvek k životopisu a edice korespondence*. 2004.

⁵⁴ K tomu z dosud neuvedených např. Fasora, Lukáš; Hanuš, Jiří; Malý, Jiří (edd): *Sekularizace venkovského prostoru*. 2009. K teoretickému uchopení sekularizace Hlavačka, Milan: *Co všechno se skrývá pod termínem sekularizace? Krátká bilance pro historiky*. 2011.

1. Proměny 80. let – od svornosti ke sváru

Vznik druhé české národní strany odštěpením v 70. letech se ke konci téhož desetiletí zdánlivě podařilo překonat vytvoření Státoprávního klubu pro Zemský sněm (1878) a Českého klubu ve Vídni (1879).⁵⁵ Navíc se podařilo zformovat legendární železný kruh pravice, parlamentní oporu vlády, a požadavky českých poslanců začaly docházet v srdci monarchie naplnění. Žurnalista Josef Penížek po letech vzpomínal na onu dobu jako na krásné okamžiky „kterými nelze porovnávat žádné jiné“.⁵⁶ Rieger tehdy věřil, že opět dosáhl pevného spojení českého tábora a Sladkovského uznával za rovnocenného partnera. O to víc jej zasáhla brzká smrt jediného mladočecha, „který jedná dle zásad“, jak se o něm vyjádřil.⁵⁷ Přes vnější kulisu svornosti ale pokračoval rozbroj mezi konzervativně laděnými staročechy a radikalizující se mladočeskou skupinou, soustředěnou kolem Julia Grégra, majitele Národních listů. Eskalaci přinesl jak nárůst nacionálních vášní, soustředěných kolem tzv. jazykové otázky (vztah české a německé řeči ve státních úřadech), tak požadavky koaličního partnera – katolické zájmy zastupující Hohenwartovy strany práva. V mladočeských řadách hlásících antiklerikální hesla se zdvihla vlna nevole a ohrozila dosud trvající jednotu Českého klubu. Také liberální frakci Národní strany nijak neimponovaly snahy koaličních partnerů o redefinici poměru ve státních institucích ve prospěch katolické církve, která se nesmířila s důsledky protiklerikální politiky německé liberální levice z 60. a 70. let. Ale stranická disciplína spojená s vědomím potřeby činit kompromisy držela ideové pnutí staročechů na uzdě.

Do jaké míry odchod českých Němců ze Zemského sněmu, kde se dostali do pozice menšiny, uvolnil ruce protivládním, ergo proti-staročeským náladám ze strany NSS, zůstává otázkou. Každopádně od poslední třetiny 80. let je veta po české svornosti a postupně z nároží zmizely i dříve veřejností tolik oslavované společné kandidátní listiny. Sílící vlna mladočeské agitace, vymezující se proti provládní politice Národní strany, se postupně vrývala do mysli řady obyvatel a na počátku posledního decennia 19. století, kdy tento vývoj vrcholil, hovořil uznávaný lékař Eduard Albert o „skutečné psychose“ a spílal mladočechům za „chorobnou rozčílenost, kterou do mysli národa vnesli.“⁵⁸ Národní stranu tato rozčílenost stála vedoucí pozici.

⁵⁵ Velek, Luboš: *Mladočeši a konec principu všennárodní strany – volby do Říšské rady 1900-1901*. 1999, s. 130.

⁵⁶ Penížek, Josef: *Z mých pamětí z let 1878 – 1918*. Díl II. 1924, s. 179.

⁵⁷ Dopis F.L. Riegra Antonínu Otakaru Zeithammerovi ze 7. června 1878. Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LAPNP) Praha, f. Antonín Otakar Zeithammer (dále AOZ). Neuspořádan.

⁵⁸ Kokešová, Helena: *Eduard Albert. Příspěvek k životopisu a edice korespondence*. 2004, s. 184.

1.1 Nový elektorát – od 80. let do velké opravy

V období posledních čtyř desetiletí své existence zaznamenalo předlitavské politické prostředí řadu výrazných posunů směrem k demokratizaci volebních řádů, na které politické strany reagovaly snahou o vhodnou reformu v programové i organizační rovině. Stejný proces stimuloval i hlubší diferenciaci českého stranického subsystému, která se výrazně prosadila v posledním decenniu 19. století.⁵⁹

První fázi procesu odstartovalo snížení volebního cenzu v městské a venkovské kurii, nejprve novelou roku 1882 pro Říšskou radu a následně i pro český Zemský sněm.⁶⁰ Vláda Eduarda Taaffeho, opírající se stále ještě o uskupení železného kruhu pravice, si tímto krokem zajišťovala pozice proti opoziční, tzv. sjednocené levici německých liberálních stran.⁶¹ Druhá fáze souvisela s masovým vystoupením dělnického hnutí na počátku 90. let. S iniciativou včetně návrhů na rozšíření volebního práva na doposud nezastoupené vrstvy společnosti tehdy přišla vláda a politické strany. Prosadila se ale až koncepce Badeniho z poloviny 90. let, která počítala s ustavením V. kurie na Říšské radě, do které se mělo volit na základě všeobecného a rovného hlasovacího práva, přičemž byl opět snížen cenzus v kurii měst a kurii venkovských obcí.⁶² Sílicí národnostní konflikt zavdal příčinu k využívání taktiky obstrukce ohrožující ve svém důsledku parlamentní sestavu Předlitavska. Snaha utlumit národní vášně vedla nakonec vládu, pobízenou i masovými demonstracemi, k provedení „velké opravy“ a ke konečnému zrušení kurií. Císař celou akci posvětil a monarchie se v roce 1907 postavila po bok Německa a zavedla všeobecné a rovné hlasovací právo - mužům.⁶³ Pro úplnost dodejme, že Zemský sněm Českého království se sice dočkal o šest let dříve přímé volby ve venkovské kurii, tím se ale demokratizace na zemské rovině zastavila.

Ve výsledku tento soubor oprav hlasovacích řádů v předlitavské části monarchie vrhl na politický trh nové skupiny voličů, jejichž představy se rozcházely s vedoucím národně-liberálním táborem jak o úloze a cílech, tak formě a kultuře politiky. První ozvěny ohlašující příchod nového elektorátu se začaly objevovat už v druhé polovině 80. let, navíc umocněné krizí zasahující agrární sektor a relativním zchudnutím městských středních vrstev. Otázkou zůstávalo, kdo těmto skupinám nabídne východisko z jejich situace?

⁵⁹ Malř, Jiří: *Systém politických stran v českých zemích do roku 1918*. 2005, s. 31-32.

⁶⁰ Říšský zákon č. 142 ze 4. 10. 1882.

⁶¹ Judson, Pieter M.: *Exclusive Revolutionaries. Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848-1914*. 1996, s. 196-198.

⁶² Jenks, William: *The Austrian Electoral Reform of 1907*. 1950, s. 22-25.

⁶³ Ibid.

1.2 Mladočeské ambice – počátky defenzivy Národní strany

Pro obě stávající české národní strany se nové poměry staly výzvou ve dvou hlavních směrech. Předně do budoucna nastala potřeba rozšířit a zdokonalit organizaci, aby umožnila podchycení a usměrnění aktivizovaného elektorátu. Vedle této organizační roviny vystoupila do popředí nutnost reflexe nových požadavků a jejich zapracování do stále ještě všenárodně koncipovaných programů.⁶⁴ Iniciativy se chopila Národní strana svobodomyslná, vytvářející stále ještě s Národní stranou a konzervativním velkostatkem Český klub na říšské radě a která jen obtížně snášela své postavení slabšího a podřízeného partnera.⁶⁵ Ve směru reorganizace začali mladočeši aktivně jednat od roku 1883, kdy se soustředili na utváření sítě politických spolků v jednotlivých částech Prahy a vybraných regionech. Po roce 1887 začali klást důraz na formování důvěrnických výborů a v letech 1888-1890 kvantitativní nárůst organizačních jednotek dosáhl dosavadního vrcholu.⁶⁶ Agitační aparát stál připraven získat širší společenské zázemí a vytlačit staročechy z vedoucích pozic.

Využívaly se za tím účelem různé prostředky, od vynášení výroků z důvěrných porad (tzv. „drobečková aféra“), přes politickou instrumentalizaci Gautschových ordonancí, školské novely, nebo zápasu o umístění desky Jana Husa na nové budově Národního muzea.⁶⁷ Vše nakonec vyvrcholilo kampaní „pryč s punktátory,“ jejíž intenzitu staročechi pociťovali ještě po deseti letech. Mladočeská strana se v kritice zaměřila na vztah Národní strany k vládě, ale také na ústupky katolické církvi a konzervativní šlechtě, přičemž zdůrazňovala nacionální a státoprávní cíle, jejichž efektivní sledování údajně staří opustili. Zároveň si svým programovým prohlášením a všestrannými sliby získávala nahněvané střední vrstvy měst i venkova, tísněné dopady hospodářské krize a rostoucím zadlužením.⁶⁸

Staročeské vedení zpočátku spoléhalo na své trvající dominantní postavení v rámci českého politického prostoru, po založení vlastních poslaneckých klubů obvinilo mladočechy z rozvracení národa a v zemských volbách 1889 si i přes citelné ztráty udrželo vedoucí pozici. Při srovnání volebních provolání vidíme minimální rozdíl v programech obou stran a základní

⁶⁴ Křen, Jan: *Dvě století střední Evropy*. 2005, s. 247.

⁶⁵ Špiritová, Alexandra: *České kluby členů poslanecké sněmovny říšské rady v letech 1879 – 1918*. 1992.

⁶⁶ Vojtěch, Tomáš: *Organizační vývoj mladočeské strany do roku 1891*. 1977.

⁶⁷ Velek, Luboš: *Česká kulturní politika versus racionalizace struktury státního vzdělávacího systému. Případ tzv. Gautschových ordonancí z roku 1887*. 2003.

⁶⁸ Vojtěch, Tomáš: *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*. 1980.

dělicí body zůstávaly vztah k vládě, k dalšímu rozšiřování volebního práva a ke katolickým požadavkům, ke kterým se ale raději staročeši ani nevyjádřili.⁶⁹

Na organizační rovině si příslušníci Národní strany svého deficitu a slabého osobního nasazení byli vědomi. V únoru 1888 psal Rieger svému novopečenému zeti Albínu Bráfovi, že pokud stranu nezorganizují, tak „mladí pomocí kantorů dostanou všude vrch“.⁷⁰ Zmínky o potřebě reorganizace nalezneme u staročeků častěji, přesto nebyla uskutečněna v dostatečné míře a mladočeská aktivita před volbami roku 1889 překvapila i samotného Bráfa. Ten svému stranickému kolegovi K. Mattušovi s údivem sděloval, že „mladí patrně mají celou volební kancelář“ a poukazoval na pasivitu staročeků při vedení kampaně: „(...) jest patrné, že by venku věci tak zle nestály, ale že my již zbytečně mnoho pole přenechali protivníku v agitaci čilejšímu.“⁷¹ Právě v kurii venkovských obcí, dosavadní staročeské opoře, mladočeši získali silné poslanecké zastoupení. Současně řada indicií naznačuje posun v části rolnictva směrem k změně některých principů dosavadní koncepce všennárodního zastoupení. Existuje zde vnitřní souvislost?

1.3 Není všennárodní jako všennárodní

Při promýšlení odlišností v koncepčním přístupu k všennárodnímu zastoupení musíme mít na paměti, že český národ pro dominantní část politického diskursu představoval reálnou kolektivní entitu, disponující nezadatelným právem na existenci, které formuloval už Palacký a v liberálně-národním táboře mělo konturu axiomu.⁷² Jednotlivá pojetí můžeme analyzovat na dvou rovinách. První souvisí s představou určité národní přirozenosti, která by se měla promítat do ideového profilu a tím i do koaliční orientace politického vedení. Druhá rovina souvisí s vědomím vnitřní členitosti národa v hospodářské oblasti a z ní plynoucím otázkám o tom, kdo má hájit národní zájem v parlamentní aréně, nebo i komu má být v rámci národní pospolitosti svěřeno právo tyto zástupce volit.

Národní strana na ideové rovině vycházela ze situace jak se vyvinula od 70. let, kdy v zájmu hájení národních pozic utlumila vlastní kulturně-liberální smýšlení a přistoupila na kooperaci s katolicky vyhraněným táborem. S ním sdílela program autonomismu a odpor vůči

⁶⁹ Cibulka, Pavel (ed.): *Politické programy českých národních stran v letech 1860-1890*. 2000, s. 281-288.

⁷⁰ Dopis F. L. Riegra Albínu Bráfovi ze dne 22. února 1888. ANM Praha, f. František Ladislav Rieger (dále FLR), k. 13.

⁷¹ Dopis A. Bráfa K. Mattušovi ze dne 10. srpna 1888. LAPNP Praha, f. Karel Mattuš (dále KM), i.č. 104.

⁷² Palacký, František: *Idea státu Rakouského*. 2002, s. 25-6.

úřadující centralistické vládě.⁷³ Propojením katolického a liberálně-staročeského tábora se pak manifestovala účast národních předáků na náboženských procesích r. 1873 nebo přistoupení církevních hodnostářů do Českého klubu, nové organizace Národní strany.⁷⁴ Vedle historické konstrukce české identity s akcentem na husitské proticírkevní pozice se začaly připomínat i zásluhy katolických duchovních na národním obrození. Staročeši též nadále udržovali koalici se šlechtou, mj. pro její silné postavení ve velkostatkářské kurii a skrytě doufali v její přilnutí k národnímu programu.⁷⁵ Integrací šlechty a katolického tábora do národní pospolitosti tvořili staročeši v dané době nejkomplexnější provedení všennárodní strany a úspěch jejich koncepce ztrácel lesk jen kvůli přítomnosti svěbytného mladočeského uskupení.

Ti se k staročeské představě vymezili už při založení své strany. Šlechtu odmítali pro nacionální vlašnost a radikálně-státoprávní program konzervativních velkostatkářů by někteří nevyměnili za onu fajfku tabáku.⁷⁶ Proti katolickým duchovním zase postavili svá pokrokově-liberální dogmata a husitský charakter národa, vycházející z dějinně prokázané protikatolické „přirozenosti“ češství.⁷⁷ V určitý moment dokonce panovaly ve staročeském táboře obavy, že se představitelé Národní strany svobodomyšlné dohodnou s německým liberálním táborem!⁷⁸ Mladočeskou užší koncepci navíc od konce 70. let ohrozilo sociálně demokratické učení o povaze vztahu tříd a národní myšlenky, degradující ji na nástroj uchování nadvlády buržoazie. Navíc převracelo staročeskou i mladočeskou všennárodní ideu na oné druhé rovině, týkající se práva volit a práva být volen.

K pochopení staročeského pojetí všennárodní strany z hlediska participace na volební a poslanecké aktivitě se musíme vrátit až k počátkům ústavní éry, kdy se formovalo liberální milieu se svou představou ideálního voliče a jeho parlamentního zástupce.⁷⁹ Klasická liberální tradice vycházela z premis o existenci přirozeného morálního řádu a na něj vázaného souboru principů a ctností, jehož zachycení ráciem a následné sledování povede k dosažení „obecného

⁷³ K počátkům mobilizace katolického tábora v Předlitavsku např. Judson, Pieter M.: *Exclusive Revolutionaries. Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848-1914*. 1996, s. 152-157.

⁷⁴ Kniha seznam členů Českého klubu od roku 1875. Národní archiv (NA) Praha, f. Český klub (dále ČK), k. 24.

⁷⁵ O Heidler, Jan (ed.): *Příspěvky k listáři Dra. Frant. Lad. Riegra*. 1924, Díl I. s. 442.

⁷⁶ Urban, Otto: *Česká společnost 1848-1918*. 1982, s. 309.

⁷⁷ Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. 2004, s. 143.

⁷⁸ O Heidler, Jan (ed.): *Příspěvky k listáři Dra. Frant. Lad. Riegra*. Díl I. 1924, s. 121.

⁷⁹ Judson, Pieter M.: *Exclusive Revolutionaries. Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848-1914*. 1996, s. 49-55.

dobrá.“⁸⁰ Schopnost nahlédnout tento řád náleží každému člověku coby rozumové bytosti, podmínkou ale je tento potenciál kultivovat vzděláním v jeho hegelovském významu. Takové teoretické vzdělání „spočívá v tom, že se učíme ponechávat v platnosti také jiné a nacházíme obecná hlediska, abychom věc, objektivno, uchopili v jeho svobodě a bez zjištěného zájmu.“⁸¹ Bohulibé snaze zajistit dobro společnosti jako celku brání jen osobní, sobecký zájem, protože „kdo se spokojuje s partikularitou, zůstává nevzdělaný (...) takovému člověku v zásadě schází schopnost abstrakce: nedokáže odhlédnout sám od sebe a přihlížet k něčemu obecnému (...)“⁸² Z přitakání podobným představám pak vychází rozdělení společnosti na vzdělanou elitu, disponující právem zastupovat společnost v její úplnosti, a na nevzdělané skupiny neschopné odhlédnout od vlastního prospěchu a sladit jej s ostatními. Posledně jmenovaným pak neměla být upřena pouze možnost vystoupit na půdě parlamentu, ale nejlépe i samo aktivní volební právo.⁸³ Vedle kritéria výše daní, které ovšem dle této představy opět odkazuje k výši majetku a tím implicitně i k racionalitě správce, se daný moment kulturní vyvýšenosti stal záminkou k politickým nerovnostem nejen na úrovni jedince, ale promítl se i do hodnocení národních či stavovských pospolitostí.⁸⁴

Český národně-liberální tábor z těchto premis vycházel a měl-li někdo udržet harmonii uvnitř národa a ještě hájit jeho zájmy navenek, byl ideálním kandidátem příslušník městské, vzdělané střední třídy, pokládané za nositelku pokroku a národních ideálů. Jakékoli politické aktivity, směřující k utvoření strany či skupiny poslanců a zaměřené primárně na hospodářský zájem výhradně jednoho stavu, byly pokládány za projevy sobectví a hanebnosti.⁸⁵ Navíc se obdobná argumentace dlouho setkávala i na venkově s podporou, nebo aspoň apatií. Kulturně podřadné postavení venkova vyjadřovalo nepřímé volební právo a nižší váha hlasů u voličů venkovské kurie.

⁸⁰ Koncepce obecného dobrého či zájmu národa pramenily z převládajícího důrazu na pospolitost, v rámci které je jedinec ukotven. Dnešní individualistický přístup pohledu na společenství zůstával tehdejší společnosti cizí, případně nežádoucí. Zajímavě tuto otázku z historicko-filosofického přístupu rozebírá MacIntyre, Alasdair: *After Virtue*. 2007.

⁸¹ Gadamer, Hans G.: *Pravda a metoda*. Díl I. 2010, s. 29.

⁸² Ibid. s. 28

⁸³ Velek, Luboš: *Myšlenka zavedení všeobecného, rovného a přímého volebního práva v obecném a českém kontextu*. 2009.

⁸⁴ Ještě v roce 1905 hájil ministerský předseda Gautsch privilegované zastoupení německé národnosti v Českém království s poukazem na jeho kulturní vyspělost. Venkovské obyvatelstvo pak vedle nižší zastoupená volilo na své zástupce na zemský sněm až do roku 1901 nepřímo prostřednictvím volitelů.

⁸⁵ Šťastný, Alfons: *Politické strany u nás i jinde*. 1873, s. 8-15.

Změnu situace urychlila agrární krize s rozšířením volebního práva. Střet nově hlášané koncepce se staročeskou vizí výhradního všenárodního zastoupení ilustruje dopis F.L. Riegra z poloviny 80. let: „Je mi to proti mysli, že také u nás začíná se ujímati myšlenka, že by rolníky mohl zastupovati dobře jen rolník. Pravda ovšem, že každý nejlépe ví, kde ho střevíc tlačí, ale předce dovede obuv upravit tak, aby netlačila, jen švec!“⁸⁶

Příležitosti se tehdy chopili mladočeši, kteří využili nespokojenosti v rolnictvu a ke konci 80.let uzavřeli spojení se Selskou jednotou (SJ), uznali rolnický program a nabídli rolníkům to, co jim staročeši odpírali, poslanecké mandáty.⁸⁷ Tento tah mladočechům vyšel a jejich pojetí všenárodního zastoupení s integrací nižších či nevzdělaných vrstev jim získalo a později upevňovalo dominantní postavení všenárodní strany.⁸⁸ Nová situace pak nastala až na prahu 20. století. Když pak mladočeši přišli o několik venkovských mandátů na úkor Agrární strany, zatímco v městech neztratili ani jediný, předák mladočechů Josef Kaizl si do notesu suše poznamenal: „v městech moudřejší politické publikum než na venkově.“⁸⁹ Zatím kráčela nově zmobilizovaná část rolnictva po boku svých „svobodomyslných“ partnerů bortit „ancient régime“ staročeských výtečníků.

1.4 „Jaký život, taková smrt“ - říšské volby roku 1891

Po volbách v červenci 1889 se tlak na postavení Národní strany dále stupňoval a svým hájením vládní koalice, proti které směřoval hlavní osten propagandy mladočeské organizace, staročeši jen přilévají olej do ohně. Krátce po zveřejnění výsledků Bráf navrhoval neutralizaci mladočeské kampaně složením všech říšských mandátů, ale Rieger opustit koalici odmítal.⁹⁰ V prosinci zase Gustav Eim radil, aby Rieger přešel do opozice proti vládě, že by „národ jásal a Riegrovo otřesené postavení by se upevnilo.“⁹¹ Namísto toho se staročeské vedení rozhodlo přistoupit na jednání k usmíření českého a německého etnika v království, které vstoupilo do dějin jako tzv. vídeňské punktace.⁹² Ačkoli některé z bodů ujednání byly realizovány, národní smír se nekonal, zato Národní stranu opouštěli poslanci i její tiskové orgány úměrně s rostoucí

⁸⁶ Dopis F.L. Riegra K. Mattušovi ze dne 20. srpna 1884. LAPNP Praha, f. KM, i.č. 28.

⁸⁷ Velek, Luboš: *Agrární proud v mladočeské straně v 90. letech 19. století*. 2001, s. 20.

⁸⁸ Dohra, *Selské noviny*, 6. března 1891, s. 68-69.

⁸⁹ Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl III/2. 1914, s. 1112.

⁹⁰ O Heidler, Jan (ed.): *Příspěvky k listáři Dra. Frant. Lad. Riegra*. Díl I. 1924, s. 406-407.

⁹¹ Ibid. s. 425.

⁹² Kazbunda, Karel: *Krise české politiky a vídeňská jednání o t. zv. punktace roku 1890*. 1934- 1935.

mladočeskou agitací.⁹³ Té se ještě před volbami podařilo získat realistickou frakci a radikální studenty. Navíc se v průběhu vrcholící punktační kampaně vídeňská vláda rozhodla rozpustit říšskou radu, aby získala přehled o své podpoře a na březen roku 1891 vyhlásila nové volby⁹⁴

Poslanecká sněmovna Říšské rady se skládala stále ještě ze čtyř kurií, přičemž hlavní souboj dvou českých stran probíhal v kurii měst a v kurii venkovských obcí. Obě byly voleny systémem absolutní majority hlasů v jednomandátových obvodech.⁹⁵ Nabízí se pochopitelně otázka, jak tato skutečnost mohla působit na průběh voleb a složení volebních táborů? Jednak mezi liberálně-městským a venkovským prostorem, zejména ale německou a českou populací. O rolnické aktivitě už byla řeč a v roce 1891 se mladočechům opět podařilo získat organizaci rolnictva, nyní již Zemskou selskou jednotu (ZSJ), na svou stranu.⁹⁶ Do voleb tak šli zástupci venkova pod staročeským i mladočeským praporem a volební střet měst s venkovem regulovalo rozdělení volebních okresů na městské a venkovské.⁹⁷

Národnostní konflikt zase tlumila skutečnost, že většina volebních okresů měla jasnou národnostní majoritou a jen v několika málo obvodech docházelo k opravdovému volebnímu souboji mezi českým a německým reprezentantem.⁹⁸ Řevnivost v rámci jednotlivých národů naopak užívaly strany z druhého národa k podoře ideově bližšího kandidáta.⁹⁹ Tak paradoxně během vypjatého nacionalismu, který doslova otrásal mocnářstvím, docházelo k situacím, kdy české všenárodní strany žádaly své německé rivaly o volební podporu! S tím souvisí i další úvaha, totiž jak mohl působit většinový volební systém na strany i voliče v případech, kdy proti sobě stáli dva kandidáti českých všenárodních stran? Nabízí se následující možné scénáře, jejichž uplatnění u voleb, analyzovaných v práci, můžeme sledovat, a snad pomohou při hledání odpovědí na výzkumné otázky:

⁹³ Po desetiletí vydávaný staročeský tiskový orgán *Politik* se v zásadě postavil na mladočeské stanovisko.

⁹⁴ Ibid. s. 549.

⁹⁵ V kurii venkovských obcí ještě zůstávala v platnosti nepřímá volba, navíc užší volba dvou kandidátů nastávala až pro třetí kolo. V městech už pro druhém.

⁹⁶ Velek, Luboš: *Agrární proud v mladočeské straně v 90. letech 19. století*. 2001, s. 22.

⁹⁷ Národní strana nadále disponovala řadou důvěrníků a sympatizantů na venkově, ačkoli s mladočeskou venkovskou podporou se nemohla měřit, jak ukázaly už zemské volby 1889 a potvrdily říšské o necelé dva roky později.

⁹⁸ Asi nejvíc vyostřený volební souboj mezi českou a německou národností se odehrával v městském volebním okrese s městem České Budějovice.

⁹⁹ Dopis ze Straže u Boru ČK ze dne 25. února 1891. NA Praha, f. ČK, k. 18.

- A) V případě rovnosti sil a přítomnosti silného sekundárního rozporu (náboženského, hospodářského apod.) proběhlo řádné volební utkání s plným nasazením sil.
- B) V případě nesplnění podmínek bodu A nejsou příslušníci prokazatelně slabší strany dostatečně motivováni k agitaci a stoupenci odevzdat hlas. (vědomí propadnutých hlasů).
- C) Ve volebních obvodech, kde hrozila ztráta mandátu ve prospěch německé menšiny, předpokládáme snahu místních představitelů obou stran vybrat si kompromisního kandidáta. (působení nacionalismu)

Na konci ledna roku 1891 se sešlo vedení Národní strany a zabývalo se otázkou, zda podstoupit volební zápas. Rozhodlo jednohlasně pro účast, přičemž se měly začít zakládat volební výbory, zjišťovat sympatie obyvatelstva a hledat vhodné kandidáty. Mattuš vyjádřil přání, „aby byl to boj čistý, abychom všude postavili důstojné kandidáty, abychom se boje zúčastnily pevně, důrazně a svědomitě.“¹⁰⁰ Vedení poté rozeslalo instrukce a předvolební kampaň se v druhé půlce února rozhořela naplno.

Už na první pohled zaznamenáme jasný organizační předstih mladočechů a důvěrníci Národní strany si teprve tehdy uvědomovali, kolik za nimi zaspali. Z Dobřichovic psal tamní staročech o nutnosti ihned zřídit politický spolek: „Dosud nebylo jich třeba takřka, neboť celý národ byl pod praporem staročeským. Nyní jest bohužel jinak.“¹⁰¹ Ještě více výmluvná zpráva poukazuje na ohromný agitační dosah mladočeské kampaně, kdy se dostavil „počet voličů, jaký tu nikdy při volbě nebyl. Přišli voliči, jenž v své neuvědomělosti ani o mladočeších a staročesích ničeho nevědí jsouce roztroušeni v nejzazších horských končinách v Krkonoších a přišli s vypsánými listy se jménem mladočeského volitele.“¹⁰² Navíc docházelo k nepříjemnostem při výběru kandidátů, když řada odmítla vystoupit ve staročeské barvě. A když už vedení strany našlo ochotného kandidáta s profesurou, radil jej důvěrník z Nepomuku odmítnout, protože o něm nechce „žádný jak rolník, tak měšťan a i kněží slyšet a bude-li za kandidáta postaven, bude v našem okrese (...) vše ztraceno“.¹⁰³ Místo profesora navrhoval rolníka, který by prošel jednohlasně.

Po pracném sestavení kandidátních listin, mnohdy na poslední chvíli, začalo pořádání schůzí. Nejeden staročech nevěřícně kroutil hlavou pozorujícíce, jak od mladočechů „chytání jsou voličové na tu vějičku, že budou-li zvoleni (...), nastane dělení pozemků i peněz

¹⁰⁰ Schůze Sboru důvěrníků poslanců Národní strany (SDPNS) dne 29. ledna 1891. NA Praha, f. ČK, k. 9.

¹⁰¹ Dopis z Dobřichovic ČK z února 1891 (b.d.) NA Praha, ČK, k. 18.

¹⁰² Dopis Josefa Maška ČK ze dne 16. února 1891. NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹⁰³ Dopis Václava Kšíra ČK ze dne 21. února 1891. NA Praha, f. ČK, k. 18.

vůbec.“¹⁰⁴ Stávalo se pak, že když chtěl staročeský sympatizant reagovat, „nadali mu veřejně do hraběcích pacholků“. ¹⁰⁵ „Zpustlost mezi našim lidem jest ohromná“ dodává pak důvěrník na závěr listu. ¹⁰⁶ Přesto se někdy podařilo na rozpory v mladočeském programovém spletní upozornit. Při jedné schůzi voličů se o to pokusil staročeský kandidát Josef Maška. Zeptal se mladočecha Karla Kramáře, zda-li hodlá podporovat agrární program, a ten byl „ve velkých nesnázích, an nechtěl přímo říci, že většina požadavků těchto nesplnitelná a nesmysl jest.“¹⁰⁷ I tak dostal Kramář nakonec rezolucí schůze doporučení na kandidaturu. Jak probíhaly některé volební schůze a vznikaly obdobné rezoluce nám přibližuje další epištola předákům Národní strany: „Když jest přítomno několik mladočeských křiklounů, mluví a uráží se tak dlouho, až se studem počnou staří rozcházet – některý mladý navrhne rezoluci, jeho stoupenci začnou volat „přijímáme“ a nedají se překřičet. Pak se to uveřejní, aby se dělala na venek reklama a tím se strhne i některý ne dosti spolehlivý přívrženec strany naší.“¹⁰⁸ Někdy se volební vášně vystupňovala až do krajnosti, jak dokládá důvěrník Josef Šimon: „Dnes je zvlčilost (odpusťte) politická taková, že např. já měl býti bit od „důvěrníků“ rolníků z Berounska a Rakovníka (...) za to, že jsem byl na schůzi punktátorů.“¹⁰⁹ Nelze se divit skutečnosti, že se raději někteří Riegrovi omlouvali a nadále ze strachu odmítli agitovat.¹¹⁰

Ne všude se ale situace pro staročechy vyvíjela tak nepříznivě. Důvěrníci z celé řady měst se odmítli mladočeskému tlaku podvolit, případně hledali cesty jak se s ním vypořádat. Vedení strany záhy rozhodlo o taktice soustředit se na okresy, kde se očekává vyrovnaný souboj, zatímco na ztracené a zajištěné regiony neměl být brán takový zřetel.¹¹¹ Ale schopností oslovit a mobilizovat voličské masy a přizpůsobit se jejich duševnímu niveau rozhodně oplývala Národní strana svobodomyšlná v daleko hojnější míře. Už první výsledky výběru volitelů pro venkovskou kurii předznamenávaly konečný resultát zápasu. Dopoledne 3. března si příslušníci i sympatizanti Národní strany z celého království mohli přečíst v novinách, že z jejich kandidátů „nebyl ve venkovských obcích zvolen ani jediný“.¹¹² O dva dny později výsledky v městech potvrdily mladočeské vítězství a Národní strana doporučila

¹⁰⁴ Dopis Josefa Šimona ČK ze dne 16. února 1891. NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹⁰⁵ Dopis z Jilemnice ČK ze dne 16. února 1891. NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Dopis J. Maška ČK ze dne 14. února 1891. NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹⁰⁸ Dopis z Veselí nad Lužnicí ČK ze dne 13. února 1891. NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹⁰⁹ Dopis J. Šimona z Dobřichovic ČK ze dne 16. února 1891. NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹¹⁰ Dopis Guido Poláka vedení strany z 25. února 1891. NS Praha, f. ČK, k. 18.

¹¹¹ Schůze Sboru důvěrníků poslanců Národní strany (SDPNS) dne 7. února 1891. NA Praha, f. ČK, k. 9.

¹¹² Po volbách na venkově, *Národní politika*, 3. března 1891, s. 1.

svým kandidátům, kteří postoupili do druhého kola, neúčastnit se užší volby, ačkoli někteří by postupovali z první pozice.¹¹³ Staročeský tisk reagoval na porážku slovy: „strana národní necítí hořkosti, není zdrcena rozsahem nezdaru, neboť zná jakost zbraní, jímž podlehl.“¹¹⁴

Širší interpretace výsledku voleb není vzhledem k tématu práce na místě, ale poukážu alespoň na některé momenty, které by mohly být cenné pro následující kapitoly. Víme jakou politickou všenárodní koncepci na oné druhé rovině Národní strana prosazovala a zjevně tato skutečnost má svou souvislost se způsobem, jakým podlehl. Z venkovských okresů už v půli února psali důvěrníci, že není možné zvítězit, a že nehodlají pokračovat v agitaci. Uplatnil se druhý scénář (B) a můžeme připočíst i způsob agitace mladočechů a specifika venkovského prostředí, kde k sobě lidé „mají blíž“ než v městském, více anonymním.¹¹⁵ Ona jakost, kterou zmínil staročeský list vězela ve formě (ale i obsahu) masové volební kampaně a staročechům nevyhovovala nejen co do kvantity voličů, ale zejména co do kvality.¹¹⁶

Další zajímavý úkaz představuje uplatnění třetího scénáře (C) hned v několika městech.¹¹⁷ Kompromisním kandidátem v městském obvodu (MO) Budějovice se stal staročech, zatímco v MO Hradec Králové se místní důvěrníci obou stran domluvili, že „by požádán byl jak staro tak mladočeský klub, by v skupině této k nastávajícím volbám žádného kandidáta nepostavili, an si ona města sama ustanoví kandidáta samostatného, kterému uloží, by o sblížení obou českých stran se přičiníval.“¹¹⁸ Podobné a pro naše téma důležité snahy nalezneme i v jiných městech, často ale jednoznačně ve prospěch mladočechů, ke kterým v národnostně smíšených okresech (a nejen tam) přebíhaly celé důvěrnícké organizace.¹¹⁹ I tato okolnost ve výsledku posílila vítězství mladočechů a jejich postup na pozici dominantní české všenárodní strany. Národní listy si nenechaly ujít příležitost a na adresu staročeské poznámky o „jakosti“ zbraní odpověděly: „*Jaký život, taková smrt. Strana která neuměla*

¹¹³ Po volbách ve městech, *Národní politika*, 5. března 1891, s. 1

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ V městech se naopak až na výjimky uplatnil scénář A což dokládají i velmi vyrovnané výsledky co do počtu hlasů. Ibid.

¹¹⁶ Velmi pěkně shrnul proměnu politické práce a její hlubší příčiny Doubek, Vratislav: *Česká politika a Rusko (1848-1914)*. 2004, s. 211-226. Stručně o témže Rumpler, Helmut: *Von der „Bürgerlichen Öffentlichkeit zur Massendemokratie. Zivilgesellschaft und politische Partizipation im vielvölkerstaat der Habsburgermonarchie*. 2006. 1-3.

¹¹⁷ Společný, resp. mladočeský kandidát podpořený i místními staročechy např. Plzeň, Nová Paka, Jičín. Kompromisní např. České Budějovice.

¹¹⁸ Dopis J. Kubína ČK ze dne 23. února 1891. NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹¹⁹ Viz poznámka č. 118.

*důstojně žít, nedovede také důstojně zemřít.*¹²⁰ Tato nadsázka zatím nebyla oprávněná. Národní strana disponovala dosud silným poslaneckým klubem na zemském sněmu a také důvěrnická síť ještě představovala solidní mocenský základ. O jeho vnitřní povaze pojednává následující podkapitola.

1.5 Národní strana kádrová

Než přejdu k meritu práce, totiž ideovému směřování staročechů, volebním dohodám a jejich ozvěnám uvnitř Národní strany, je nutné alespoň stručně nastínit organizační strukturu a její vývoj. Jinak nelze identifikovat faktory související se zodpovědním II. výzkumné otázky. A poznání organizačního rámce strany poslouží i k snazší orientaci v následujících kapitolách.

Vyjdeme-li z organizační definice Maurice Duvergera, pak je strana „spolek malých skupin rozprostřených na území státu a propojených institucemi zajišťujícími kooperaci“.¹²¹ V případě Národní strany odhalíme coby koordinující instituce vedoucí orgán klubu poslanců nazvaný Sbor důvěrníků poslanců Národní strany (SDPNS), a v roce 1872 ustavený politický spolek Český klub na čele s Domácí radou (DRČK). Oba vrcholné orgány rozhodujícím způsobem určovaly programovou, organizační i volební strategii celku a jejich personální složení zajišťovalo spojení s lokálními důvěrníky, reprezentujícími ony malé skupiny.¹²² Změna nastala v polovině 90. let, kdy strana až na pár výjimek pozbyla své parlamentní zastoupení a došlo k reorganizaci na ústřední rovině. Rozhodující kompetence tehdy získal nově ustavený Výkonný výbor (VVNS) volený zemským sjezdem a disponující právem kooptace, zatímco Český klub omezil pro příště svou roli na diskusní fórum, pravidelně pořádající přednášky.¹²³ Příslušnost k výkonnému výboru pak znamenala prestižní a mocenské postavení nejen pro členy, ale i pro lokální skupiny, které tyto zastupovaly.¹²⁴

Základní lokální jednotku představovali místní důvěrníci, vykonávající také v období mimo volební kampaň úkoly zadávané z pražského ústředí a připravující tak v okresech půdu pro realizaci staročeských intencí. Po volebních ztrátách v roce 1889 vedoucí představitelé

¹²⁰ Pád strany staročeské, *Národní listy*, 7. března 1891, s.1.

¹²¹ Duverger, Maurice: *Political Parties*.1954, s. 17.

¹²² Cibulka, Pavel: *Národní strana*. 2005.

¹²³ Během schůze ČK v květnu 1901 přišla řeč i na otázku voleb. Bylo ale poznamenáno, že kompetentní diskutovat, natož rozhodovat o těchto otázkách zůstává výhradně Výkonný výbor Národní strany (VVNS). Protokol jednání Českého klubu z 18. května 1901. NA Praha, f. ČK, k. 9.

¹²⁴ Staročeský předák z Pardubic si v roce 1897 stěžoval vedení, že jejich volební skupina není ve výkonném výboru zastoupena, ačkoli tomu tak doposavad bylo. Dopis A. Formánka ČK ze dne 8. února 1897. NA Praha, f. ČK, k. 19.

Národní strany aktivizovali síť důvěrníků, jejichž pasivitu pokládali za jednu z hlavních příčin neúspěchu.¹²⁵ Ale s porážkou v říšských volbách 1891 zůstávali důvěrníci na dlouhou dobu v útlumu a i sama jejich existence byla potírána místními odpůrci z řad mladočechů. Pokus o změnu situace nastal s debatou týkající se zavedení všeobecného volebního práva a v reakci na sílící sociálně demokratické hnutí. Tehdy chystalo staročeské vedení svolání sjezdu strany za účelem oživení aktivity.¹²⁶ Ze sjezdu sice nakonec pro vyhlášení výjimečného stavu sešlo, nicméně myšlenka „osvěžení našich lidí“ se projednávala v Domácí radě Českého klubu a bylo rozhodnuto oslovit mimopražské důvěrníky dotazníkovou formou, aby si vedení utvořilo obraz o situaci v okresech.¹²⁷ Výsledek nebyl nijak uspokojivý. Většina oslovených důvěrníků odmítala pro danou chvíli jakoukoli politickou činnost, poukazovalo se na mladočeský terorismus, jiní naopak směřovali výtky do vlastních řad a málo dotázaných projevilo odhodlání hájit energicky staročeské pozice.¹²⁸ Zároveň respondenti poukazovali na úpadek stranické organizace. Z obce Pamětník nedaleko Chlumce nad Cidlinou psali, že sice „pozice strana naše (...) neztratila, ale organizace není zde žádná“, a jinde suše konstatovali: „musilo by se začít znova.“¹²⁹

Následná reakce na sebe nedala dlouho čekat a za dva měsíce ústředí rozeslalo pokyn k zakládání 3-5 členných důvěrnických sborů pro jednotlivé soudní okresy. Z mnoha míst opět docházely odmítavé zprávy, přičemž pregnančně situaci popsal českořebovský důvěrník E. Pražský: „ (...) žádný čestný muž nevydá svou čest, rodinný klid, aneb důstojnost svého úřadu všanc zfanatizovaným stoupencům strany mladočeské, kterým není žádný prostředek dosti špatný, by dosáhli cíle hlásaným Národními listy, vyhubit vše staročeské“. ¹³⁰ Národní listy zjevně zmrtvýchvstání Národní strany nechtěly akceptovat. Pasivita se stala zaklínadlem spojeným s očekáváním brzkého útlumu veřejných sympatií k mladočeské straně, který měla navodit její neúspěšná parlamentní taktika. Ale termíny všeobecných voleb se blížily a přání Františka L. Riegra z ledna 1894 „mít důvěrníka v každé obci“ tak zůstávalo nenaplněno.¹³¹

Zatímco v okresech nadále odmítali nejen formování pevnějších stranických struktur, ale i přednáškové schůze o časových otázkách, Antonín Otakar Zeithammer informoval na počátku října vedení o úmyslu mladočechů navýšit důvěrnické stavy ze současných 156 na

¹²⁵ Při té příležitosti byl vytvořen seznam důvěrníků NS dle soudních okresů. Uložen v: NA Praha, f. ČK, k. 17.

¹²⁶ Mattuš, Karel: *Paměti*. 1921, s. 152.

¹²⁷ Protokol ze schůze Domácí rady Českého klubu (DRČK) dne 27. září 1893. NA Praha, f. ČK, k. 8.

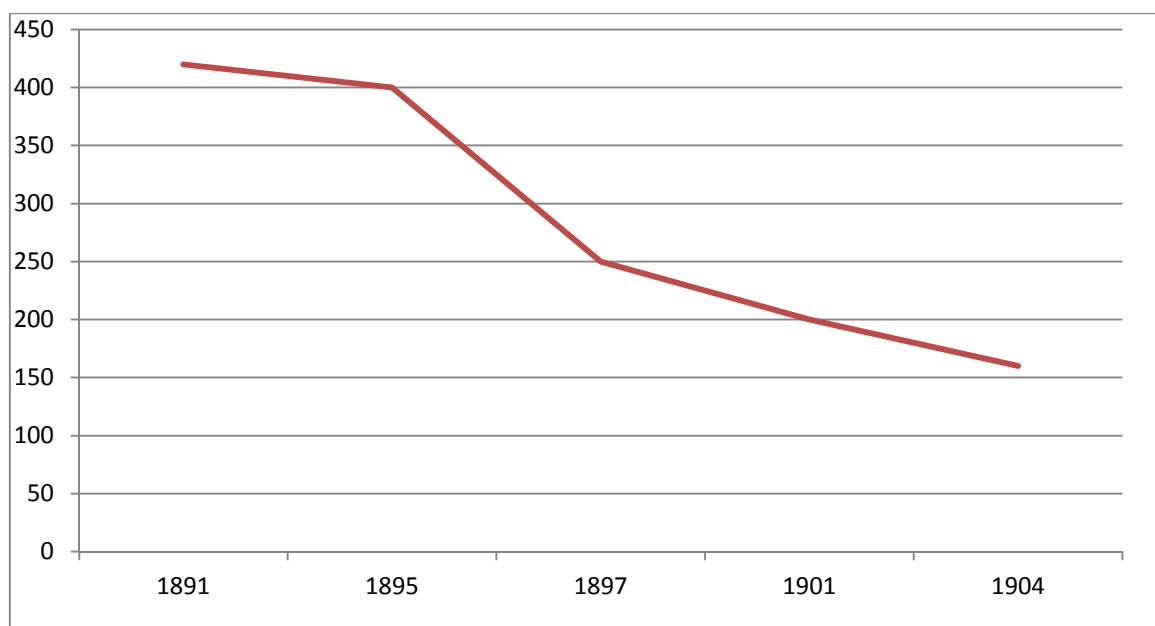
¹²⁸ NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹²⁹ Dopis ze dne 10. října 1893 z Hořic a ze dne 23. října 1893 z Pamětníka ČK. NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹³⁰ Dopis E. Pražského ČK ze dne 29. ledna 1894. NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹³¹ Protokol schůze SDPNS dne 10. ledna 1894. NA Praha, f. ČK, k. 9.

1000!¹³² V druhé polovině téhož měsíce se staročeské ústředí detailně zaměřilo na organizační otázky, vznikl několikastránkový elaborát a sjezd svolaný v listopadu 1894 novou organizační koncepcí posvětil.¹³³ Vedle důvěrnických sborů (DS) s působností v daném soudním okrese a s vyměřeným pracovním programem, které se měly pravidelně scházet a volit si funkcionáře, měly jednotlivé DS vysílat zástupce do skupinových důvěrnických sborů (SDS) působících na úrovni volebních skupin. K hlavním úkolům SDS náležel výběr vhodných kandidátů pro obě klíčové kurie.¹³⁴ Formování základních jednotek pak probíhalo do léta 1895 a třístupňovou organizaci později zastřešil již zmíněný výkonný výbor. Tento organizační model se v zásadě uplatnil až do zániku strany, ačkoli některých bodů, zejména trvalé existence středního stupně (SDS), nebylo dosaženo a i řada DS měla jen dočasný, resp. volební charakter.¹³⁵ Postupný úbytek místních důvěrníků představoval závažný problém. Hrozilo, že se staročeské vedení stane oním generálem bez vojska a tak se pokusilo ztráty zacelit, ačkoli počtu z devadesátých let už se nikdy nepodařilo docílit.¹³⁶ Přibližný stav důvěrníků v čase nabízí následující graf.¹³⁷

Obrázek 1 Početní stav důvěrníků strany

¹³² Protokol schůze SDPNS dne 9. října 1894. NA Praha, f. ČK, k. 9.

¹³³ Sjezd se od té doby nazýval „organizační“ a uskutečnil se 18.11. 1894.

¹³⁴ Kurie měst a kurie venkovských obcí s národní většinou v elektorátu.

¹³⁵ NA Praha, f. ČK, k. 19.

¹³⁶ Kučera, Martin: *Albín Bráf, reorganizace staročeské strany 1906 a její zánik*. 1994, s. 722.

¹³⁷ Jedná se o počty důvěrníků účastnících se stranických sjezdů v letech 1891-1904. Vytvořeno na základě dat ze staročeských tiskových orgánů (*Národní politika*, *Hlas národa*) a archivních dokumentů (korespondence, omluvenky/potvrzení účasti uloženo v jednotlivých kartonech v NA Praha, f. ČK.)

Pochopitelně existovala řada faktorů působících na exodus důvěrníků ze staročeského tábora, nicméně na základě archivních pramenů lze zachytit některé význačné momenty. Otázka zní, zda organizační struktura strany nevytvářela prostředí podobným tendencím příznivé? Národní strana, přes snahu o transformaci, zůstala po celý čas stranou kádrového typu. K hlavním znakům této organizační formy patří mj. 1) neexistence středního patra (pokus o SDS); 2) důraz na kvalitu, nikoli kvantitu členstva; 3) zřetelná autonomie lokálních složek strany; 4) sezónní aktivita většiny strany zaměřená na volby, zatímco kontinuálně existovalo jen ústředí tvořené poslanci, později představiteli vedení. Více méně všechna tato kritéria Národní strana splňovala. Ona autonomie místních důvěrníků se pak projevovala v několika ohledech. Předně už při výběru kandidátů ústředí disponovalo jen omezenou autoritou a při nesouhlasu lokálních členů mnohdy ustoupilo.¹³⁸ Tento jev posilovala ta skutečnost, že oproti stranám masovým, např. sociálně-demokratické, neexistovaly stranické příspěvky a místní organizace si kampaň financovaly samy.¹³⁹ Navíc vzhledem k právní neexistenci strany zůstávalo členství jaksi pofiderní a nevyjasněnou záležitostí.¹⁴⁰

Pokud v době silného postavení staročeské strany a nepřítomnosti konservativní alternativy nebezpečí přestupu důvěrníků k jiné straně zůstávalo mizivé, s oslabením pozice a se vznikem ideově vyhraněných stranických subjektů podobné nebezpečí rostlo. Přidáme-li ještě volné sepětí místní důvěrnické složky se stranickým ústředím, vyvstane před námi nesnadný úkol staročeských předáků udržet řady semknuté. Navíc honorací, o které jediné stáli, byl nedostatek, a jen obtížně se dařilo zaplnit uprázdněná místa.

¹³⁸ Tato otázka je značně komplikovaná a poměry se lišily okres od okresu, čas od času. Obecně ale v roce 1891 zůstávalo vedení poslední slovo a nadále prosazovalo svou autoritu. Naopak volby roku 1897 prokázaly jistý posun a v řadě volebních obvodech docházelo k odmítání kandidáta určeného vedením.

¹³⁹ Dopis Antonína Weidenhofferu ČK ze dne 3. února 1891. NA Praha, f. ČK, k. 18. Doporučení na pravidelné finanční příspěvky od příslušníků strany např. Dopis Šimáka ČK ze dne 16. června 1894. NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹⁴⁰ Kučera, Martin: *Albín Bráf, reorganizace staročeské strany 1906 a její zánik*. 1994, s. 709.

2. Zklamané naděje. Národní strana v letech 1891-1897

Porážka z počátku 90. let Národní stranu citelně zasáhla a nějakou dobu trvalo, než se opět dokázala aktivně zabývat politicko-organizační činností, která se stala nevyhnutelnou, jestliže se staročeši chtěli utkat o vedoucí pozici v české politice. V tomto směru se důležitým krokem stalo rozhodnutí staročeského klubu z února 1892 nezabývat se nadále vyřizováním punktačních článků.¹⁴¹ Strana tak mohla konsolidovat vlastní tábor, což při proti-punktačním radikalismu mladočechů nebylo možné. Na druhou stranu i postoj Národní strany k vládě zůstal ambivalentní. Ta na jedné straně odmítáním národních koncesí staročechy potopila, na druhou stranu NS musel mít ohled na své spojence, konzervativní velkostatek, který opozici a la mladočeši nehodlal připustit.

Další volební utkání dvou českých všennárodních stran se mělo naplno rozhořet v roce 1895 o mandáty na Zemském sněmu Českého království a dva roky nato o zástupce na Říšské radě. Otázkou zůstávalo, zda nedojde k rozpuštění některého z parlamentů během šestiletého funkčního období a tak Národní strana neměla času nazbyt. Musels se vypořádat s organizačním deficitem, který souvisel se zastaralou organizační strukturou vzhledem k narůstající kvantitě elektorátu, s nímž do politického prostředí přicházely odlišné formy volební kampaně, normy v komunikaci a dotkl se i samotného obsahu politiky. Přestože nacionalismus zůstával hlavní integrující ideologií, aktivizované vrstvy přicházely na politický trh i s jinou poptávkou, ať už kulturního, hospodářského, a nebo náboženského charakteru. I v této rovině se Národní strana s ohledem na situace musela rozhodovat kam směřuje, na které voliče chce zacílit, nebo zda zůstane na dosavadním všennárodním konceptu. Řešení obdobných otázek problematizovaly nejasné vztahy vedení strany s místními důvěrníky, a jak uvidíme, tento konglomerát faktorů Národní stranu zatěžoval během celého následujícího období.

2.1 Za Boha, vlast a národ

Dosud jsme se jen ve zkratce zmínili o vývoji spojení mezi Národní stranou a českým katolickým táborem, které posílil vznik železného kruhu pravice s účastí katolického Hohenwartova uskupení a vůči čemuž se mladočeši vymezili a postavili se do role důsledného zastánce liberálně-sekularizačního programu.¹⁴² Coby slabší strana, navíc s nálepkou rozvraceče národní jednoty, tím zároveň legitimizovali vlastní trvání. Politici reprezentující katolické zájmy pochopitelně za podporu vládě čas od času žádali určité koncese ve směru

¹⁴¹ Mattuš, Karel: *Paměti*. 1921, s. 139-142.

¹⁴² Malíř, Jiří: *Národní strana svobodomyslná v Čechách a Lidová strana (pokroková) na Moravě*. 2005, s. 140.

odčinění „křivd“ spáchaných érou liberálních německých centralistů.¹⁴³ Návrh školského zákona z roku 1888 vyvolal krizi vlády a vyostřil protiklerikální mladočeskou kampaň. Národní straně tehdy nastala doba obtížných rozhodnutí. Jejich, po desetiletí trvající strategie vyjádřená všenárodní koncepcí, se dostala do rozporu s mladočechy rozvášněnou veřejností, ale též s liberálními názory některých příslušníků vlastní strany. Vnitrostranický střet byl o to vážnější, že se dotýkal otázek jen obtížně řešitelných kompromisem, neboť se jednalo o kolizi odlišných filosoficko-antropologický pohledů na svět a na nich založených interpretací dění a základních řešení klíčových otázek vývoje společnosti.¹⁴⁴

Pro účel práce lze Národní stranu rozdělit na tři frakce. V první nacházíme duchovní a část konzervativních laiků (Zeithammer), vesměs stoupence návrhu a obecně zájmů církve.¹⁴⁵ Druhá frakce představuje střední polohu, kterou definuje uznání přínosu církve pro mravní výchovu obyvatel, ale odmítání zásahů do svobody vědy a výzkumu. Náležel do ní Rieger a stoupající hvězda staročeské strany, Albín Bráf. Poslední skupina zastupuje liberální tábor na čele s Jindřichem Šolcem a Karlem Mattušem, který na rozdíl od Bráfa pokládal „náboženství za přežitou věc.“¹⁴⁶

Průběh debaty v otázce konfesionální školy vedl rakouské katolíky ke kritice Národní strany a obviňování z nedostatečné podpory. Ve Vídni se střet katolického milieu s liberálním stal staročeským poslancům téměř nesnesitelným, když si museli vyslechnout slova nedůvěry a že „páchnou husitstvím.“¹⁴⁷ Situace uvnitř Národní strany se ale vyhrotila až s rozhovory o připojení realistické skupiny, kdy katolická část prostřednictvím listu *Čech* dokonce hrozila založením vlastní politické strany.¹⁴⁸ Olej do ohně přilila na přelomu let 1889/1890 aféra o umístění tabulky s jménem Jana Husa na nové budově Národního muzea, která vedle části katolických duchovních odcizila staročechům i některé spojence z řad konzervativní šlechty. Nejvyšší zemský maršálek Jiří K. Lobkovic při té příležitosti označil Národní stranu jen za „mírnější mladočechy“.¹⁴⁹

Ačkoli aféru záhy přehlušily události spojené s vídeňskými punktacemi, semeno nedůvěry uvnitř staročeského tábora bylo zaseto, alespoň v nejvyšších politických patrech. Krátce

¹⁴³ Zejména tzv. otázka konfesionální školy. O tom např. Pokorný, Jiří: *Sekularizace školství*. 2009, s. 83-85.

¹⁴⁴ Velmi inspirativní pro mne byla práce Scheler, Max: *Můj filosofický pohled na svět*. 2003, 120-182.

¹⁴⁵ Míněna katolická.

¹⁴⁶ O Heidler, Jan (ed.): *Příspěvky k listáři Dra. Frant. Lad. Riegra*. Díl I. 1924, s. 459.

¹⁴⁷ Ibid. s. 369.

¹⁴⁸ K této otázce naposledy úvodní studie Jana Bílka a Heleny Kokešové v edici: *Korespondence T.G. Masaryk – staročeši*. 2009, s. 17-32.

¹⁴⁹ Heidler, Jan (ed.): *Příspěvky k listáři Dra. Frant. Lad. Riegra*. Díl I. 1924, s. 428.

před říšskými volbami otázka samostatné konfesijní strany opět ožila a v prosinci formulovalo několik duchovních, mezi nimi i Jan Drozd a Klement Borový, své návrhy na půdě Katolicko-politické jednoty v Praze.¹⁵⁰ Událost se dostala na přetřes i ve staročeském vedení, kde dosud nefiguroval žádný zástupce ryze katolického směru. A tak zasedání zahájila kooptace nových členů, mezi nimi také Jana Drozda.¹⁵¹ Staročestí předáci odmítali odluku katolické skupiny, poukazovali k rozdělení duchovních na loajální (Drozd) a skupinu kolem novin *Čech*. Praktik Rieger poukázal na problémy klerikálů ve volebních přípravách: „nemají čas k tomu a musí se s námi spojit.“¹⁵² Zeithammer následně hájil zájmy duchovních v textu volebního prohlášení a usneseno na závěr pozvat na sjezd důvěrníků i vysoké představitele církevních kruhů.

Předvolební sjezd z 15. února 1891 se stal manifestací všennárodní koncepce staročeské strany: „viděli jsme tu přední zástupce české šlechty, stavu duchovního, měšťanstva, rolnictva a živnostnictva, muže vědy a všech kruhů inteligence (...), krátce není vrstvy ani stavu mezi voliči, aby zde nebyl býval zastoupen.“¹⁵³ Zdálo se, že se podařilo štěpení strany zastavit. Ale řeč Klementa Borového sice vyzněla ve smyslu, že výsadní katolická organizace zůstává stát při Národní straně a nehodlá vytvářet nový politický subjekt, zároveň ale poznamenal, že se tak stane ve chvíli, kdy je k tomu donutí „větší a zhoubnější pro vlast vzrůst strany radikální, strany mladočeské.“¹⁵⁴ Aktivita důvěrníků z řad duchovních během volební kampaně pak neměla nikoho nechat na pochybách, že jednotu lze udržet jen za cenu změny politického kurzu. Z Mělníka se psalo vedení, aby se staročestí přejmenovali na stranu konzervativní a „dle toho se hledali spojenci“.¹⁵⁵ Z východních Čech zase přijal jeden důvěrník kandidaturu, ale klidně ustoupí kandidátu jinému, ale pouze „dobře konzervativnímu“.¹⁵⁶ V jižních Čechách zase dalo práci přesvědčit duchovního, aby ustoupil od kandidatury za staročechy, poněvadž měl malou podporu a straně by propadl mandát. Tento na závěr dopisu staročeskému vedení neopomenul připomenout, „že na tom mnoho záleží, aby aspoň jeden kněz byl mezi našimi zástupci“.¹⁵⁷ Pokusy o nasměrování strany z pozice liberální ke katolickému táboru se ale zatím nekonal a zatímco se staročestí oklepávali z krachu voleb, vysocí představitelé církve a šlechty ztráceli

¹⁵⁰ Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. 2003, s. 20.

¹⁵¹ Schůze Sboru důvěrníků poslanců Národní strany (SDPNS) dne 29. ledna 1891. NA Praha, f. ČK, k. 9.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Sjezd důvěrníků strany národní, *Národní politika*, 16. února 1891, s. 3.

¹⁵⁴ Sjezd důvěrníků strany národní, *Národní politika*, 17. února 1891, s. 3.

¹⁵⁵ Telegram staročeského důvěrníka z Mělníka ČK ze dne 15. února 1891. NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹⁵⁶ Dopis staročeského důvěrníka z Velké Jesenice ČK ze dne 7. února 1891. NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹⁵⁷ Dopis kanovníka Špeliny ČK ze dne 20. února 1891. NA Praha, f. ČK, k. 18.

trpělivost a učinili další krok k ustavení konfesijní politické strany. Přišla chvíle, na níž Borový upozornil při předvolebním sjezdu.

Snaha části šlechty a katolického kléru směřovala k obnově náboženského života a posílení principů katolického učení ve veřejném prostoru. Křesťanská ctnost lásky k bližnímu se měla stát základem pro řešení nejrůznějších společenských konfliktů včetně těch národních.¹⁵⁸ Riegrovy obavy směřovaly předně k ztrátě šlechty pro české národní cíle: „oddálí-li se šlechta staročekům přiblíží se levici a národ o ni přijde.“¹⁵⁹ Právě konzervativní velkostatek počtem mandátů představoval důležitého spojence a zároveň i most k císaři. „Jak se ale s nimi najde modus vivendi, když oni zase příliš akcentují víru (...)“¹⁶⁰ Týden nato psal Bráf Riegrovi ohledně rozmluv s některými předáky Katolické politické jednoty: „Všichni směřují k jednomu, abychom se dohodli, s nimi sjednotili a pod jménem konservativní strany se zorganizovali.“¹⁶¹ Bráf se obával zejména katolického odstínu celého podniku, pro nějž mezi lidem „není půdy“. V následné korespondenci Bráf uznal oprávnění vzniku konfesijní strany, ale s katolickým milieu se zkrátka nedokázal ztotožnit: „vyrostl jsem přece v jiných názorech a kdyby nebyla naděje s úspěchem jakýmsi udržet staročeskou stranu dosavadní jako střední stranu mezi oběma – katolickou a liberální – pak bych raději se politické činnosti (...) vzdal.“¹⁶² Den poté Katolická politická jednota (KPJ) vyhlásila svůj cíl ohledně vytvoření katolické strany veřejně.¹⁶³ Nevzdala se ale snahy o připojení konzervativní části Národní strany, v čemž můžeme spatřovat vědomí omezených organizačních možností nově se tvořícího uskupení. Pozici prostředníka měl sehrát Bráf, který jako zemský poslanec za kurii velkostatku disponoval cennými kontakty se šlechtici, duchovními a navíc byl zetěm předsedy Národní strany Riegra. Za tímto účelem zval kníže Bedřich Schwarzenberg Bráfa na porady KPJ a předpokládal, že spojením staročeských „živlů znamenité síly“ s podporou duchovenstva by „ještě mnoho dobrého svěsti mohli“.¹⁶⁴

Ve vedení Národní strany vývoj situace vzbudil rozhořčení spojené s pocity křivdy.¹⁶⁵ Na zasedání SDPNS Bráf informoval o důvodech vytváření katolické strany, aniž by zmínil možnost spolupráce. Šolc poukazoval na názor místopředsedy Františka Thuna, že zbytek NS

¹⁵⁸ Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. 2003, s. 16-17.

¹⁵⁹ Dopis F.L. Riegra A. Bráfovi ze dne 20. března 1891. ANM Praha, f. FLR, k. 13.

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Dopis A. Bráfa F.L. Riegrovi ze dne 26. března 1891. ANM Praha, f. FLR, k. 13

¹⁶² Dopis A. Bráfa F.L. Riegrovi ze dne 29. března 1891. ANM Praha, f. FLR, k. 13

¹⁶³ Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. 2003, s. 20.

¹⁶⁴ Dopis Bedřicha Schwarzenberka A. Bráfovi ze dne 10. června 1891. ANM Praha, f. AB, k. 14.

¹⁶⁵ Zápis o zasedání SDPNS dne 11. dubna 1891. NA Praha, f. ČK, k. 9.

by se měl rozejít, část k mladočechům, konzervativní křídlo ke katolické straně. Na dotaz, zda by spíš neměli být staročesi posíleni, dostal odpověď: „kdyby to byla strana konservativní“.¹⁶⁶ Rieger ale zachoval chladnou hlavu, vznik katolického uskupení označil za „horkokrevnost“ a soudil, že klér zůstane věrný národu a staročechům: „nebezpeční nám nebudou.“¹⁶⁷ Nicméně zápas mezi konzervativním a liberálním křídlem strany rostl úměrně s hrozbou jejího sloučení se stranou katolickou. Vytvořila se skupina orientovaná na spolupráci s mladočechy, která se snažila změnit kurz staročeského tiskového orgánu *Hlas národa*, řízeného Bráfem a s šéfredaktorem Josefem Hubáčkem, příslušníkem konzervativní frakce. O směru listu se střetli Šolc s Bráfem, který celou situaci popsal Riegrovi: „nevystupuje prý dost rázně v otázce Husově a proti katolické straně. Já jsem mu řekl, aby si to důvěrníci rozhodli (...) já pro svou osobu že při liberálním listu, jak on si to myslí, nehodlám působit (...).“¹⁶⁸ Také ve vedení Českého klubu vznikl rozpor ohledně strategie vůči NSS. Zatímco Hubáček žádal zaměřit se na kritiku mladočeské politiky, jeden z členů vedení reagoval, že on „ve své řeči na mladočechy útočit nebude.“¹⁶⁹ Pro smírný kurz k mladočechům se vyslovili zejména Šolc s Mattušem, zatímco Bráf se snažil držet středovou pozici.

Snahy o smír podporovala skutečnost vnitřního rozštěpení Národní strany svobodomyšlné na radikální skupinu a umírněné, vedené Gustavem Eimem a Josefem Heroldem. Právě posledně jmenovaný vyvíjel po volbách aktivity ve prospěch sblížení s Národní stranou.¹⁷⁰ Nálady k smíření se s umírněnou frakcí mladočechů gradovaly v řadách Národní strany v roce 1892 a v jejich čele stál Mattuš. Odrážely i pocity v širší veřejnosti, která si přála obnovení národní jednoty. Už v červenci psal Rieger svému zeti, že „nálada v národě roste pro usmíření stran - strana jež by se prohlásila proti by se zabila“ a proud směřující k svornosti vyvrcholil v listopadu 1892 sjezdem zástupců všech ideových odstínů z jednotlivých zemí Koruny české. O výsledku informoval staročeský tiskový orgán: „Zdi, dělící jednotlivé strany, sice nepadly, (...) ale důležitost a užitečnost společného postupu všech stran ve prospěch základních částí našeho národního programu výroky všech řečníků slavnostně byla uznána. Ze žádné strany nenašla se odvaha výhody součinnosti všech stran popírat.“¹⁷¹ Mezi cíle uznané za společné všem stranám uváděla rezoluce sjezdu státní právo, posílení samosprávy, reformu volebního

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Dopis A. Bráfa F.L. Riegrovi ze dne 6. dubna 1891. ANM Praha, f. FLR, k. 13.

¹⁶⁹ Zápis o sezení DMČR dne 3. června 1891. NA Praha, f. ČK, k. 8.

¹⁷⁰ Zápisník A. O. Zeithammera o schůzce s Taaffem ze dne 24. dubna 1891. LAPNP Praha, f. AOZ, neutříděné.

¹⁷¹ Společná porada důvěrníků českého národa v Praze, *Národní politika*, 2. listopadu 1892, s. 1.

systemu a národní rovnoprávnost.¹⁷² Těžko zpětně říci, co vyvolalo euforie smíru, ale stejně rychle jak se vzplály zase uhasly. Mattuš po letech vzpomínal, že beztak od počátku žádná ze stran v shodu nedoufala, „ale všeobecné bylo přání, aby se schůze nerozešla v rozladění“.¹⁷³

Dokonce i Bráfa zasáhla tato nálada a doufaje v rozpad mladočechů vyslovil se kladně ke spojení s Heroldovou frakcí. Mezi tím se formování katolické strany zastavilo na nulovém bodě, uvnitř konzervativního velkostatku začínal rozpad na dva tábory a v mladočeské straně vrcholil zápas radikálů s umírněnými. K podzimu 1893 už Bráf pohlížel na možnost smíření v jiném světle: „nemůže míti té doby žádného praktického prospěchu slučovat zbývající houfeček staročechů s mladočechy na všechny strany se rvoucími a rozpadajícími“.¹⁷⁴ Staročesi tak dál kráčeli doslova mezi proudy.

A proto se také stále Národní strany držela skupinka důvěrníků, kteří doufali, že se jim podaří zvrátit ideové kormidlo od národa k církvi. Patřil mezi ně i opat kláštera v Želivě, který ústředí predikoval, že „přijde čas, kdy národ náš rozdělí se na dvě strany: katolickou a nevěreckou.“¹⁷⁵

2.2 Kauza Alfons Šťastný

Zatímco staročesi zažívali povolební krizi a řešili jak udržet katolický proud ve straně, ale ideově se mu nepodřídít, na jihočeském venkově mladočeský spletenec opustila skupina rolníků soustředěná kolem *Selských novin* a jejich majitele Alfonse Šťastného.¹⁷⁶ Ten krátce po volbách zahájil kritiku machinací ohledně kandidatur a přehlížení rolnického programu, na který strana přistoupila.¹⁷⁷ V dopise Eduardu Grégrovi vybízel k neodkladnému řešení selské otázky a varoval, že jinak rolníci v příštích volbách mladočechy nepodpoří.¹⁷⁸ Odsuzoval politické stranictví ve smyslu státním nebo národnostním a propagoval heslo zájmových stran.¹⁷⁹ Fakticky od léta 1891 se svobodomyšlnou stranou vedl zápas o rolnické organizace, zejména Zemskou selskou jednotou (ZSJ). Mladočeši jej obvinili z egoistického hájení úzkých zájmů

¹⁷² Ibid. s. 3.

¹⁷³ Mattuš, Karel: *Paměti*. 1921, s. 146.

¹⁷⁴ Dopis A. Bráfa F.L. Riegrovi ze dne 5. září 1893. ANM Praha, f. FLR, k. 13.

¹⁷⁵ Dopis F. Bursíka ČK ze dne 14. října 1894. NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹⁷⁶ Velek, Luboš: *Agrární proud v mladočeské straně v 90. letech 19. století*. 2001, s. 22-25.

¹⁷⁷ Dohra, *Selské noviny*, 6. března 1891, s. 68-69.

¹⁷⁸ „ (...) nemyslete si, že přes otázku naši přistoupíte k dennímu pořádku, aniž byste si co poslanci nezlámali vaz; nevšímavost vaše by vás stála mandáty. Nevyhýbejte se tomu, čemu vyhnouti se nelze, vy musíte se otázkou sociální zabývat.“ Traub, Hugo: *Ze života Alfonse Šťastného*. 1928, s. 330-331.

¹⁷⁹ Pozor na škůdníka!, *Selské noviny*, 2. září 1892, s. 300.

jedné části národa, ale také ze socialismu, což souviselo s jeho návrhy na řešení zadluženosti venkova.¹⁸⁰ Ochlazení vztahů pak posílily snahy NSS podchytit městské dělnické vrstvy a „zachránit“ je národu před sociálně-demokratickým internacionalismem.¹⁸¹ Na jaře 1893 tato aktivita vyvrcholila a prostřednictvím poslance Slavíka podali návrh na zavedení všeobecného a rovného volebního práva pro Říšskou radu.¹⁸²

Alfons Šťastný se proti návrhu ostře postavil a v Selských listech varoval: „Že by třída rolnická a živnostnická byla jednoduše přehlasována venkovskou a městskou třídou dělnickou. A následek? Že by páni vítězové na radě říšské se usnáli, a ti přehlasovaní doma by platili; oni by byli páni a ti ostatní jejich otroky.“¹⁸³ Šťastný se přitom nevymezoval pouze vůči nebezpečí nadvlády dělnictva, ale kladl v argumentaci důraz také na státoprávní dimenzi, a z této pozice odmítl posilování předlitavského centralismu. Dosažení autonomie Českého království se mělo stát spásou rolníka, otázka státoprávní byla mu otázkou hospodářskou.¹⁸⁴

„Nepřítel mého nepřítele je můj přítel“, asi takto mohli ve vedení Národní strany sledovat aktivity sedláka z Padařova¹⁸⁵ vůči mladočeské straně, se kterým sdíleli zejména obavy společenských dopadů realizace volební reformy, ale někteří i ohledy státoprávní. Už ke konci března r. 1891 Bráf informoval Riegra o vzestupu Šťastného popularity, a že brožura „jeho po německy vydaná jde prý v tisících výtisků na odbyt“.¹⁸⁶ Pár měsíců nato se Bráf radoval z vítězství Šťastného a Jana Rataje při obsazení ZSJ a v květnu 1892 došlo k přímému kontaktu staročeského vedení s touto autonomní rolnickou organizací, která si postavila státní právo za hlavní cíl, poněvadž „jedině samostatností zemí českých lze zabránit tomu, aby výtěžek práce obyvatelstva jejich zůstal obyvatelstvu tomu a nesloužil neustále jenom ku podporování jiných méně pilných zemí“.¹⁸⁷ Rataj zval staročechy k sjezdu stran v listopadu roku 1892, kde jak víme nebylo heslo svornosti naplněno.

Nicméně s růstem nezávislého agrárního proudu na venkově a jeho odporu vůči Juliu Grégrovi se úměrně zvyšoval zájem staročechů o případnou spolupráci. Strana si pochopitelně

¹⁸⁰ Velek, Luboš: *Agrární proud v mladočeské straně v 90. letech 19. století*. 2001.

¹⁸¹ Už na počátku 90 let se někteří předáci NSS účastnili sociálně-demokratických veřejných schůzí, pochodů na prvního máje etc. Nejvyšší aktivity v tomto ohledu vykonával T. G. Masaryk, který ale od r. 1893 již nenáležel do mladočeského tábora.

¹⁸² Spravedlivé zastoupení vyděděným národům! *Národní listy*, 18. března 1893, s. 1

¹⁸³ „Všeobecné právo hlasovací“ – volá se o pomoc, *Selské noviny*, 17. března 1893, s. 82.

¹⁸⁴ *Ibid.* s. 365.

¹⁸⁵ Míněn Alfons Šťastný.

¹⁸⁶ Dopis A. Bráfa F.L. Riegrovi ze dne 26. března 1891. ANM Praha, f. FLR, k. 13.

¹⁸⁷ Dopis J. Rataje Českému klubu ze dne 16. května 1892. NA Praha, f. ČK, kr. 18.

byla vědoma svého organizačního deficitu mezi rolníky a Šťastného secese z NSS se v tomto ohledu jevila jako vhodná příležitost k nápravě. Pravidelnou korespondenci máme doloženu od léta 1893, tedy až po podání návrhu volební opravy.

Šťastný kritizoval mladočeskou politiku, kterou pokládal za dílo frakce realistů a vinil ji jak z reformy volebního práva, tak ze socialismu a moderních rozmarů.¹⁸⁸ Uvědomoval si zřejmě Bráfovi konexe, nakonec spolu zasedali v zemědělské radě a tak navrhoval, aby se staročeši postavili do čela konzervativního tábora, dosáhli spojení rolníků s konzervativním velkostatkem (KV) a svorně pak hájili střední třídy, státní právo a agrární politiku. O NSS měl rozhodnout vnitrostranický zápas, zda se k nim připojí, nebo podlehně síle socialismu.¹⁸⁹ Bráf následně informoval Riegra o „zajímavém listu“ z Padařova, ale pro státoprávní akci se nenadchl. Dost možná zde roli sehrála nedávná rozmluva s místodržitelem Thunem, který mu radil pohrbit státní právo, zapomenout na říjnový diplom a postavit otázku na novém základě: „Was einmal war, kann im politischen Leben nicht wieder. Man muss etwas Neues schaffen.“¹⁹⁰ Alespoň v listu Šťastnému Bráf od důrazu na státní právo zrazoval, naopak jej poučil o tom, že mladočeši už při punktacích věděli, že je za daných poměrů neuskutečnitelné a jen jej využili jako heslo k potírání Národní strany. Dále doporučil zaměřit se na agrární program, spolupráci s KV a vzdát se radikalismu.¹⁹¹ V odpovědi se Šťastný znovu zaobíral otázkou součinnosti stran a navrhl konání tajné konference, které by se zúčastnili zástupci NS, NSS, KV, jeden zástupce tzv. škardovců, rolníci, živnostníci i dělníci a kde měl být vypracován návrh ústavy pro České země s řešením národnostní otázky. Zda schůze proběhla, není zcela jisté, ale v březnu 1894 předložil Šťastný návrh zemské ústavy oběma všenárodním stranám a snažil se do něj zanést i některé principy agrárního programu. Ačkoli vzbudil širší zájem, zůstala nakonec celá akce mrtvě narozeným dítětem.¹⁹²

V komunikaci se staročechy, později zejména s Janem Sedlákem, pokračoval Šťastný i v následujících letech a nadále se snažil oživit státoprávní heslo s myšlenkou součinnosti stran na jejím základě. Neopomenul ani spolupráci v blížících se zemských volbách.¹⁹³ Zároveň ale udržoval kontakt s E. Grégrem, odsuzoval neupřímnost mladočechů vzhledem ke státnímu právu, nabízel se k zprostředkování dohody mezi mladými a staročechy a dal najevo, že jim

¹⁸⁸ Dopis A. Šťastného A. Bráfovi ze dne 8. července 1893. ANM Praha, f. AB, kr. 15.

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Dopis A. Bráfa F.L. Riegrovi ze dne 11. června 1893. ANM Praha, f. FLR, k. 13.

¹⁹¹ Dopis A. Bráf F.L. Riegrovi ze dne 23. července 1893. ANM Praha, f. FLR, k. 13.

¹⁹² Dopis A. Šťastného A. Bráfovi ze dne 2. srpna 1893. ANM Praha, f. AB, kr. 15. Opis Šťastného návrhu zemské ústavy uložený v ANM Praha, f. FLR, k. 111.

¹⁹³ Dopis A. Šťastného J. Sedlákovu ze dne 7. listopadu 1894. NA Praha, f. ČK, k. 18.

nezáleží na tom, koho podpoří: „rolnictvu jde o materiální blahobyt (...) důležité, kdo vyhoví jejich zájmu.“¹⁹⁴

Národní straně mohla spolupráce se Šťastným ve výsledku přinést politické zisky, ale zároveň představovala určitá rizika. Oživení rolnického elementu uvnitř strany mělo pro její budoucí zápasy v kurii venkovských obcí zásadní význam. V rámci Národní strany doposud působila významná skupina venkovských důvěrníků a někteří žádali už v roce 1893 volební spolupráci s agrárním myslitelem z Padařova a se ZSJ.¹⁹⁵ Šťastný zase na Bráfa apeloval, aby se *Hlas národa* ujal agrárního programu a strana vysílala rolníky na akce pořádané Selskou jednotou. Dohoda s jihočeským agrárním proudem mohla mít pro budoucnost strany neblahé důsledky. Rizika vycházejí najevo, když procházíme dopisy z listopadu 1891 psané Grégrovi: „můj úmysl byl spojit mladočeské a staročeské malorolníky proti velkostatkářstvu. Tím by se staročeské (...) dostalo takřka nevědomky k nám.“¹⁹⁶ O dva roky později zase sděloval, že se cítí stále mladočechem. Ačkoli zůstal staročechům obsah těchto listů utajen, hrozba odchodu důvěrníků z venkovských oblastí se nabízela a je možné, že právě z těchto důvodů se Bráf na adresu Šťastného vyjádřil, že sice „je nám nyní vítanou osobou, ale důvěřovati mu nelze.“¹⁹⁷

2.3 Promarněná šance - zemské volby 1895

Národní straně svobodomyšlné se r. 1893 mohl stát kritickým pro vnitřní rozpolcenost, která patřila k následkům stupňujícího se konfliktu radikálů s částí umírněných (Herold, Eim), ale zejména s realistickým trojlístkem. Masaryk psal Kaizlovi na jaře o „vojně ve výkonném výboru“ a později, že se Julius Grégr chystá na „boj rozhodný.“¹⁹⁸ Kramářovi pak kdosi měl sdělit, že realisty „na podzim vysypou“, ale nakonec se vysypal pouze Masaryk a navíc sám, zatímco jeho dva společníci se rozhodli spojit politickou kariéru s mladočechy a podporovat nadále skupinu umírněných ve střetu s radikálním proudem z okolí *Národních listů*. Kromě rozkolu o taktice se strana rozcházela v názorech na zavedení všeobecného hlasovacího práva, kdy se část rolnictva a maloměstských vrstev obávala růstu moci hnutí sociálních demokratů,

¹⁹⁴ Traub, Hugo: *Ze života Alfonse Šťastného*. 1928. s.367-374

¹⁹⁵ Dotazníková akce v rámci Národní strany z října 1893. NA Praha, f. ČK, k. 18.

¹⁹⁶ Traub, Hugo: *Ze života Alfonse Šťastného*. 1928. s. 354.

¹⁹⁷ Dopis A. Bráfa F.L. Riegrovi ze dne 28. července 1893. ANM Praha, f. FLR, k. 13.

¹⁹⁸ Dopis T. G. Masaryka J. Kaizlovi ze dne 7. dubna a 21. července 1893. Bílek, Jan; Kokešová, Helena; Quagliatová, Vlasta; Ryantová Marie (edd): *Korespondence T.G. Masaryk – J. Kaizl*. 2011, s. 166-7.

jak informovali staročeské ústředí místní důvěrníci.¹⁹⁹ Jestliže ohledně volební reformy se obě národní strany rozcházely, ostrý klín mezi ně vražený představovaly události z léta roku 1893, zažehnuté květnovou obstrukcí na Zemském sněmu a následnými pouličními nepokoji, které vedly až k vyhlášení stanného práva nad Prahou a okolím.²⁰⁰ Snaha vlády, reprezentované v Českém království Fr. Thunem, o pokračování v realizaci punkta se střetla s odporem vyhroceným politicky aktivní mládeží. Spojenec Národní strany na místodržitelské stolici pak neváhal Riegrovi vytknout, že „se nestarali o dorost své strany“ a deklarovaný vůdce národa si nedostatku dorostu želel „víc než kdo jiný“.²⁰¹

Rozpory v mladočeských řadách spolu s radikalizací společnosti aktivovaly staročeské vedení, které se dosud zabývalo zejména myšlenkou zda nesložit zemské mandáty a zcela tak přenést odpovědnost na bedra mladočechů.²⁰² Ale změna poměrů vedla k přesvědčení, že nastane brzy obrat v politických preferencích obyvatel, jakmile se prokáže nezdar mladočeského opozičního kurzu. Jakkoli se dosud strana vyhýbala střetům v doplňujících volbách, v případě rozpuštění sněmu a vypsání nových voleb vedení rozhodlo o aktivní účasti.²⁰³ Rieger vkládal zpočátku naděje hlavně do jednání se Šťastným a do obratu na venkově a svého zetě pobízel, aby Hlas národa podporoval agrární program: „kdyby Šťastný měl, nebo dostal prostředky, aby mohl jezdit kázat na rolnických schůzích proti všeobecnému rovnému hlasovacímu právu (...) On má vtip a břitkost a je sedlák! Jemu by více věřili.“²⁰⁴ Nakonec k porážce mladočeské strany měla být oživená široká všenárodní koalice a zmobilizovány mladočeští odpůrci. Tuto strategii Rieger načrtnul v dopise Mattušovi: „(...) je třeba položit váhu na otázku agrární, kterou mladočeši pustili zcela ze zřetele, ač to byli sedláci, kteří rozmrzení tísní svých poměrů jim zjednali většinu; oni pak, lapající po přízni dělnictva, pustili z huby sousto, jež měli bezpečné. (...) Pro valnou schůzi bych byl pro den sv. Václava (...). Připomínám, že by bylo radno pozvat několik kněží důležitějších (...). Neradno by bylo dopustit zřízení zvláštní strany klerikální neb katolické a pak, čím více zabíhají mladí do (...) ateismu, tím více nám

¹⁹⁹ Nálady mladočechů v regionech zaznamenala dotazníková akce v rámci Národní strany z října 1893. NA Praha, f. ČK, k. 18. O rozpolcenosti poslanců NSS ohledně VRHP např. Havránek, Jan: *Boj za všeobecné, přímé a rovné hlasovací právo roku 1893*. 1964, s. 21-25.

²⁰⁰ Demonstrace prováděli jednak sociální demokraté za dosažení VRHP, ale zejména radikálové z řad mladší generace v NSS, kteří proklamovali státoprávní cíle a projevovali se protidynasticky a proti-centralisticky. Galandauer, Jan: *František kníže Thun. Místodržící českého království*. 2007 s. 71-75.

²⁰¹ F.L. Rieger A. Bráfovi 26. července 1893. ANM Praha, f. FLR, k. 13.

²⁰² Mattuš, Karel: *Paměti*. 1921, s. 151-2.

²⁰³ Jednání SDPNS dne 21. října 1893. ANM Praha, f. FLR, k. 9.

²⁰⁴ Dopis F.L. Riegra A. Bráfovi 26. července 1893. ANM Praha, f. FLR, k. 13.

třeba markírovat stanovisko hájící víru pozitivní.²⁰⁵ Poslední kamínek v mozaice staročeské spojenecké kalkulace představoval konzervativní velkostatek, jehož vazby k Národní straně ještě na konci roku Rieger pokládal za důvod „pro existenci strany.“²⁰⁶ Tehdy si totiž těžko dokázal představit, že by konzervativní šlechta mohla kooperovat s „prazvláštní společností“, jak se o mladočeších vyjádřil císař.

Dočasný odklad staročeské ofenzivy způsobil úspěch umírněných mladočechů, kterým se podařilo prosadit koncepci etapové politiky nejprve ve schůzi poslanců a později také na celostranickém sjezdu v Nymburku na podzim r. 1894. Výstup sjezdu v nymburské resoluci znamenal přiblížení politické taktiky k pozici Národní strany a popření podmínky „sine qua non“ při jednání s vládou.²⁰⁷ Poslanecký klub měl získat možnost měnit taktiku vůči vládě na základě aktuálních podmínek. Navíc strana přestala naléhat na prosazování rovného volebního práva, ačkoli se principu nezříkala.²⁰⁸ V poměru k stranám nymburská resoluce sice explicitně uznala možnost dohody s konservativní stranou, která by ji podpořila v protivládní opozici, ale zároveň dala najevo, že Národní stranu za ni nepokládá: „Strana staročeská dnes ve svých tradicích a (...) vystupování poskytuje jen vládě naději, že pomocí její potlačí se odpor národa a zformuje se nová vládní strana česká.“²⁰⁹ Výrok zjevně útočil na staročeskou koncentrační ideu a posílil štěpení Národní strany na liberálně-opoziční část a na konzervativce, akcentující dohodu se šlechtici z KV, u kterých jakákoli protivládní politika nebyla aktuální. Jestliže oba vyhraněné tábory měly jasno o ideovém směru strany, kompromisní uskupení okolo Bráfa a Riegra zatím tápalo. Nakonec situace v NSS nebyla rozhodnuta. Odlišné směry se střetly při zasedání stranického vedení na počátku října 1894, kde se Mattuš snažil relativizovat rozpory: „viděli jsme, že je to v podstatě náš program, na který bychom mohli také přistoupit“, ačkoli uznával přítomnost některých odlišností.²¹⁰ Zmínil se také o Heroldově přání uzavřít dohodu. Bráf se nakonec postavil za součinnost s umírněnou (nikoli realistickou) skupinou NSS proti pokrokářům s tím, že by to mohl podpořit i velkostatek coby menší zlo, ale Rieger chtěl čekat, až se situace u mladočechů „vykvasí“. ²¹¹ Proti jednání se postavil Zeithammer, který v něm spatřoval ohrožení dosavadního směru: „nesmíme podcenit váhu velkostatkářstva a kněžstva, které se silněji organizuje, zdá se mi, že s námi (...) nepočítali by více, kdybychom se shodo-

²⁰⁵ Heidler, Jan (ed.): *Příspěvky k listáři Dra. Frant. Lad. Riegra*. Díl I. 1924, s. 512-513.

²⁰⁶ Jednání SDPNS dne 23. prosince 1893. ANM Praha, f. FLR, k. 9.

²⁰⁷ Škarda, Václav: *Národní strana svobodomyšlná a její program*. 1897, s. 104-110.

²⁰⁸ Traub, Hugo: *Ze života Alfonse Šťastného*. 1928, s. 376.

²⁰⁹ Škarda, Václav: *Národní strana svobodomyšlná a její program*. 1897, s. 108.

²¹⁰ Zřejmě měl na mysli rozdílný přístup k VRHP.

²¹¹ Jednání SDPNS dne 9. října 1894. ANM Praha, f. FLR, k. 9.

vali s mladočechy.²¹² Navrhoval klást důraz na zlepšení organizace, pro což hlasovali všichni přítomní a dohodli se svolat sjezd strany za účelem reorganizace.

Po třech letech se v listopadu 1894 sjeli důvěrníci z celého království, aby se vyjádřili o budoucnosti Národní strany, respektive stvrdili resoluci vypracovanou vedením.²¹³ Ta měla být odpovědí na nymburské vystoupení mladočechů, ale jestli někdo očekával jasné vymezení se k jednotlivým ideovým táborům, zklamal se, neboť vlk se zase jednou nažral, zatímco koza zůstala celá.²¹⁴ Po shrnutí tříleté aktivity Janem Sedlákem dostal slovo Rieger, který poukázal na jednotlivé body renovovaného programu. Primárně požadoval národní smír, všeobecné, ale nerovné volební právo, hospodářské reformy ve prospěch dělnictva, rolnictva a řemeslníků a důrazné hájení principu soukromého vlastnictví.²¹⁵ K státnímu právu se vyjádřil požadavkem na zrušení přímých voleb do Říšské rady a vztah k ostatním stranám deklaroval takto: „Proti podvrtným snahám, které ohrožují základy státu, církve, nebo společnosti rozhodně budeme vystupovati a je potírati.“²¹⁶ Rieger sám se pak vyjádřil proti „negaci víry“ a že „nebude-li se mravnost našeho lidu zakládat na náboženství a zásadách učení křesťanského (...), pak zajisté dočkáme se špatného konce“.²¹⁷ V listu předáku moravských staročechů se o sjezdu vyjádřil tak, že „vzpružilo to staročeskou stranu - vynikla u všech naděje, že se veřejné mínění obrátí zase tím více, poněvadž mladočeská strana se rozpadá“.²¹⁸

Zatím se společně s přípravou zemských voleb plánových na druhou půli roku 1895 rozvíjela snaha jednotlivých táborů uvnitř strany k udržení, nebo posílení vlastních pozic. Tak v katolickém táboře už před sjezdem královéhradecký biskup Eduard Jan N. Brynych urgoval kněze své diecéze, aby se zúčastnili stranického sjezdu.²¹⁹ Do ústředí přicházely dopisy místních důvěrníků o nutnosti získat kněží k agitaci a v únoru 1895 vstoupilo několik duchovních na čele s biskupem Brynychem do Českého klubu - placené politické platformy staročechů.²²⁰

²¹² Ibid.

²¹³ Vztah vedení ke sjezdu strany co do obsahu asi nejlépe vystihuje dopis F.L. Riegra K. Mattušovi z roku 1891: „takové veliké schůze nevynášejí nové plány a ideje, nýbrž slouží obyčejně k tomu, aby velikým chórem pronesly a potvrdily ty myšlenky, které se do nich vnesou.“ Heidler, Jan (ed.): *Příspevky k listáři Dra. Frant. Lad. Riegra*. Díl I. 1924, s. 494.

²¹⁴ Mattuš, Karel: *Paměti*. 1921, s. 156.

²¹⁵ Sjezd důvěrníků české strany národní ze dne 18. listopadu 1894. *Národní politika*, 20. listopadu 1894, s. 1-5.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Ibid. s. 3.

²¹⁸ Kameníček, František (ed): *Paměti a listář Dra. Aloise Pražáka*. 1927, s. 445.

²¹⁹ Dopis Václava Uhlíře ČK ze dne 16. listopadu 1894. NA Praha, f. ČK, k. 18.

²²⁰ Jednání DRČK dne 23. února 1895. NA Praha, f. ČK, k. 8.

Také volební kooperace s agrárníky kolem Šťastného a Rataje se dostala na přetřes v ústředí strany. Kontakt s nimi udržoval Jan Sedlák, sám dříve rolník z jihozápadu Čech, který dohodu s rolníky ze ZSJ obhajoval, zatímco Šolc odmítal hájit program hospodářské strany, kterou tito založili, a měl odpor zejména k jejich heslu kandidovat na venkově jen rolníky. Jiní radili opatrnost a Rieger chtěl nejprve zjistit „jakou mají organizaci“.²²¹ Šťastný sám informoval staročechy, že s NSS dohoda nepůjde, a nadhazoval vytvoření velké konzervativní strany, ale na počátku dubna založil zmíněnou Hospodářskou vlasteneckou stranu a žádal, aby staročeští rolníci obeslali její sjezd, že jde o stranu „nepolitickou“. V srpnu se snažil uzavřít předvolební dohodu, ale uvnitř Národní strany se právě začínala šířit myšlenka vůbec se voleb neúčastnit.

Už od března staročeskému ústředí docházely zprávy důvěrníků z okresů o politickém situaci a ideální konstelaci volebních kompromisů. Na celém jihu a západě Čech se důvěrníci z venkova vyjadřovali pro dohodu se Šťastným a Ratajem, dokonce i z polabské nížiny došla zpráva, že nejlépe bude vstoupit do ZSJ a „tam prosadit kandidáta ze středu našeho“.²²² Ale nalezneme i opačné názory. Staroček z Mírovic odmítal dohodu se stranou hospodářskou, „a jestli to strana národní myslí (...) doopravdy (...), pak prosil bych pro tento případ, abych byl úřadu důvěrníka laskavě zproštěn“.²²³ Mnozí důvěrníci zase požadovali volební kompromis s mladočechy, často s argumentem, že je to přání národa, ale na sblížení působily i samostatné kandidatury radikálně-pokrokového proudu.

Vedení se dostávalo do obtížné situace, protože jak stoupenci spolupráce se Šťastným, tak přívrženci mladočeské cesty si nijak nevymínili kandidatury osob z vlastní strany. Rieger stále doufal v rozklad mladočeského tábora. Národní strana by přijala umírněné zbytky z NSS pod svá křídla a posílena ve volbách zvítězila. Ještě v létě psal Bráfovi, že dohodu by museli žádat sami mladočeši a jindy dával zase průchod netrpělivosti: „kdy už se ta smečka konečně rozpadne!!!“²²⁴ Smečka se nerozpadla, zato v staročeských řadách se objevila silná trhлина. Na počátku září psal jeden z předních venkovských důvěrníků Bráfovi, že lid zůstal mladočeský, agitace nepůsobí a nejlépe bude voleb se neúčastnit. Mladočechům se odejme „zbraň, výtky totiž, že jim ve všem a pořád zúmyslně překážíme“, a volič konečně prohlédne, že příčina neúspěchu získat koncese od vlády není přítomnost staročeků, ale politika vedoucí strany.²²⁵ Obdobný názor zastávaly ve zprávách o stavu volební kampaně i jiní důvěrníci a v polovině

²²¹ Jednání SDPNS dne 6. dubna 1895. NA Praha, f. ČK, k. 9.

²²² Dopisy důvěrníků uloženy v NA Praha, f. ČK, k. 19.

²²³ Dopis důvěrníka z Mírovic ČK ze dne 3. srpna 1895. NA Praha, f. ČK, k. 19.

²²⁴ Dopis F.L. Riegra A. Bráfovi ze dne 26. června 1895. ANM Praha, f. FLR, k. 13.

²²⁵ Dopis Josefa Düricha A. Bráfovi ze dne 5. září 1895. ANM Praha, f. AB, k. 7.

září se otázka diskutovala ve vedení strany. Mattuš defetisticky konstatoval, že „smýšlení lidu se nezmění“ a že strana není schopna úspěšně agitovat. Přitakával mu Bráf předkládající dvě alternativy, buďto pasivita, nebo „drsná porážka“.²²⁶ F.L. Rieger se vyjádřil pro účast, ale po volbách složit mandáty, zatímco E. Tonner pasivitu odmítal: „To je nestoudné, takhle ještě žádná strana neskončila!“²²⁷ Rozhodnutí nepadlo, mělo se vyčkat na další zprávy z okresů. Ale poměr důvěrníků žádajících pasivitu nebo dohodu s mladočechy a stoupenců aktivní účasti se výrazně nezměnil. Zato řada venkovských důvěrníků ze severovýchodu dopisovala Bráfovi o „pekle“, které jim mladočeši způsobují, a proto je „čestná abdikace nejen nejlepším, ale přímo jediným východiskem“.²²⁸ Bráf o tom informoval Riegra a varoval, že „zdrucující obecná porážka zbytky strany naší zdemoralizuje víc, než odepření účastenství při volbách odůvodněné řízným manifestem.“²²⁹ Také zmínil, že se šlechtou a místodržitelem věc probral a že oni mají pochopení pro situaci Národní strany. Tento dovětek měl pro Riegra, který zakládal na vidině strany coby mostu mezi lidem a šlechtou, rozhodující význam. V první polovině října vedení odhlasovalo volební pasivitu, ačkoli se jednání neobešlo bez střetů.

Pro volební neúčast se vyslovil jak Mattuš se Šolcem, tak Bráf, Zeithammer a podřídil se i Rieger, ač prý nerad. Argument byl shledán v listech některých důvěrníků, v neutěšeném stavu organizace a v obavách, že by volební zápas mohl vést k obnově jednoty mladočeského tábora.²³⁰ Zeithammer co zástupce konzervativní frakce shledal pasivitu menším zlem, hrozila totiž i spolupráce s mladočechy. Jednomyslné usnesení zmařily dva hlasy z jedenácti. Milde varoval, že vznikne klerikální strana a Tonner shrnul situaci slovy: „(...) máme přívrženců mnoho, ale jisto jest, že nemají kuráž, my také ji nemáme. Půjde s námi tak, jako s ledem na Slunci.“²³¹

Usnesení Sboru důvěrníků poslanců NS a resoluci musel ještě potvrdit celostranický sjezd, který se konal na počátku listopadu.²³² Mnozí účastníci přijížděli s představou, že stvrdí kandidátku s předvolebním prohlášením, a tak návrh na pasivitu mnohé rozladil. Argumenty předáků o nedostacích organizace a taktickém usnesení napadl nejeden řečník. Jan Palacký podotýkal, že „nečinnost působí zhoubně“ a usnesení se rovná „rozpuštění vojska“.²³³ Z jihu

²²⁶ Jednání SDPNS dne 16. září 1895. NA Praha, f. ČK, k. 9.

²²⁷ Ibid.

²²⁸ Dopis z Kláštera nad Jizerou Albínu Bráfovi ze dne 25. září 1895. ANM Praha, f. AB, k. 7.

²²⁹ Dopis A. Bráfa F.L. Riegrovi ze dne 27. září 1895. ANM Praha, f. FLR, k. 13.

²³⁰ Jednání SDPNS dne 12. října 1895. NA Praha, f. ČK, k. 9.

²³¹ Ibid.

²³² Sjezd důvěrníků strany staročeské. *Národní politika*, 5. listopad 1895, s. 1-4.

²³³ Ibid. s. 2.

Čech se ozval hlas o účasti vzdor usnesení, že lid „bude hlasovati pro kandidáty staročeské a agrární“ a jiný varoval, že se nesmí čekat na vystřízlivění voličstva „neboť po nás může přijíti voj, který uchvátí vše, co dnes máme“ a není důstojné utíkat z boje.²³⁴ Mattuš zase kontroval nedůstojností „rvát se o pár mandátů“ a spolu s ostatními předáky usnesení sjezdu o pasivitě prosadil. Zároveň se rozhodla otázka o volnosti místních důvěrníků a stoupenců NS podpořit kandidáty, kteří se uznají za vhodné. Už při říjnovém jednání ve vedení se diskutovalo o třech variantách, totiž jestli vyžadovat pasivitu celé strany, dát důvěrníkům úplnou volnost, anebo prohlásit, že strana jako celek nekandiduje, ale důvěrníci mohou podpořit místní kandidatury staročeské a příznivce Šťastného.²³⁵

Formulace sjezdové resoluce nevyzněla zcela jasně a přicházely v úvahu obě poslední možnosti. Na několika místech důvěrníci nakonec určili staročeské kandidáty pod hlavičkou „samostatný“, ale kromě Prahy a dvou jihočeských obvodů získali pouze zanedbatelný počet hlasů. Ve staročeských listech se objevila rezoluce sjezdu, kde strana prohlašovala lítost nad agresí mladočeských útoků, poukázala na rozpory uvnitř druhé strany, kde začínají převládat umírněné, ergo staročeské pohledy, a chtěla, aby tímto umožnil se průchod, odmítla postavit kandidáty: „chceme přispěti k nutné svornosti národa, pokud se týče parlamentního zastoupení, kterou že jen my rušíme, stále druhá strana nám vytýká. Zůstavujíc takto druhé straně svobodomyšlné zcela volné pole činnosti, přenecháváme jí zároveň plnou zodpovědnost.“²³⁶ Oprávněně mladočeské tiskové orgány napadly dvojakost postoje Národní strany k volebnímu utkání: „Náramně důstojné jednání! Neobyčejná politická noblesa!“²³⁷

Dvouletá reorganizace strany, čas i síly věnované přípravě voleb, to vše přišlo v niveč a vedení i místní důvěrníci se s tím museli vyrovnat. Ale vážný důsledek představovala změna vztahu ústředí a místní organizační roviny, kdy vedení abdikovalo na jednotný ideový program a povolilo důvěrníkům prosadit lokální preference. Kádrový charakter strany narazil tvrdě na postupující politickou diferenciaci a vedení se obávalo zásadního rozhodnutí, které by mohlo vést k odchodu některé z frakcí. Zachování všénárodnosti koncepce se stalo na úkor ústřední autority a umožnilo silný kontakt důvěrníků s ostatními vznikajícími stranami. Navíc ani předpoklad rozkladu Národní strany svobodomyšlné se dosud nesplnil a vidina oslabení mladočeské podpory ze strany obyvatel pro nulové národní koncese se rozplývala s nástupem

²³⁴ Ibid. s. 3.

²³⁵ Jednání SDPNS ze dne 12. října 1895. NA Praha, f. ČK, k. 9.

²³⁶ (bez názvu). *Národní politika*, 4. listopad 1895, s. 1.

²³⁷ Druhý den sněmovních voleb českých, *Národní listy*, 22. listopad 1895, s. 1.

Kazimíra Badeniho do čela vlády.²³⁸ Vítězní mladočeši na zasedání nově zvoleného sněmu měli dostatek důvodů prohlásit se za zástupce celého národa a z této pozice podnikali výpady proti místodržiteli Thunovi, který záhy nato abdikoval.²³⁹ Započal se proces událostí spojený s důsledky staročeské pasivity.

2.4 „Strana nezemřela a hlásí se k boji“ - říšské volby 1897

Jednou z oblastí zasažených volební neúčastí staročechů se stala organizační struktura, konkrétně koordinující orgán. Až na pár křesel strana přišla o zastoupení nyní také na zemské parlamentní úrovni a mladočeský převrat započatý roku 1891 se dokonal. Dosavadní vedoucí orgán staročechů Sbor důvěrníků poslanců NS zanikl a místo něj nastoupil Výkonný výbor zvolený aklamací na stranickém sjezdu.²⁴⁰ Nejpočetnější zastoupení měla Praha, tradičně silná staročeská města a po dvou zástupcích měl řemeslnický stav a agrární proud.²⁴¹ První schůze se konala počátkem února, za předsedu zvolila Riegra, mezi místopředsedy figuroval Mattuš a jednatelem se stal J. Sedlák blízký agrárnímu proudu. Po rozebrání volební pasivity a dopadů s ní spojených se diskuze stočila k otázkám dalšího působení strany. Shoda panovala v uznání potřeby pokračovat v reorganizaci a zdůrazněny též volební aktivita nebo revize programu.²⁴² Posledně jmenované si vynutila proměna stranického subsystému, konkrétně vytvoření stran na konfesijním základě a s tím spojený odchod řady katolíků ze struktur Národní strany.²⁴³

Zatímco snahy šlechty a vysokých církevních představitelů z Katolické politické jednoty o založení partaje nebyly korunovány úspěchem, podařil se tento záměr skupině hlásící se ke křesťansko sociálním ideám, která vyhlásila utvoření strany na sjezdu v Litomyšli v září 1894.²⁴⁴ Završily se tak aktivity uplatňované od roku 1891, kdy se lidé kolem družstva Vlast po porážce Národní strany rozhodli aktivně zapojit do politiky, nejprve skrze spolky a noviny. Už v této době s hnutím spolupracoval Brynych, od roku 1893 biskup v Hradci Králové. Jiné centrum formující stranu na katolickém principu představovala pražská formace s Mikulášem Karlachem a Josefem Burianem, která budovala organizace konzervativního směru a v roce

²³⁸ Dopis A. Bráfa F.L. Riegrovi ze dne 26. prosince 1895. ANM Praha, f. FLR, k. 13. Dále též Heidler, Jan (ed.): *Příspěvky k listáři Dra. Frant. Lad. Riegra*. Díl I. 1924, s. 523.

²³⁹ Galandauer, Jan: *František kníže Thun. Místodržící českého království*. 2007 s. 91-94

²⁴⁰ Sjezd důvěrníků strany staročeské. *Národní politika*, 5. listopad 1895, s. 4.

²⁴¹ Jednání SDPNS dne 28. října 1895. NA Praha, f. ČK, k. 9.

²⁴² Jednání VVNS dne 9. února 1896. NA Praha, f. ČK, k. 9.

²⁴³ Sjezd důvěrníků strany národní. *Národní politika*, 9. únor 1897, s. 2.

²⁴⁴ O počátcích Křesťansko sociální strany např. Jiroušek, Tomáš J.: *Dějiny sociálního hnutí v zemích Koruny české*. Díl II. 1904.

1897 za pomoci KPJ vznikla Katolická národní strana (KNS).²⁴⁵ Kvas v katolickém prostředí nemohl ujít pozornosti v táboře staročechů, pro které by odchod duchovních znamenal citelné oslabení. Na druhou stranu vedení v žádném případě nemínilo postavit katolické požadavky za priority programu. Signifikantní je postoj Bráfa, stoupence středu v konfesijních otázkách, který odmítl k záchraně *Hlasu národa* spolupracovat s „klerikály“. Ještě v prosinci 1895 psal Riegrovi, že se chystá jednat s p. Drozdem, ale už v lednu následujícího roku se vyjádřil: „jenže se našich klerikálů bojím víc nežli Badeniho. Udělat z *Hlasu* farářský orgán znamená zabít ho (...).“²⁴⁶

Do výkonného výboru se otázka katolické strany dostala v květnu, kdy byl zamítnut finanční příspěvek katolicky laděnému listu *Našinec* a v říjnu už Šolc varoval, že katolický tábor odebírá sílu Národní straně. V následné debatě Bráf uznal oprávněnost existence čisté katolické strany a zdůraznil, že Národní strana „už nebude hrát úlohu co dříve“.²⁴⁷ Poté část vedení žádala revidovat program, ale Sedlák s Bráfem se proti tomu ještě postavili. Zajímavé světlo vrhá na rozchod katolické skupiny se staročechy korespondence Brynycha s Riegre. V souvislosti se smrtí J. Grégra se biskup obdivoval účasti Riegra na posledním rozloučení s dlouholetým rivalem a při té příležitosti si neodpustil kritiku politických poměrů. K jejich vyléčení pokládal za jediný lék křesťanství.²⁴⁸ V odpovědi staročeský předák uznal potřebu náboženství a ostře se vymezil proti mladočeské chladnosti v otázkách víry, ale i vůči formám jejich agitace.²⁴⁹ Na závěr listu poznamenal: „Mladočeská strana žije z programu od nás vystavěného a nepřinesla nové politické myšlenky vyjma všeobecné (...) volební právo – s nímž sami stoupenci nemíní to namnoze ani doopravdy (...). Mladočeská strana různí se jen nepřátelstvím proti církvi (...).“²⁵⁰ Pokud se Brynych pokoušel navázat předvolební spolupráci pro říšské volby na jaře 1897, Riegrova relativizace odlišností obou stran jej nemohla potěšit. V jiném listu si stěžoval na vztah Národní strany ke katolickému táboru: „naše listy, bohužel, jsou u staročechů ignorovány (...). Kde v městech naší diecéze mají v besedách vliv (...), nalézáme nejen nezbytné prý pro staročecha Národní listy, ba i ty různé Osvěty a surové a nemravné Šípy! Katolicismus je u staročechů mnohých nepřítelem národa!“²⁵¹

²⁴⁵ Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. 2003, s. 23.

²⁴⁶ Dopis A. Bráfa F.L. Riegrovi ze dne 26. prosince 1895 a 12. leden 1896. ANM Praha, f. FLR, k. 13.

²⁴⁷ Jednání VVNS dne 16. října 1896. NA Praha, f. ČK, k. 9.

²⁴⁸ Dopis E.J.N. Brynycha F.L. Riegrovi ze dne 10. října 1896. ANM Praha, f. FLR, k. 24.

²⁴⁹ Koncept dopisu F.L. Riegra E.J.N. Brynychovi (b.d.) 1896. ANM Praha, f. FLR, k. 24.

²⁵⁰ Ibid.

²⁵¹ Dopis E.J.N. Brynycha F.L. Riegrovi ze dne 29. prosince 1896. ANM Praha, f. FLR, k. 24.

Brynych se nemýlil, obě strany skutečně příslušely k obdobnému kulturně-morálnímu milieu a secese katolíků ze staročeského tábora tento stav ještě posílila. Navíc *Plzeňské listy* přinesly návrh ustavit Národní výbor coby platformu pro spolupráci všech českých národních stran, který přijala řada důvěrníků s nadšením. Mladočeši zatím pokračovali v proměně své politiky k umírněné pozici, jak dokládá i nucené odejití radikála Jana Vašatého ze strany.²⁵² Proti dohodě se ale stavěl faktický muž číslo jedna a člen vedoucí realisticko-oportunistické skupiny, Josef Kaizl: „staročechy nesmíš ani moc hladit, ani je boruskoviti“, psal své ženě o plzeňské iniciativě.²⁵³ Ti naopak počali nahlížet sblížení s mladými jako jediné smysluplné řešení své situace. Už v červenci Bráf informoval tchána, že několik předáků požaduje jednání se stranou svobodomyslnou ve výkonném výboru se po konstatování faktického rozchodu s katolickým táborem Eduard Baštýř zamýšlel nad mladočeskou pozicí: „Je tlačena vládou do mírnosti a z druhé strany radikály, tedy je tam, kde staročeši.“²⁵⁴ Dilema, s kým spolupracovat v nastávajících volbách, se zdálo být vyřešeno, a navrženo zrušit dosud ostrý kurz tiskového orgánu a otázka zněla, zda iniciovat jednání. Nakonec vedení rozhodlo čekat na mladočeskou nabídku.

Mezitím se na politické šachovnici Předlitavska udála celá řada důležitých momentů, které napomáhaly sblížení obou českých národních stran. Od roku 1893 se utvořila vládní koalice s účastí Sjednocené německé levice (SNL), spletní liberálů různého ražení, proti nimž v německém národním táboře stál konzervativně-katolický, ale také sílící iredentistický proud Georga Schönerera užívající radikální nacionální rétoriky. Ta si našla cestu i do SNL a spolu se sociální otázkou napomohla k jejímu rozpadu.²⁵⁵ Současně s tím se v rámci NSS uplatnila umírněná frakce a po nástupu premiéra Badeniho, naladěného proti německé liberální politice, se zaplnění mocenského vakua mladočechy stalo otázkou času. Na podzim 1896 se důvěrník vlády G. Eim snažil dosud zradikalizovanému lidu naznačit chystající se obrát: „Škodilo by jen věci naší, kdybychom neznali rozdílu mezi vládou koaliční, jež vedla proti nám vyhlazovací boj, a mezi ministrem, kterému korunou uloženo bylo, aby vážně zabýval se rozřešením otázky české.“²⁵⁶ Mantinely vládních koncesí i jejich cenu mladočeši znali už v zimě 1895 a nástup mladočeské verze „sbírání drobtů“ mohl započít.²⁵⁷

²⁵² Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl III/1. 1914, s. 543

²⁵³ Ibid. s. 540.

²⁵⁴ Jednání VVNS dne 16. října 1896. NA Praha, f. ČK, k. 9.

²⁵⁵ Judson, Pieter M.: *Exclusive Revolutionaries. Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848-1914*. 1996, s. 252-255.

²⁵⁶ Penížek, Josef (ed): *Politické úvahy Gistava Eima*. 1898, s. 500.

²⁵⁷ Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl III/1. 1914, s. 455-6.

K programově-taktickému sblížení můžeme přidat i neúspěchy v reorganizaci Národní strany, které vedly k přesvědčení, že návrat do čela české politiky volebním soubojem není za daných poměrů možný. Navíc stranu opouštěli členové vedení a Rieger si právem stěžoval, že „snadno se řekne utvořit novou stranu konzervativní, ale kde jsou materiály na ní?“²⁵⁸ V prosinci padla další naděje na oslabení mladočechů prostřednictvím Sdružení českých zemědělců (SČZ), když se i přes deklarovanou neutralitu podřídilo vedoucí straně.²⁵⁹ Spolu s blížícím se termínem voleb důvěrníci utvořili volební výbory a začalo sestavování kandidátní listiny, ale návrh dohody od svobodomyšlné strany nepřicházel navzdory staročeským signálům smíru.²⁶⁰ V prvním únorovém týdnu se konal sjezd Národní strany, který vyjádřil smířlivé nálady vůči NSS a poukázal také na zjevný úbytek důvěrníků. Rieger sjezd zahájil slovy: „strana naše národní nezemřela, nýbrž hlásí se v nové síle k politickému životu.“²⁶¹ Většina řečníků se shodla na potřebě kandidovat a to nejlépe v kompromisu s mladočeskou stranou, ačkoli se ozval hlas (J. Ryba) pro součinnost s katolickým táborem a E. Baštýř zase akcentoval agrární proud. Někteří řečníci poukázali na aktivitu sociálně demokratické strany, proti níž je zapotřebí každý hlas. První odstavec výsledné rezoluce obhajoval volební účast staročechů, zatímco druhá část zmocnila vedení k jednání o dohodě „bude-li k tomu z jiných stran ochota vyslovena“.²⁶² Následně Rieger poslal dopis s přiloženou rezolucí výkonnému výboru mladočechů (VVNSS), na který odpověděl Gabriel Blažek, ačkoli víme, že postoj formuloval Kaizl.²⁶³ Návrh zamítl pro nedostatek času a odlišnost programů, ale nabídl součinnost v národnostně ohrožených obvodech. Na závěr pisatel zdůraznil, že pro příště zůstává možné pouze sjednocení taktické „nikoli jako nerozlišené splnutí stran.“²⁶⁴

Národní strana se dostala do složité situace. Dohoda byla osou její dosavadní strategie nastoupené již v říjnu minulého roku. Neúčast si staročeši nemohli dovolit a ostrá předvolební kampaň po dosavadní smířlivé linii se zdála riskantní. Pro začátek *Hlas národa* alespoň otiskl oba dopisy pod titulkem „Nepřijatá nabídka“, aby se vyhnuli útokům, že rozvracejí národ.²⁶⁵

²⁵⁸ Dopis F.L. Riegra A. Bráfovi dne 6. července 1899. ANM Praha, f. FLR, k. 13.

²⁵⁹ Velek, Luboš: *Agrární proud v mladočeské straně v 90. letech 19. století*. 2001, s. 26.

²⁶⁰ Na lednovém sjezdu v Kolíně po Riegrově řeči zdůrazňující shodu programů obou stran byla přijata rezoluce, že staročeši „ku provedení toho rádi podávají ruku ostatním stranám vlasteneckým, které ku stejnému cíli byt' i odchylnou cestou krácejí.“ Dr. F.L. Rieger o politické situaci. *Národní politika*, 11. leden 1897, s. 2.

²⁶¹ Sjezd důvěrníků strany národní. *Národní politika*, 9. únor 1897, s. 1-2.

²⁶² Sjezd důvěrníků Národní strany. *Národní politika*, 8. únor 1897, s. 1.

²⁶³ Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl III/1. 1914, s. 557.

²⁶⁴ Originál dopisu VVNSS k VVNS ze dne 10. února 1897. NA Praha, f. ČK, k. 19.

²⁶⁵ Nepřijatá nabídka. *Hlas národa*, 12. únor 1897, s. 1.

Ale dva týdny od zamítavé odpovědi nabídl volební dohodu katolický tábor, který se rozhodl postavit kandidáty i v poprvé volené páté kurii.²⁶⁶ Vojtěch Schönborn za KNS dokonce už 10. února nabízel některým staročeským důvěrníkům kandidatury.²⁶⁷ Nakonec se ale spolupráce omezila na pár okresů a měla tak pouze omezený význam na výsledek voleb, což způsobila dosud velmi omezená organizace KNS a rozpory uvnitř staročeské strany. Pokud jde o společné kandidáty ve venkovské kurii, mladočeši je porazili víc jak desetinásobnou převahou hlasů. Ze samostatných kandidátů nebo kandidátů s podporou NS získali významnější menšinu hlasů jen Karel Holý v západních Čechách a Fr. Šrámek, kterému se podařilo získat mandát. V kurii „českých“ měst se významné staročeské menšiny omezily na Prahu, Písecko a Mělnicko a své propadnutí staročeský tiskový orgán komentoval slovy: „nepřekvapuje nás proto, že strana národní pustila se v boj bez předběžných pronikavých příprav a že za ruchu volebního nerozvinula téměř žádné agitace.“²⁶⁸ Dále kritizovala vládní podporu mladočechům a chování SČZ, které ve volbách svobodomyslnou stranu podpořilo. Z pramenů skutečně vyplývá, že dlouhé čekání na dohodu s mladočechy rozvrátilo staročeské přípravy a na řadě místech důvěrníci odmítli proti NSS působit.²⁶⁹ Z Přelouče psal místní důvěrník o podivných praktikách předního staročecha, dokonce člena vedení, který v místním listu podporoval mladočeské kandidatury: „neubráníte se snad pocitu, že v Pardubicích kloní se ku kompromisu à tout prix! Takovým způsobem arcit' staročeskou stranu nevzkřísíme!“²⁷⁰ Ze Slaného místní staročeská organizace hlásila, že „nehodláme (...) ani já ani nikdo vůbec ze Slaného svolati nějakou schůzi, při níž by dle Vašeho přání vystoupil pan Hruška.“²⁷¹ Není bez zajímavosti, že většina „vzporných“ měst zaznamenala nárůst vlivu sociálních demokratů, nebo radikálně-pokrokového hnutí. Jestliže se nejeden důvěrník odmítl postavit proti mladočeské straně, pak vcelku odhodlaně zápasily ve volební kampani okresy se silnou katolickou podporou a někde dokonce staročestí důvěrníci spolupráci s katolickým táborem žádali ještě před uzavřením dohody.²⁷² Ale jinde (Holice) naopak akcentovali potřebu spojení s mladými právě proti katolickým kandidátům a

²⁶⁶ Na základě VRHP.

²⁶⁷ Telegram Jana Ryby ČK ze dne 10. února 1897. NA Praha, f. ČK, k. 19.

²⁶⁸ Po volbách za česká města. *Národní politika*, 20. březen 1897, s. 1.

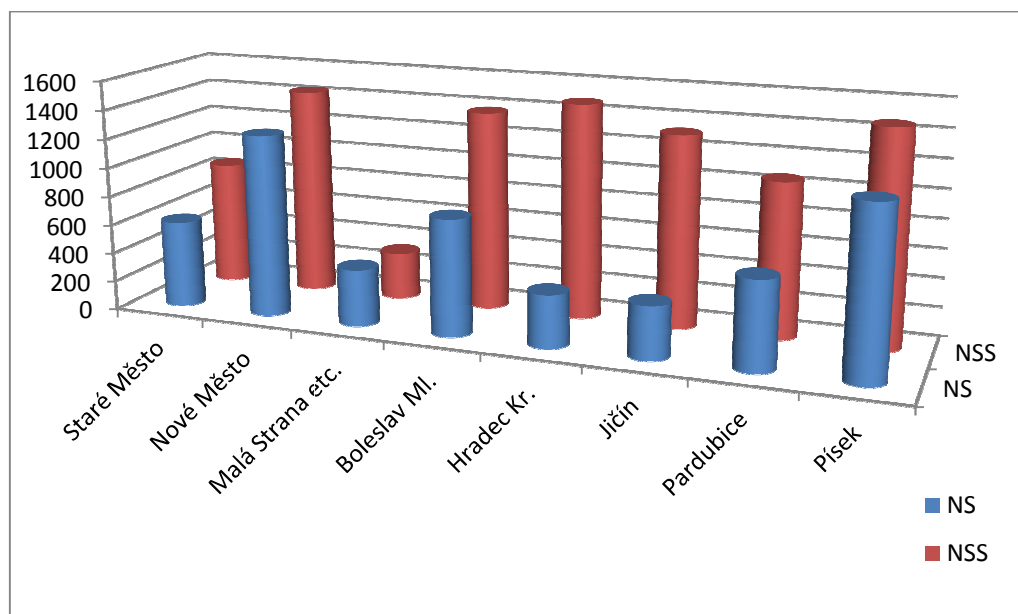
²⁶⁹ Zprávy důvěrníků zaslané ČK z měst a obcí Slané, Ronov, Bechyně, Pardubice, Mlázovice, Holice, Žamberk, Litomyšl, Neveklov, Jičín ad. NA Praha, f. ČK, k. 19.

²⁷⁰ Dopis Jana Divíše ČK ze dne 20. února 1897. NA Praha, f. ČK, k. 19.

²⁷¹ Jaroslav Hruška byl oficiální kandidát NS pro daný volební obvod. Dopis ze Slaného ČK ze 4. března 1897. NA Praha, f. ČK, k. 19.

²⁷² Dopisy od důvěrníků z měst Kutná Hora, Kostelec nad Orlicí, Beroun, Čáslav, Chrudim, Přelouč ad. do ČK. NA Praha, f. ČK, k. 19.

Jan Ryba, příslušník výkonného výboru zastávající se ještě na sjezdu katolických stran, napsal list, kde zachytil obtíže koalice s KNS: „Zde vše se bouří proti zdejšímu biskupu (Brynych), jest to náboženský fanatik a jeho jednání zabíjí veškeré snahy naší strany.“²⁷³ Také ne jeden nominovaný kandidát nakonec odmítl ve staročeských barvách boj podstoupit, a tak Národní strana ani nepostavila zástupce ve všech volebních obvodech.²⁷⁴

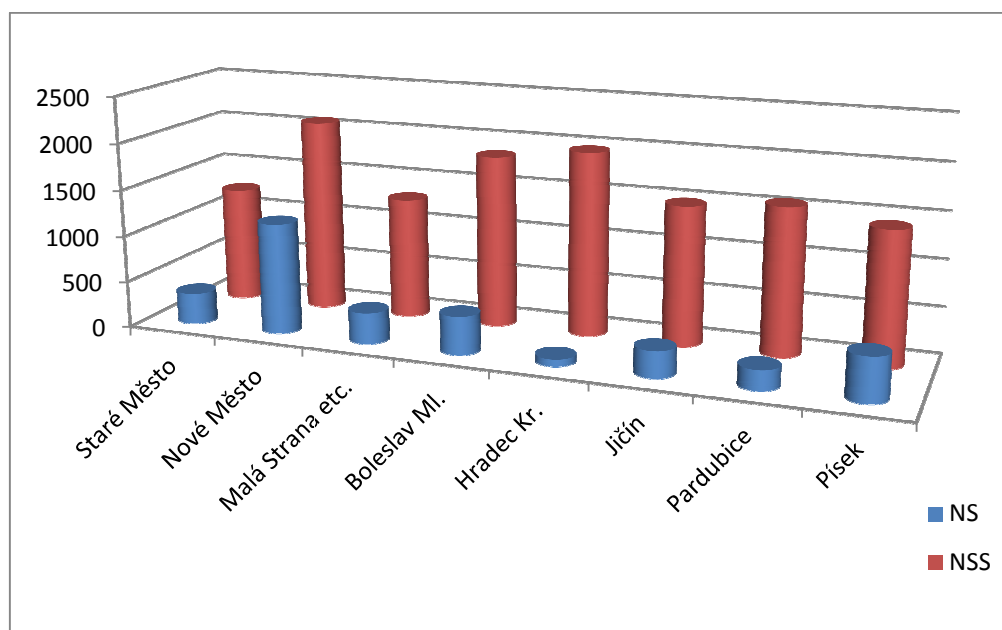
Obrázek 2 Říšské volby 1891: městská skupina výběr²⁷⁵

²⁷³ Dopis Jana Ryby ČK 3. března 1897. NA Praha, f. ČK, k. 19.

²⁷⁴ V případě katolického tábora např. projev Šátka z Libochovic: „prvním následkem našeho usnesení, že nemáme se voleb zúčastnit, to, že živlové naši hledali a hledají působiště a když jim ze strany katolické bylo nabízeno, mnozí dali se získati a katolická strana tím jen zesílila.“ Sjezd důvěrníků strany národní. *Národní politika*, 9. únor 1897, s. 2.

²⁷⁵ Data vycházející z výsledků uveřejněných v mladočeských Národních listech a staročeské Národní politice.

Lze nyní obtížně hodnotit do jaké míry můžeme přičítat staročeský neúspěch pasivitě strany při zemských volbách roku 1895. Ale jisté je, že jednání místních důvěníků dokládá úpadek autority centrálního vedení a že navázání vztahů místními staročechy při kampani 1895, ať už s katolickým, mladočeským nebo formujícím se agrárním táborem, znamenalo organizaci Národní strany. Snažící se hájit tradiční středovou pozici pak opravdu stála jak ten „kousek ledu na Slunci“, zatímco mladočeši slavili skvělé vítězství. Alespoň prozatím.

Obrázek 3 Říšské volby 1897: městské skupiny s kandidáty NS²⁷⁶

²⁷⁶ Viz poznámka č. 275.

3. Od pádu Badeniho k první dohodě všennárodních stran

Jakkoli říšské volby prokázaly nárůst počtu autonomních subjektů českého stranického systému a rozmrzelost části společnosti s mladočeským vedením, dosáhla Národní strana svobodomyslná zárného vítězství a ve Vídni se zapojila do jednání o vládní většině.²⁷⁷ Kaizl psal své ženě, že není jejich prioritou podílet se na parlamentní majoritě znovuvzkříšené pravice, ale že „budeme s Badenim a jest u nás ochota býti jeho věrnou gardou“.²⁷⁸ Ve stejné době schválila vláda jazyková nařízení požadující v Českém království u vybraných státních úředníků znalost obou zemských jazyků ve čtyřleté lhůtě. Mladočeši se mohli pochlubit zásadní národnostně-jazykovou koncesí, sázka na Badeniho se vyplatila a národ slavil. Ale německá reakce záhy atakovala samotné „elementární principy parlamentarismu“.²⁷⁹ Věrná garda měla nadále důvěru ve svého ministerského předsedu: „musí vyčkat chování Němců v rajchsrátě a budou li (...) dělat obstrukci a maděru, má on slovo, musí sjednat řád s mečem v ruce.“²⁸⁰ Ani ne tři měsíce nato podal Badeni demisi a rozčarování české veřejnosti společně s manifestací německé radosti vedlo k pouličním bouřím, ničení obchodů a několika mrtvým.²⁸¹ Nová vláda vyhlásila nad Prahou stanné právo, revidovala jazyková nařízení na teritoriálním principu, ale ani jednu ze svářících se stran neuspokojila, tak odstoupila. Císař následně vybral za předsedu ministerstva Františka Thuna, který si v parlamentu zajistil podporu od uskupení pravice, kam se už nyní počítali také mladočeši.²⁸² Dokonce předáka Kaizla jmenoval ministrem a společně s nimi se snažil vyvést státní káru „z bahna“ německé obstrukce.

Mladočeský obrat během posledních několika let z opozičně radikální strany na pozici, v níž „sice zachovala navenek svoji nezávislost, ale v praxi vládu podporovala“, se neobešel bez reakce radikálního křídla.²⁸³ V jeho čele stál E. Gégr a lidé okolo Národních listů, kteří kritizovali spolupráci strany s katolickými poslanci, ale i s vládou, která neřeší otázku státního práva. Tato skupina identifikovala mladočešství s radikálně státoprávním programem a spat-

²⁷⁷ Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl III/1. 1914, s. 577-581

²⁷⁸ Ibid. s. 580.

²⁷⁹ Velek, Luboš: *Naděje posledního kavalíra – jmenování Františka Thun Hohensteina ministerským předsedou roku 1898. K praxi sestavování vládních kabinetů v Předlitavsku*. 2010.

²⁸⁰ Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl III/1. 1914, s. 650.

²⁸¹ Cohen, Gary B.: *Němci v Praze 1861-1914*. 2000, s. 183.

²⁸² Velek, Luboš: *Naděje posledního kavalíra – jmenování Františka Thun Hohensteina ministerským předsedou roku 1898. K praxi sestavování vládních kabinetů v Předlitavsku*. 2010, s. 33. Účast mladočechů v pravici lze datovat od dubna-května 1897.

²⁸³ Ibid. s. 28-29.

řovala v nynější politice punc staročestství.²⁸⁴ Dodejme, že takové připodobnění se stále častěji skloňovalo v nejširších kruzích a nalezneme jej ve staročestských řadách i mezi formujícími se „mladými“ stranami. Krátce před revizí jazykových nařízení Gautschem Grégr varoval kolegu Pacáka, aby raději složil mandát by „nebyl zastihnut následky takového ústupu“ a jediné řešení spatřoval v obnově „bezohledné opozice“.²⁸⁵ Legitimizovat politiku umírněné mladočestské frakce, která držela post předsedy klubu poslanců (Engel) i výkonného výboru (Škarda), se pokusil posledně jmenovaný. S využitím konstrukce historicky vymezené podstaty mladočestství jej identifikoval s umírněnou opozicí a s provládní politikou v době, kdy se daly očekávat náležité národně-státoprávní zisky. Interpretační linii opřel o počátky strany co uskupení, jež v 70. letech radikální státoprávní politiku staročestů odmítlo a pokračoval až k podpoře vlády za časů Badeniho. Etapovou politiku, jak svůj příspěvek nazval, nelze srovnávat se staročestí, neboť povstala z mladočestství.²⁸⁶ Výstavbou argumentace nadchl svého kolegu Kaizla, který ocenil navázání na tradici ze 70. let jako „objev takřka nový a senzační“.²⁸⁷ Ten se stal i hlavním strůjcem provládního kurzu, s Thunem navázal dokonce osobní přátelství a rozhodně podporoval udržení německých katolíků v koalici, proti čemuž se ozývaly hlasy radikálních mladočestů, pokrokářů i T.G. Masaryka. Kramář dosavadní kurz před přítelem z realistického mládí hájil: „(...) prostě konstatuji fakt, že klerikálové dnes jediní brání ještě sjednocení se Němectva v Rakousku. (...) Nikdo nedostal od klerikálů ránu jako já (...) a přece budu dělati všecko možné, abych klerikály udržel ve většině.“²⁸⁸ Provládní směr si postupně získal podporu ve straně, ale bylo otázkou, jak dlouho příznivá situace vydrží.

V závěru roku 1898 Kaizl sumarizoval zisky a mohl být spokojen, přestože radikálové bouřili veřejnost a část umírněné frakce držící otěže strany v Čechách začínala být nervózní a žádala další koncese.²⁸⁹ Hlásilo se štěpení mladočestů sledující odlišné postavení – totiž mezi Vídní (ministr Kaizl, poslanci), kde mírná politika a vyčkávání nalézaly pochopení, a stranou v Praze, kde elektorát štvaný radikálními hesly žádal nemožné, nebo alespoň k nemožnému se veřejně přihlásit.²⁹⁰ „Nás spasí uvědomělá, energická a i obětavá politika rakouská“ kontroval

²⁸⁴ Ještě výrazněji radikální frakce akcentovala nacionální otázku, která se státoprávní úzce souvisela.

²⁸⁵ Dopis E. Grégra Bedřichu Pacákovi 30. prosince 1897. ANM Praha, f. Bedřich Pacák (dále BP), k. 1.

²⁸⁶ Škarda, Václav: *Etapová politika*. 1899.

²⁸⁷ Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl III/1. 1914, s. 877-878.

²⁸⁸ Dopis K. Kramáře T.G. Masarykovi ze dne 15. ledna 1899. Bílek, Jan; Kokešová, Helena; Quagliatová, Vlasta; Swierczeková, Lucie (edd): *Korespondence T.G. Masaryk – Karel Kramář*. 2005, s. 290.

²⁸⁹ Korespondence mezi Škardou a Kaizlem. Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl III/1. 1914, s. 864-870.

²⁹⁰ Dopis Václava Škardy Bedřichu Pacákovi ze dne 20. srpna 1898. ANM Praha, f. BP, k. 3.

podobným náladám Kaizl a přidával „bud'te moudří a klidní“ a že pokud vytáhnout zase státní právo „je katastrofa přede dveřmi“.²⁹¹ Na jaře roku 1899 plánoval Thun provedení jazykových nařízení skrze říšský zákon, čímž hodlal nahradit dosavadní nestabilní Gautschův model, ale nepodařilo se získat německé politiky k ujednání kompromisu a proti se postavil i E. Engel.²⁹² Německé strany vyjma všenněmců následně vyhlásily svatodušní program, soubor požadavků a principů, kde odmítaly české státoprávní aspirace i vládní plán řešení jazykové otázky. Navíc se česko-německý svár dotkl mezinárodní roviny poté, co zástupci Německa intervenovali na vídeňském dvoře.²⁹³ Vláda si v květnu zažila existenční krizi a Engel odhadoval vývoj tak, že nastoupí nové ministerstvo, provede vyrovnání s Uherskem pomocí §14, a že by „též hodilo jazyková nařízení přes palubu a zavedlo status quo ante“.²⁹⁴ A většina věštby se vyplnila.

Prvně na zhoršení pozic svobodomyslné strany ve Vídni Kaizl upozornil v březnu, ale následný vývoj a odhodlání ministerského předsedy zakotvit jazykové řešení pomocí zákona dodalo optimismu a tak obavy vedení strany, že se chystá zrušení jazykových nařízení, Kaizl vyvracel.²⁹⁵ Ale necelý měsíc později už psal o „velmi kritické situaci“, kabinet padl a v půlce října nová vláda jazyková nařízení zrušila. Každý věděl, že příčinu nutno hledat v německé obstrukci – zcela proti pravidlům parlamentarismu musela většina ustoupit menšině. Pro NSS tím nastávala otázka, jak věc prezentovat české veřejnosti. Řada mladočechů se oprávněně obávala využitkování situace nově vzniklými „mladými“ stranami, stranou agrární, Národní stranou, ale také radikálními mladočechy. V první polovině října se sešli zemští důvěrníci svobodomyslné strany, kterým bylo poslanci uděleno právo rozhodnout o otázce, zda složit mandáty, a sjezd rozhodnutí přenesl na nově zvolený VVNSS.²⁹⁶ V rezoluci sjezdu, ohrazující se mj. proti aktuálnímu vývoji ve státě, nalezneme apel na jednotu národa v nastávající těžké době: „zplnomocňuje výkonný výbor, by zařídil, čeho jest třeba, aby zabezpečeno bylo spolupůsobení všech stran a frakcí, jež hlásí se k společnému programu státoprávnímu a národnímu

²⁹¹ Ibid. s. 867.

²⁹² Kramář, Karel; Tobolka, Zdeněk V.: *Česká politika*. Díl III. 1909, s. 636.

²⁹³ O tvrdém státním zásahu proti německé obstrukci a protirakouské agitaci všenněmců se poslanec Pacák vyjádřil: „Thun myslím, že už by byl ochoten, ale starý pán (císař pozn.a.) mu stále drží ruku kvůli Německu. Thun nám pravil nezapomeňte, že my jsme jen ministerstvem obranným.“ Dopis Bedřicha Pacáka Karlu Kramářovi ze dne 20. září 1899. ANM Praha, f. Karel kramář (dále KK), k. 14. O roli Německa též Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. 2004, s. 95.

²⁹⁴ Dopis Emanuela Engla Bedřichu Pacákovi ze dne 25. Května 1899. ANM Praha, f. BP, k. 1.

²⁹⁵ Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl III/1. 1914, s. 903.

²⁹⁶ Schůze sboru zemských důvěrníků národní strany svobodomyslné. *Národní politika*, 9. října 1899, s. 1.

za účelem důrazného hájení zájmů národních.“²⁹⁷ Výzva ke shodě stran v zájmu národní jednoty nemířila výhradně do řad staročechů, ale nás budou nyní zajímat právě ty a vývoj jejich poměru k vedoucímu uskupení.

3.1 Ve stínu mladočeské strany. Léta 1897-1900

Po březnových volbách roku 1897 zavládlo v Národní straně zděšení a pocit rezignace. Plánovaný návrat do vedení české politiky zmařil taktický obrat vedoucí strany na provládní pozice a navázání na staročeský směr brzy přineslo vládní ústupky v národnostních otázkách, které utvrdily sympatie společnosti ke svobodomyslné všenárodní straně. Pro Národní stranu jako by už nebylo místo. Navíc mladočeši podchytili rodící se agrární hnutí v SČZ, zatímco šťastného vliv izolovali v jižních Čechách. Docházelo také ke sblížení NSS s konzervativním velkostatkem²⁹⁸ a z venkova přicházely zprávy, že ve staročeské barvě není možné působit ve veřejném životě, zatímco jinde se domnívali, že „už strany v Praze splynuly.“²⁹⁹ Žádost staročechů o volební kompromis a její zamítnutí Kaizlem na čas vyvolalo roztrpčení, ale když se v souvislosti s pouličními bouřemi v zimě sešel výkonný výbor, většina se zastávala sblížení, v případě Slavíka dokonce splynutí s mladými: „bylo by na čase dáti jim na srozuměnou, že je sjednocení třeba“.³⁰⁰ Na dalším sezení se projednávala otázka účasti staročeských důvěrníků na manifestačních schůzích mladočeské strany. Převážná část vedení opět souhlasila, proti se vyjádřili Tonner a Bráf, což vedlo ke střetu v této otázce s Mattušem a Šolcem.³⁰¹

Nastoupení Thun-Kaizlova kabinetu nadále posilovalo orientaci strany na mladočechy, kteří se postupem času de facto přiblížili staročeské politice 80. let. Dokládá to revize vztahu ke katolickému táboru, kdy v létě 1898 psal Kaizl do Prahy, aby nedovolili výstavbu Husova kontroverzního pomníku.³⁰² Přišlo i na reinterpetaci vídeňských punktací, o nichž s tolerancí dosud nevídanou psala Česká revue a svornost obou stran posílily i oslavy 80. narozenin F.L. Riegra.³⁰³ Manifestací národní jednoty s ohledem na pokračující nacionální napětí se pak staly oslavy stého výročí od narození Františka Palackého. Příležitosti položení základního kamene

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ V září 1895 se Kaizl vyslovil „proti nadbíhání šlechtě“. O rok později opět nabízel Karel Schwarzenberk jednání o spolupráci, která byla dosažena a o které vypovídají např. dopisy Bedřicha Schwarzenberka Karlu Kramářovi z let 1897-1898. ANM Praha, f. KK, k. 16.

²⁹⁹ Dopis A. Bráfa F.L. Riegrovi ze dne 10. května 1897. ANM Praha, f. FLR, k. 13.

³⁰⁰ Jednání VVNS dne 30. listopadu 1897. NA Praha, f. ČK, k. 9.

³⁰¹ Jednání VVNS dne 7. prosince 1897. NA Praha, f. ČK, k. 9.

³⁰² Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl III/1. 1914, s. 795.

³⁰³ Traub, Hugo: *Fr. L. Rieger*. 1918, s. 266-269.

k pomníku otce národa využila svobodomyslná strana k propagaci své koncepce všennárodního principu a dominantního postavení strany v národě.³⁰⁴ Pocty úvodní řeči se dostalo Heroldovi, zatímco Rieger mluvil až po mladočeském předáku, což lze pokládat za demonstraci vztahu obou národních stran.³⁰⁵ Jakkoli se mohlo jednat o hořkou pilulku, nominální tiskové orgány strany nadále podporovaly politiku mladočeského vedení a to natolik, že Kaizl psal předsedovi výkonného výboru NSS: „ted' nemůžete říkati, že Vám škodí staročeský tisk, naopak. Vám prospívá. Vám škodí mladočeský tisk. Národní listy v čele.“³⁰⁶ Cennou službu svobodomyslné straně Rieger hájil odkazem na skutečnost, že „začali dělat staročeskou politiku“ a o to víc jej mrzel přezíravý postoj mladočeských předáků k vedení Národní strany. V září 1899, nedlouho před mladočeskou resolucí, psal Mattušovi: „Přes všecku kritičnost a nebezpečnost doby zdá se, že mladí sobě sami stačí a necítí potřebu hledat spojence. (...)“³⁰⁷

S přijetím demise Thuna a odvoláním jazykových nařízení se rázem situace změnila a svobodomyslná strana se snažila apelem na jednotu národa udržet své vedoucí postavení. Od počátku tím chtěla otupit kritiku – kdo by chtěl kaceřovat vedoucí stranu, rozvrací národ a to v době kritické. Rozhodnutí k zahájení aktivit vedoucích k součinnosti českých politických stran prosadil výkonný výbor mladočechů 2. října. Po zprávě, že nařízení budou odvolána, se diskutovalo o taktice, zda dělat mírnou opozici a udržet pravicovou majoritu v parlamentu, ale s rizikem, že strana propadne ve volbách, nebo zda zahájit ostřejší opozici.³⁰⁸ Druhá varianta získala většinu. Také se jednalo o pražských volbách a spolupráci se staročechy, kteří zde stále drželi silné mocenské pozice. Údajně NS žádala společnou kandidátku a „sjednocení politické“ a v souvislosti s tím se jednalo o jakési Národní radě.³⁰⁹ Některé indicie naznačují, že se jednání dělo přes důvěrníky obou stran z Karlína a s iniciativou k založení nadstranického orgánu měli přijít staročeši.³¹⁰ Pravděpodobně J. Sedlák 4. října informoval vedení strany o výsledku mladočeské porady, která se usnesla na zahájení jednání o spolupráci a své rozhodnutí prezentovala na sjezdu poslanců a důvěrníků 7., respektive 8. října.³¹¹ Ve schůzi poslanců se střetla frakce radikálů, žádající okamžité složení mandátů, a skupina hájící setrvání v pravici.

³⁰⁴ Dopis E.J.N. Brynychy F.L. Riegrovi ze dne 12. června 1898. ANM Praha, f. FLR, k. 24.

³⁰⁵ O instrumentalizaci odkazu F. Palackého např. Štaif, Jiří: *František Palacký. Život, dílo, mýtus*. 2009, s. 304-315.

³⁰⁶ Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl III/1. 1914, s. 868.

³⁰⁷ Dopis F.L. Riegra K. Mattušovi ze dne 18. září 1899. LAPNP Praha, f. KM, k. 11.

³⁰⁸ Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. 2004, s. 94-5.

³⁰⁹ Ibid. s. 95.

³¹⁰ Jednání VVNS dne 28. září 1899. NA Praha, f. ČK, k. 9.

³¹¹ Viz. závěr podkapitoly 3.

Čelakovský si tehdy zapsal: „Bylo by dobře, kdyby si utvořili novou radikální stranu a kdyby mladočeská strana konsolidovala se fúzí se staročechy“.³¹²

Národní strana svolala sjezd důvěrníků na 22. října, ale ještě předtím zahájila jednání s mladočechy o formě spolupráce.³¹³ Na sjezdu Sedlák vysvětlil „že nejde o naprosté splynutí stran, nýbrž o součinnost a plnou upřímnou shodu k společnému působení“.³¹⁴ Většina řečníků s dohodou souhlasila, někteří zdůraznili vhodnost pozvat i katolické strany. Později nastalo rokování nově zvoleného výkonného výboru a bylo zde zdůrazněno, že nejde o dohodu NS a NSS, ale všech českých stran vyjma sociálních demokratů. V prosinci existoval první návrh stanov pro tzv. Národní radu českou (NRČ), ale jednání se táhla a nedůvěra k mladočechům narůstala. Šolc dokonce předestřel domněnku, že účel akce „bylo asi zlomit opozici stran, při poradách bylo vidět, že se nemůžeme shodnout na ničem“.³¹⁵ V dubnu opět jednalo staročeské vedení o přistoupení ke NRČ. K stanovám padla řada připomínek a Rieger se obával, že celá platforma má sloužit pouze k zapojení ostatních stran pod mladočeské politické vedení. Co když budou chtít dělat obstrukci? Navíc se zdálo, že mladočeši nechtějí zapojit konzervativní velkostatek a ačkoli nakonec výkonný výbor schválil vstup do NRČ, řada členů tak činila s nedůvěrou a varovala k obezřetnosti.³¹⁶ Spolu s Národní stranou byly pozvány též strana národně sociální, katolická, křesťansko sociální, státoprávní, radikálně pokroková a SČZ, tedy strana agrární. Národní strana delegovala Jindřicha Šolce a očekávala svolání ustavující schůze.

Zatím v mladočeském táboře nadšení pro svolání NRČ opadlo. Nová vláda Ernsta von Koerbera, v níž coby český ministr krajan usedl Antonín Rezek, svolala česko-německé konference, které však nepřinesly žádný užitek, za což podle některých mohl předně sám ministerský předseda.³¹⁷ Krátce poté mladočeši zahájili obstrukci, pravice se rozpadla a trvající obstrukce vedla vládu k rozpuštění Říšské rady a vypsání nových voleb. Už v lednu přitom na zasedání výkonného výboru došlo k navržení podmínek „aby se věc (NRČ pozn. a.) zabíla“ a podle Čelakovského byla na vině ambice zahrnout všechny strany: „Jednati s (...) agrárníky,

³¹² Ibid. 96.

³¹³ Dopis Jana Sedláka neznámému adresátovi ze dne 15. října 1899. NA Praha, f. ČK, k. 20.

³¹⁴ Sjezd důvěrníků Národní strany. *Národní politika*, 23. října 1899, s. 1.

³¹⁵ Jednání VVNS dne 12. prosince 1899. NA Praha, f. ČK, k. 9.

³¹⁶ Jednání VVNS dne 29. dubna 1900. NA Praha, f. ČK, k. 9. Ohledně KV psal Václav Škarda, že nebyl jako celek pozván poněvadž se nehlásí k národnímu programu, ale že jednotlivci se do NRČ mohou přihlásit. Dopis V. Škardy F.L. Riegrovi ze dne 2. května 1900. ANM Praha, f. FLR, k. 58.

³¹⁷ „Vláda myslila, že stačí, dá-li k poradám sál, teplo, zapisovatele, osvětlení, statistický materiál a papír ku psaní.“ Kramář, Karel: *Poznámky k české politice*. 1906, s. 26.

sociálními křesťany a národními dělníky byla legrace, která nemohla jinak skončiti.“³¹⁸ Panoval názor, že se měla nejprve dohoda omezit na obě všenárodní strany, ale staročeši by asi na jednání v této podobě nepřistoupili. Že se jedná jen o taktický manévr psala Nová doba, která Národní radu pokládala za odnož mladočeského výkonného výboru, kde „lupínky ostatních stran (...) byly jeho garniturou“. ³¹⁹ Když se NSS rozhodla k obstrukci, žádná ze stran nebyla pozvána k poradě a ačkoli Engel naléhal na svolání rady, vedení odmítlo, což se nakonec stalo jednou z příčin jeho rezignace na předsednictví v klubu poslanců. ³²⁰ Národní rada česká se síce v červnu sešla, ale deklarovaná shoda politických stran v ní zastoupených se nekonala.

V létě mladočeši organizovali masové protivládní tábory po celých Čechách a snažili se tak demonstrovat svou silnou pozici vídeňské vládě, ale zároveň si tím udržet podporu v české společnosti. Druhý účel nabyl na významu zejména po předčasném rozpuštění vídeňské Říšské rady a po vypsání nových voleb na prosinec 1900 a leden 1901. Vedení Národní strany přes odpor menšiny odhlasovalo volební pasivitu. Realistické stanovisko vycházelo z vědomí organizačních nedostatků na jejichž řešení se strana měla zaměřit a připravit se na blížící se zemské volby. ³²¹ Rozhodnutí stvrdil následný sjezd a ve staročeském tisku si v půli listopadu stoupenci přečetli, že „nechtíce volebním zápasem rušiti stranu nyní vedoucí v díle počatém a nedokončeném nehodláme navrhovati své kandidáty“. ³²² Mladočeši naopak chystali zopakovat úspěch z roku 1897, ačkoli počet soupeřů výrazně vzrostl a to nejen co do množství, ale i síly. Rostoucí poptávka po hospodářsky cílené politice charakterizující posuny v 90. letech se nyní naplno projevila a pro NSS se stal výsledek voleb „hlubokým rozčarováním“. ³²³ Mladočeský klub se ztenčil o devět poslanců, z nichž čtyři urvali národní sociálové a zbylých pět na svobodomyslných získali agrárníci. Kaizl mluvil o „špatném“ výsledku ve venkovské kurii a Škarda sděloval Kramářovi, že vítězství agrárního předáka Práška způsobilo, „ježto jsme dva měsíce jednali o kompromis“ a že „sedláci jsou zfanatizováni“. ³²⁴

Národní rada česká nakonec nesplnila svůj účel zajistit volební součinnost v národě, ať už před volbami, nebo po nich, a doposud trvajícím všenárodnímu zastoupení volby ze zimy

³¹⁸ Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. 2004, s. 100.

³¹⁹ (autor neuveden) *O politické situaci*. 1900, s. 364.

³²⁰ Dopis Emanuela Engla Bedřichu Pacákovi ze dne 27. března 1902. ANM Praha, f. BP, k. 1.

³²¹ Jednání VVNS dne 4. listopadu 1900. NA Praha, f. ČK, k. 9.

³²² Příslušníkům strany národní! *Hlas národa*, 11. listopad 1900, s. 1

³²³ Velek, Luboš: *Mladočeši a konec principu všenárodní strany – volby do Říšské rady 1900-1901*. 1999, s. 142.

³²⁴ Dopis V. Škardy K. Kramářovi z 11. ledna 1901. ANM Praha, f. KK, k. 17. Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl III/2. 1914, s. 1112.

1900/1901 způsobily vážnou trhlinu.³²⁵ Na schůzi staročeského spolku Baštýř mluvil o „rozštěpenosti“ národa jako neodvratné budoucnosti a apeloval na mladočechy, aby si uvědomili, že jejich strana už není „výlučnou reprezentantkou veřejného mínění“.³²⁶ A když se nepoučí, „aby ostatní politické organizace české vešly v kooperaci za účelem získání přiměřeného (...) vlivu“ na politiku.³²⁷ Tento obrat v části staročeského tábora způsobil předně úspěch Agrární strany, která v blížících se zemských volbách mohla figurovat coby spojenec, ale také jako protivník Národní strany. S ohledem na stav organizace a zejména agilnost většiny důvěrníků samostatná kandidatura zůstávala nemyslitelná a vedení čekalo obtížné rozhodování. Kdyby se nezdařil smír všenárodní vedoucí strany se stranou agrární, nabízela se buď pasivita, nebo dohoda s jednou z nich. Jaké mělo naznačené dilema historické pozadí přiblíží stručný nástin vývoje vztahu staročechů k agrárnímu hnutí.

3.2 Česká strana agrární

Na základě popisu kolize katolického kulturně-morálního milieu s liberálním prostředím a jejich názorů na řešení společenských konfliktů, bychom snadno mohli rozdělit obyvatelstvo venkova na základě těchto dvou obrazů. Nicméně v české politice se objevil subjekt nabízející odlišnou kolektivní identitu jako kritérium výběru politických zástupců. Historicky lze hovořit o navázání na předrevoluční tradice selského stavu, který působením procesů industrializace a přesouvání venkovského obyvatelstva do měst znatelně zeštíhlél. Proti výlučnosti stavovského společenství působila z měst vycházející idea individualizované občanské společnosti, pokřivená nacionálním kolektivismem. Při politizaci se selský stav stal součástí všenárodních stran, ale od 80. let se agrární myslitelé snažili o emancipaci a budovali autonomní organizační struktury.

I přes primát hospodářských otázek neváhali své ambice podpořit apelem na venkovskou identitu při snaze o vytlačení všenárodního principu ze čtvrté kurie. Opřeli ji o historický příběh rolnictva, kmene národa, který měšťana „přiučil, že jazykem svým mateřským mluví a česky cítiti má“.³²⁸ V kulturní sekci program nalezneme hájení „zdravé družnosti, dobrých starých zvyků, čistého jazyka, slušných forem v jednání, kde možno i dobrého lidového kro-

³²⁵ Velek, Luboš: *Mladočeši a konec principu všenárodní strany – volby do Říšské rady 1900-1901*. 1999.

³²⁶ O významu a dosahu posledních voleb na radu říšskou. *Hlas národa*, 14. leden 1901, s. 1.

³²⁷ Ibid.

³²⁸ Harna, Josef; Lacina, Vlastislav (edd.): *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. 2007, s. 47.

je“ a načrtla normy i pro ideální selská stavení.³²⁹ K utužení společenství a posílení kolektivní identity strana přijala vlastní agrární hymnu a využívala nejrůznějších procesí, zejména tzv. banderia, které se později vyvinuly v prvorepublikové selské jízdy.³³⁰

Nalezli bychom další podobné kvality vymezující agrární tábor od ideově-politických soupeřů a dodejme, že k společným cílům patřilo odmítání hospodářského liberalismu, hájení stavovské svépomoci a legislativních zásahů vlády do celé řady oblastí, počínaje dědičným právem a mezinárodním obchodem konče. Přijal také programové axiomy všennárodních stran, když odmítl útok na institut soukromého vlastnictví a hájil dosavadní národní i státoprávní politiku.³³¹

Agrární tábor vytvářelo několik na sobě nezávislých organizačních center, kde nejvíce autonomní politické ambice zastával až do konce 90. let proud vedený Šťastným a Ratajem. Ti získali roku 1895 zemské mandáty, ale nedařilo se jim silněji proniknout mimo jih a západ Českého království. Kontakt s tímto uskupením udržoval Bráf a Šťastný si velmi cenil zájmu staročeského tisku o agrární problematiku.³³² Významnějších úspěchů dosáhla linie složená ze sedláků mladočeského i staročeského tábora, která zpočátku deklarovala nezávislost na obou stranách a pomocí spolkové činnosti hájila zájmy českého rolnictva. Založení Středočeské selské župy roku 1895 inicioval mladočech Kubr, který později navázal kontakt se staročechem Janem A. Prokůpkem a přidala se řada důvěrníků obou stran.³³³

Ve staročeském vedení hájil spolupráci s rolníky zejména Baštýř s Václavem Vackem, majitelem mlýna v obci Pamětník, ale blízko k tomuto proudu měl i Bráf a Sedlák.³³⁴ Už nyní můžeme identifikovat Baštýře spolu s Vackem a několika dalšími jako jádro agrární frakce ve vedení Národní strany. Příležitostí k navázání kontaktů s Kubrem se stala schůze ve Starkově v červnu 1896, které se Baštýř zúčastnil a kde došlo k „útokům na mladočeskou politiku“. ³³⁵ Prokůpek ve stejné době inicioval vznik Zemědělských listů a ty na podzim otiskly program nadstranického Sdružení českých zemědělců.³³⁶ Proti vedoucí straně vystupovali rolníci ještě

³²⁹ Harna, Josef; Lacina, Vlastislav (edd.): *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. 2007, s. 48-55.

³³⁰ Agrární hymna. *Venkov*, 27. dubna 1907, (příloha – nestránkováno).

³³¹ Harna, Josef; Lacina, Vlastislav (edd.): *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. 2007, s. 40-49.

³³² Dopis A. Šťastného A. Bráfovi ze dne 22. února 1897. ANM Praha, f. AB, kr. 15.

³³³ Nožička, Josef: *Jan Antonín Prokůpek. Apoštol hospodářského pokroku a národní svornosti*. 1939, s. 134.

³³⁴ Jednání VVNS dne 25. května 1896. NA Praha, f. ČK, k. 9.

³³⁵ Dopis A. Bráfa F.L. Riegrovi ze dne 14. června 1896. ANM Praha, f. FLR, k. 13

³³⁶ Nožička, Josef: *Jan Antonín Prokůpek. Apoštol hospodářského pokroku a národní svornosti*. 1939, s. 135.

v listopadu a Prokůpek tehdy psal Bráfovi, že se chystá likvidace SČZ, protože mladočeši se obávají jejího dalšího působení.³³⁷ Zároveň ale přiznal, že se uchylují pod mladočeskou vlajku a to z taktických důvodů, „aby na nás nemohli alespoň v počátcích“.³³⁸

V prosinci 1896 se Kubr se stranou svobodomyslnou dohodl a podřídil sdružení jejímu politickému vedení.³³⁹ V únoru následujícího roku se konala ustavující schůze SČZ, které se zúčastnila i početná skupina rolníků staročeského tábora. Vacek se ostře postavil proti dohodě s mladočechy, upozornil, že je v rozporu se zněním ustavujícího programu, a pochyboval „že by strana svobodomyslná vůbec byla s to přivést stav českých věcí ke kýženému cíli, ježto trvající při svých zájmech stranických odmítla shodu se stranou druhou“.³⁴⁰ Ale jeho vývodům se dostalo přitakání jen od některých staročeských rolníků, většina se postavila za NSS a jen několik stoupenců Národní strany sdružení na protest opustilo. Jeden z nich tehdy napsal vedení: „K politování jsou p. Prokůpek, Markalous, Švehla aj., kteří se tak oklamati nechali a nemohou pochopiti, jak straně mladočeské do pasti vlezli. Nejlépe se vyznamenalo agrární družstvo nyní před volbami. O nějakém navrhování kandidátu ani slechu a vše zase jde jak strana mladočeská sobě přeje.“³⁴¹

Sňatek z rozumu trval bez významných problémů necelý rok, ale už v prosinci 1897 žádalo sdružení revizi soužití a nezávislost v hospodářské politice.³⁴² Zároveň požadovalo na vedení plnění předvolebních slibů a důraz v hájení rolnických požadavků. Kamenem úrazu se nakonec staly předlohy pro vyrovnání s uherskou polovinou říše, které představovaly prioritu předlitavských vlád. Průmysloví výrobci požadující udržení výhodného přístupu na uherský trh kolidovali se zájmy rolníků ohrožených dovozem levné agrární produkce a nalézt kompromis se nedařilo. Obhajovací řeč pronesená Kaizlem k vyrovnávacím předlohám pak vedla k ustavení České strany agrární (ČSA) v lednu 1899, která získala téhož roku prvního zástupce v parlamentu.³⁴³

Na konci ledna se sešel výkonný výbor Národní strany k diskusi o změně stranického systému. Bráf začal svůj projev konstatováním, že „stavovské hnutí je tu a třeba s tím počítat“

³³⁷ Dopis J. A. Prokůpka A. Bráfovi ze dne 2. listopadu 1896. ANM Praha, f. AB, k. 13.

³³⁸ Ibid.

³³⁹ Velek, Luboš: *Agrární proud v mladočeské straně v 90. letech 19. století*. 2001, s. 26.

³⁴⁰ Významná schůze českých rolníků. *Hlas národa*, 28. únor 1897, s. 2.

³⁴¹ Dopis J. Suldotského ČK ze dne 6. března 1897. NA Praha, f. ČK, k. 19.

³⁴² Tobolka, Zdeněk V.: *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*. Díl III. 1936, s. 273.

³⁴³ Velek, Luboš: *Agrární proud v mladočeské straně v 90. letech 19. století*. 2001, s. 26.

a hájil navázání užší spolupráce se SJ, která se mu jevila „více politicky způsobilou“.³⁴⁴ Za nově ustavenou agrární stranu se zase postavil Baštýř s Vackem, kteří chtěli využít nabízený potenciál k obnově staročeské pozice. Zároveň došlo na otázku dvojího členství, kdy se řada staročeků organizovaných ve sdružení stávala současně členy dvou politických stran. Situace souvisela s absencí legislativní regulace politického stranictví a otázka dvojího členství se stala ještě aktuálnější s rozpuštěním říšské rady a vypsáním nových voleb. Tehdy Národní strana řešení odsunula volební pasivitou. Navíc se nepříjemné postavení prohloubilo po spojení Šťastného s novou stranou, čímž počet staročeků v jejích strukturách ještě narostl. Přesto se i nadále pokládali za příslušníky Národní strany, utvořili jakousi stranu ve straně, respektive ve stranách a říkali si staročeští agrárníci.³⁴⁵ Tento jev pochopíme, vzpomeneme-li na teoretické koncepce o politických stranách popsané v úvodu práce. Už Šťastný ve svém spisu ze 70. let odmítal uznat skupiny primárně hájící hospodářské či stavovské zájmy za politické strany, ale nazýval je pejorativně fakce.³⁴⁶ Také Česká agrární strana se odmítala nazvat „politickou“ a ve shodě s tehdejší diskursem se označovala jako strana zájmová, stavovská. Můžeme tento fenomén pojímat jako přechodné období mezi všennárodním stavem, kdy byl jednotě přikládán metafyzicky odvozený atribut dobra, a nastupujícím pluralismem, případně relativismem. Oslabení představ o objektivně existujícím a ratiem zachytitelným morálním řádu s těmito jevy jistě souvisí, nakonec právě na přelomu století vychází Principia Ethica od Moorea, kde je pojem dobra vykládán pomocí intuicionismu, kde nic není dobré nebo špatné samo o sobě.³⁴⁷

Tak či onak staročeský agrarismus mohl vcelku klidně přežívat do chvíle, kdy Národní strana opustí pasivitu, respektive kdy proti sobě ve volební aréně stane staroček a agrárník.

3.3 Na rozcestí. Národní strana v letech 1901-1903

Nyní se na chvíli přesuneme do tábora mladočeků, kteří v následujícím dějství sehráli klíčovou roli. Po říšských volbách zavládlo ve svobodomyšlné straně zklamání. Pořádané tábory lidu ani vítězná obstrukce nezabránily odklonu přízně voličů. „Národ nemá porozumění pro obstrukci, neboť nás bije hospodářskými stranami“, poznamenal ve vedení Herold a láteřil na „nevlastenectví“ ostatních stran.³⁴⁸ Agrární radikalismus si nijak nezadal s mladočeským a na rozdíl od Národní strany neměl zábrany používat v kampani nástroje typické pro masovou

³⁴⁴ Jednání VVNS dne 29. ledna 1899. NA Praha, f. ČK, k. 9.

³⁴⁵ Dopis J. Düricha ČK ze dne 29. srpna 1901. NA Praha, f. ČK, k. 20.

³⁴⁶ Šťastný, Alfons: *Politické strany u nás i jinde*. 1873, s. 10.

³⁴⁷ MacIntyre, Alasdair: *After Virtue*. 2007, s. 19-29.

³⁴⁸ Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. 2004, s. 120.

politiku. Kaizl už na jaře vyjádřil přání uzavřít s agrárníky volební dohodu pro zemské klání a v květnu psal Škardovi, který měl volby na starosti, že „je lepší velmi špatný kompromis, než málo špatné vítězství“, přičemž se obával ztráty až 25 mandátů.³⁴⁹ Podobný názor sdílela většina strany a předáci chtěli využít nejružnější metody jak přivést agrárníky k jednacímu stolu. Společali na tlak způsobený zavedením přímých voleb, snažili se také navázat kontakt prostřednictvím velkostatku a neúspěšně iniciovali i přímá jednání.³⁵⁰

Naproti tomu od jara existoval intenzivní kontakt mezi agrárníky a venkovskou frakcí staročeků. Hlas národa už v lednu vinil svobodomyslnou stranu z ignorace rolnických zájmů a výsledky ve čtvrté kurii komentoval slovy: „ještě jedny takové volby a poměr mezi stranou mladočeskou a agrární mohl by se opravdu obrátit“.³⁵¹ Že obratu staročeši mohli napomoci stálo na bíle dni. Vedení staročeků zasedlo na počátku května k revizi programu, ale vedle požadavku na modernizaci strany přišla řeč i na zemské volby. Zeithammer nadhodil otázku, zda se zúčastnit sami, nebo hledat kompromis: „pokud kompromis, tak s kým?“³⁵² Baštýř pak navrhoval spojit se s konzervativní agrární stranou a bylo čím dál jasnější, že revize programu se úzce dotýká otázky volební dohody. Zatím se věc odložila a Baštýř pouze žádal zohlednění hospodářských bodů, které v programu „strana vůbec nekodifikovala“.³⁵³

3.3.1 Jednání o kompromisu

Mezitím se iniciativy chopili mladočeši a v květnu kontaktovali osoby, které soustavně projevovali přání součinnosti obou všennárodních stran. V červnu se sešli Mattuš se Škardou a dohodli se, že každá strana zvolí tři delegáty k jednání o volebním kompromisu. Nejprve akci musel posvětit výkonný výbor NS svolaný na konec června, kde se většina o dohodě vyjádřila skepticky a akcentovala udržení korektních vztahů s agrárníky.³⁵⁴ Někteří s nimi žádali fúzi a poukazovali na skutečnost, „že agrární strana poroste“, zatímco všennárodní mladočechy čeká úpadek. Sám Rieger se agrárníků zastával s tím, že u nich mají „své důvěrníky“, zatímco jiní se vyjádřili pro jednání všech tří stran, což zpochybnil Sedlák odkazem na odhodlání agrární

³⁴⁹ Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl III/2. 1914, s. 1153.

³⁵⁰ *Ibid.* 1176.

³⁵¹ Volební zápas ve venkovských obcích. *Hlas národa*, 9. únor 1901, s. 1.

³⁵² Jednání VVNS dne 1. května 1901. NA Praha, f. ČK, k. 9.

³⁵³ Jednání VVNS dne 8. května 1901. NA Praha, f. ČK, k. 9.

³⁵⁴ Jednání VVNS dne 30. června 1901 (v pramenech chybně uveden květen). NA Praha, f. ČK, k. 9.

strany úplně vytlačit NSS z venkovské kurie.³⁵⁵ Kompromis s mladočechy hájil Mattuš, kritizoval radikalismus agrární strany a uklidňoval výbor, že nebudou muset „bojovat o mandáty s agrárníky“. Nakonec se mu podařilo získat souhlas, ale Vacek dál žádal, aby byla do dohody zapojena agrární strana. Formánek pak pregnantně popsal situaci Národní strany poznámkou: „abychom však nezůstali sedět mezi dvěma židlemi“.³⁵⁶

Přes pokusy agrárních předáků a některých velkostatkářů se nepodařilo jednání obou všenárodních stran překazit a v červenci proběhly první rozhovory, pro které byl zvolen užší komitét (Šolc, Sedlák, Herold, Čelakovský). Staročeši žádali 30 mandátů a volnost ve vztahu k agrárníkům, zatímco Herold vyrukoval s možností spojení obou národních stran, o čem Šolc odmítl jednat a slíbil předložit věc vedení strany.³⁵⁷ Mladočeši pak jmenovali volební obvody z nichž si strana měla vybrat a odmítli nabídku ke zprostředkování dohody s agrárníky.³⁵⁸ Šolc byl s výsledky spokojen, zatímco Sedlák kritizoval taktiku svobodomyslné strany, která nabízela venkovské obvody s jasnou převahou agrární strany. O pokračování rozhovorů měly rozhodnout výkonné výbory.

Ve staročeském táboře se rozhořel zápas městské a agrární frakce. Většina účastníků zasedání odmítla protiagrární koalici, někteří zrazovali od jakékoli kooperace se svobodomyslnou stranou a na poslední chvíli se o obrat pokusil Šolc: „Strana nedělala nic od roku 1895. Bez mladočechů nebo agrárníků neuděláme nic. Nemáme program, prapor, organizaci. Každý z venkovských lidí našich sedí v jiné záložně, výboru. Programově jsou nám blíže mladočeši než agrárníci, ježto mají program všenárodní. Jak můžeme jednat s agrárníky, když od nás nechtějí ani několik kandidátů?!“³⁵⁹ Tato slova nejspíš rozhodla. Jakkoli Rieger mluvil o nutnosti získat agrárníky, konstatoval poté, že „nemůžeme se proti kooperaci vyslovit“.³⁶⁰ Předák městské frakce pak uklidňoval proagrární proud tvrzením, že se bude jednat o každém kandidátu zvlášť a že strana odmítne agitovat proti staročeským agrárníkům.

³⁵⁵ Zajímavé je srovnání záznamu diskuse s jejím popisem v pamětech Karla Mattuše, které uvádějí jednotu VVNS k mladočeské spolupráci, maximálně důraz na opatrnost některých řečníků. Mattuš, Karel: *Paměti*. 1921, s. 164.

³⁵⁶ Jednání VVNS dne 30. června 1901 (v pramenech chybně uveden květen). NA Praha, f. ČK, k. 9.

³⁵⁷ Podle některých zdrojů 20 a dalších 5 v Praze. Srovnání: Jednání VVNS dne 1. srpna 1901. NA Praha, f. ČK, k. 9; Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. 2004, s. 125.

³⁵⁸ Dopis J. Šolce F. L. Riegrovi ze dne 27. července 1901. ANM Praha, f. FLR, k. 58.

³⁵⁹ Jednání VVNS dne 1. srpna 1901. NA Praha, f. ČK, k. 9.

³⁶⁰ Ibid.

Krátce nato se sešel Šolc s Heroldem, který mu sdělil, že 30 mandátů v mladočeském vedení neprojde a i volná ruka vůči agrárníkům narazí na odpor. Schůze z 9. srpna Heroldova slova potvrdila. Pocity zúčastněných popisoval jeden z přítomných: „(...) mluvilo se pouze o dosavadním vyjednávání se staročechy. Těm stouplo mléko v hlavě. Žádají 30 mandátů a 20 aspoň vážně. Krom toho žádá jejich pravé křídlo volnost podporovat i jiné než naše kandidáty!!! Já jsem proto za souhlasu s Kaizlem mluvil proti kompromisu s nimi. Co prosím tě máte z tohoto spojení? To je mrtvá, odbytá strana. Jich lidé nepůjdou do agitace, nebudou na schůzích mluvit. Jsou to samí notáblové bez vlivu na masy. Spojení s nimi nás do volební agitace spíše zeslabí. Přimlouval jsem se za brzké vyjednávání s agrárníky. Ty jediné jsou nebezpeční, nikdo jiný.“³⁶¹ Zde je namístě zmínit některé souvislosti ke vnitrostranické situaci v NSS. Dohodu hájil Herold s Čelakovským, kteří by nejraději dosáhli úplného spojení obou stran a vytlačili tak radikální skupinu kolem NL. Právě staročeši kromě ideové blízkosti disponovali tiskovými orgány, o které se nová strana mohla opírat. Ačkoli Národní strana jednání o fúzi odmítla, volební kompromis mohl představovat první krůček na cestě za naznačeným cílem. Nakonec se Heroldovi podařilo Kaizla získat, věděl přesně, na kterou strunu mu zahrát: „vidí v tom kompromisu staročeském prodromus ke kompromisu s agrárníky, který po jeho mínění nelze než v poslední chvíli uzavřít. Já nemohl (...) těmto argumentům (...) upřítí podstaty.“³⁶²

Staročeši se mezitím novinovými články snažili nalákat agrárníky k jednacímu stolu.³⁶³ Po zprávách z mladočeského tábora, že volnou ruku u agrárníků i počet mandátů neakceptuje, ale v září že budou dál jednat, se Sedlák obával o osud strany v zemských volbách, které se měly konat už počátkem října. K tomu začaly docházet zprávy důvěrníků z vybraných okresů o volebních šancích odhalující věrolomnost svobodomyslné strany, která označila za volné obvody ty, kde nebyla šance na úspěch, nebo kde nekontrolovala vlastní organizaci.³⁶⁴ V řadě „volných obvodů“ už měli místní mladočeši vybrané své kandidáty. Venkovští důvěrníci využili příležitost a pokusili se odvrátit dohodu se svobodomyslnou stranou a dosáhnout spojení

³⁶¹ Dopis A. Stránského B. Pacákovi ze dne 14. srpna 1901. ANM Praha, f. BP, k. 3.

³⁶² Tobolka, Zdeněk V.: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života*. Díl III/2. 1914, s. 1153.

³⁶³ „Také v tom směru staly se z obou stran vážné projevy a třeba by zejména strana agrární, která byla na prvním místě jmenována, dosud stála tomu jednání opodál, neváháme vysloviti naději, že ona stojíc podle svých opětovných prohlášení na stanovisku státoprávním i národním, jakmile sezná poctivý úmysl i obsah prelimináře dohody, k jednání rovněž se podá, protože ve vlastním zájmu a v zájmu společné věci národní nesmí státi stranou, neboť v celku národa své zájmy stavovské nejlépe obhájití může, ale nikoli proti celku jeho.“ Shoda českých stran národních. *Hlas Národa* 4. srpna 1901, s. 2.

³⁶⁴ Zprávy důvěrníků z měst Mnichovo Hradiště, Nová Paka, Hořice, Mladá Boleslav, Strakonice, Žamberk ad. NA Praha, f. ČK, k. 20.

s ČSA: „Ve sdružení vás očekávají (...) byli by asi nakloněni k fúzi se stranou národní. Snad takovéto rozluštění bylo by pro nás hodno uvážení, nebo dle všeho strana naše odvykla agitaci nemajíc organizace a bez těch (...) nic nezmůže. V obcích venkovských naši lidé jsou již ve straně agrární, jak v městech se k tomu hledí, nevystihují. Ale příboj nových směrů bude čím dál asi silnější, a ty budou nás nutiti uspůsobiti jim náš program – pak octneme se asi jinde, než jsme byli posud. (...) Nepíši tak z důvodu, že bych toužil změnití barvy, vstoupiti do nové společnosti: jsem zde spokojen, třeba byl i zapomenut. Ale svět jde mimo nás, proti naším tužbám. Co nyní učiníme, bude zajisté dalekosáhlého významu.“³⁶⁵

Podobné dopisy nám pomohou uvědomit si intenzitu štěpení mezi městskou a venkovskou skupinou, které zevnitř doslova trhalo zbytky kdysi všemocné Národní strany. Sedlák reflektoval kritičnost situace, ve které se staročeši nacházeli, už počátkem srpna: „Nakonec vyjdeme z jednání tak, že se (...) s mladými nedohodneme a agrárníci nepřijdou a celá akce v nic se obrátí, tomu však musíme vší mocí zabránit.“³⁶⁶ Jelikož zprávy důvěrníků vycházely zhruba půl na půl, rozhodnout muselo vedení.

Dne 3. září konala schůzi svobodomyšlná strana a po uvedení staročeských podmínek řada přítomných odmítla pokračovat v jednání.³⁶⁷ Navíc skupinu hájící dohodu oslabila nenadálá smrt Josefa Kaizla, ale Čelakovského výstup přítomné přesvědčil: „venkovské obce jsou pro nás ztraceny většinou, pak-li odpůrce nerozrazíme. (...) Na straně staročeské jsou dva proudy, jeden paktuje s agrárníky a nechce kompromisu, druhý mu přeje. Nám jde o získání této strany a o rozražení staročechů.“³⁶⁸ Usneslo se pokračovat v jednání a nabídnout Národní straně devět mandátů. Staročeský výkonný výbor zasedal týden nato. Šolc zpravil přítomné o mladočeské nabídce sedmi mandátů s tím, že „to není jejich poslední slovo“.³⁶⁹ Rozhodne prý otázka podpory agrárníků. Po něm vystoupil Mattuš: „dnes se rozhoduje o věci důležité, buď kandidovat nebo ne“ a prohlásil se pro loajálnost s mladočechy proti agrárníkům. Následující debata prokázala hloubku rozporu vyvolaného otázkou předvolebních kompromisů, ale silnější pozici mělo uskupení hájící dohodou se svobodomyšlnou stranou. Tíhu i následky rozhodnutí předestřel Baštyř, který ustoupil ze svých pozic: „nemůžeme jinak než jíti s mladočechy. O to křídlo, pro které se rozhodneme, budeme se opírat dále, druhé ztratíme. Venku nemáme

³⁶⁵ Dopis V. Vacka Janu Sedlákovu ze dne 1. září 1901. NA Praha, f. ČK, k. 20.

³⁶⁶ Dopis J. Sedláka K. Mattušovi ze dne 7. srpna 1901. LAPNP Praha, f. KM, k. 11.

³⁶⁷ Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. 2004, s. 125.

³⁶⁸ Ibid.

³⁶⁹ Dva mandáty nejspíš představují rezervu pro další rozhovory a mohli být použity jako gesto „dobré“ vůle. Jednání VVNS dne 10. září 1901. NA Praha, f. ČK, k. 9.

moc a v městech důvěrníci naši uzavřou kompromis i bez nás.“³⁷⁰ Argumenty o návrzích od agrární strany Baštýř odbyl tím, že nechtějí jednat se stranou, ale pouze s jednotlivci. Předáci staročeků by se agrárnímu vedení měli podřídit a to nepřicházelo v úvahu. Výbor odsouhlasil rezoluci pokračovat v rozhovorech s mladočechy s výhradou, že v určitém počtu venkovských okresů stoupenci Národní strany mohou zachovat neutralitu.

V následujícím týdnu probíhala další kola rozhovorů s mladočeskou delegací a 19. září byly podepsány konečné podmínky volební smlouvy, kde se obě strany zavazovaly podpořit kandidáty strany druhé a vydat o tom v tisku prohlášení. Národní straně bylo vyhrazeno devět obvodů, z toho čtyři venkovské a tři v obchodních komorách, a neměla povinnost podporovat kandidáty svobodomyslné strany proti třem „staročeským agrárníkům“.³⁷¹ Jinak kvalita kooperace nic neměnila na suverenitě obou stran a nedosáhla ani charakteru kompromisů z 80. let. Strany měly oddělené kandidátní listiny i volební provolání a kdybychom hledali paralelu v českém politickém prostředí, nabízí se dohoda Národní strany s katolickým táborem z roku 1897. Zatímco mladočeši dosáhli části svých aspirací, když se jim podařilo získat spojence pro zápas s agrárníky a odvrátit tak hrozbu staročesko-agrární koalice, v případě druhé strany je situace komplikovaná. Národní strana uzavřela kompromis téměř za cenu vlastní integrity a navíc vyhrazené obvody nabízely nevalnou naději na úspěch. Mnohem podstatnější se ale jeví ta skutečnost, že nedošlo k vnitřní aktivaci důvěrnické organizace, která se omezila jen na okresy se staročeským kandidátem. Absence mobilizace strany jako celku měla mít pro budoucí aktivitu dalekosáhlé negativní důsledky. Přínosem se naopak stala šance na parlamentní zastoupení ve větším počtu a převládla též představa, že se zabránilo exodu městských důvěrníků k svobodomyslné straně. Strana utřžila vnitřní ztráty, ale přežila.

3.3.2 Zápas mohykánů o suverenitu strany

Na konci září se sály pražské Měšťanské besedy zaplnily stoupenci staročeské strany, konal se předvolební sjezd a oni měli rokovat o dosaženém kompromisu. Vedení vše náležitě připravilo, sjezd přijal dohodu i předvolební prohlášení. Kritika řečníků mířila jen na počet a umístění vyhrazených obvodů. Baštýř vyjádřil svůj původní odpor k dohodě i svoji konverzi a apeloval na přítomné, aby strana neusnula na vavřínech a zahájila organizaci svých řad, jinak

³⁷⁰ Ibid.

³⁷¹ Jednalo se o venkovské obvody Domažlický, Jílovský, Hořicko-Packý, Německý Brod. Dvě místa v pražské obchodní komoře, jedno v budějovické, jeden mandát za města na Malé Straně a jeden v Budějovicích. Volná ruka dána pro kandidáty agrární strany Syrového, Düricha a Žďárského. LAPNP Praha, f. KM, k. 11.

by zasluhoval označení „kompromisu shnilého.“³⁷² Mezitím už začaly do stranického vedení přicházet zprávy o volebních přípravách. Zejména městské skupiny rozlítla absence staročeských kandidatur v této kurii, o kterou se „strana měla opřít.“ Ale největší roztrpčení zaznamenali staročeši v Hořicko-Packém venkovském obvodu, kde už v srpnu dávali najevo beznadějnou na úspěch. Když se místní důvěrnický veterán Antonín Kotík dozvěděl, že jeho obvod strana svobodomyšlná laskavě uvolnila staročekům, popsal místní situaci následovně: „Zde na Pacuku bývalí sloupové Národní strany dílem pomřeli, dílem žijí již v ústraní. Ve městě i v okrese všechny pozice má obsazeny strana mladočeská, jež neobmezeně vládne. Já jsem tu jako troska ze zříceniny, jako poslední Mohykán.“³⁷³ To by nakonec neznamenal nic vážného, mladí přeci měli staročeského kandidáta podpořit, ale už na začátku října Kotík oznamoval, že si místní vybrali svého kandidáta: „Také voličstvo, jež podlehl (...) vlivu, jest již pro Engelmanna sjednoceno a nedá se komandovati zas pro někoho jiného, i kdyby vedení zdejší strany (NSS) snad se chtělo podrobiti kompromisu, o čemž však velice pochybuji.“³⁷⁴ Dodejme, že strana Národní nakonec kandidáta v tomto svém obvodu nepostavila a Engelmann podlehl v souboji s agráříkem.³⁷⁵

Neposlušnost místních organizací vůči vedení se neprojevila jen v řadách mladočechů. Bez ohledu na kompromis si někteří staročeští důvěrníci z jihozápadu usmyslili, že odevzdají své hlasy Janu Sedlákovvi: „(...) a budeme-li chtít (...) agitovat, bude nejlépe, začneme-li sami bez ohledu na oficiální vedení strany, které vždy bylo víc než mizerné“, neopomněl zdůraznit jeden z rebelů.³⁷⁶ I z jiných okresů docházely zprávy, že nepodpoří kompromisní mladočechy a raději budou volit pokrokáře „ačkoli se s jeho stranou neztotožňujeme“.³⁷⁷ Naneštěstí nemáme zprávy z většiny okresů a tak nemůžeme rekonstruovat jasnější obraz o náladách v táboře staročechů. Určitě existovala místa, kde naopak převládla radost ze spojení s mladočechy, jak dokládá i celý vývoj od počátku 90. let. Na druhou stranu máme zprávy o hromadném exodu venkovských staročechů do agrárních řad, ale podrobnější čísla opět chybí kvůli torzovitosti dochovaných pramenů. Pokud jde o volební výsledky, mladočechům se podařilo ještě

³⁷² Sjezd důvěrníků strany národní. *Hlas Národa*, 30. září 1901, s. 1.

³⁷³ Dopis A. Kotíka VVNS ze dne 20. září 1901. NA Praha, f. ČK, k. 20.

³⁷⁴ Dopis A. Kotíka VVNS ze dne 1. října 1901. NA Praha, f. ČK, k. 20.

³⁷⁵ Jednalo se o agrárníka radikálního směru Antonína Zázvorku, nikoli o staročeského agrárníka.

³⁷⁶ Dopis z Mečína (podpis nečitelný) neznámému adresátu z 10. září 1901. NA Praha, f. ČK, k. 20.

³⁷⁷ Dopis J. Vašátka VVNS ze dne 17. září 1901. NA Praha, f. ČK, k. 20.

obhájit svoji dominantní pozici v kurii měst, zatímco ve venkovských obcích agrárníci získali přes dvacet mandátů a „definitivně zakotvili novou stranu na české politické scéně“.³⁷⁸

Národní straně se za podpory NSS podařilo získat pět křesel, z toho tři v obchodních komorách a po jednom v kurii měst a kurii venkovských obcí. Společně s dvěma velkostatkáři vznikla na nově zvoleném Zemském sněmu staročeská sedmička, která na výslovné přání Antonína Steidla zasedla „napravo v sousedství velkostatkářů, asi v místech, kde Rieger s družinou svou sedával“, čímž dala jasně najevo svou pozici ve stranickém spektru.³⁷⁹ Staročeši odmítli vstoupit do mladočeského klubu a snažili se hrát roli jazýčku na vahách mezi agrárníky a svobodomyšlnou stranou. Dědictví kompromisu ale přetrvávalo v podobě přiblížení obou stran a čím silněji se tyto tendence projevovaly u části Národní strany, tím ostřejší se stávala reakce těch, kteří chtěli uchovat stranickou suverenitu a kladli důraz na staročeskou identitu.³⁸⁰ Jakkoli posun strany směrem k liberálně-městskému táboru už nebylo možné přehlížet, staročeské vedení tak činilo a chápalo se nadále ve smyslu své všennárodní koncepce z 80. let, snad jen s menším akcentem na katolicismus a potřebu vazby na šlechtu. Jakmile se zdálo, že se strana příliš vychýlila směrem k NSS, ihned povstala snaha o sblížení s agrárníky a ujištění se, že se opět vrátila na středové pozice mezi obě strany, do pozice, která jí pomáhala nadále poukazovat na smysluplnost své existence jako suverénního subjektu, který potvrzovalo i nevstoupení poslanců strany do zemského klubu NSS.

Toto vnitrostranické pnutí mezi strachem o zachování stranické suverenity na jedné a tlakem na posílení kooperace s mladočechy na druhé straně se naplno projevilo v první polovině roku 1902. V pardubické městské skupině se v říjnu zvolený mladočech Jan V. Hráský rozhodl složit mandát a na duben byla vypsána doplňovací volba.³⁸¹ Občanský klub v Pardubicích nabídl kandidaturu staročechu Antonínu Formánkovi, který přijal a při spolupráci místních organizací obou všennárodních stran zvítězil proti oficiálnímu favoritovi vedení NSS.³⁸² To

³⁷⁸ Velek, Luboš: *Agrární proud v mladočeské straně v 90. letech 19. století*. 2001, s. 26. Také Kučera, Martin: *K reorganizaci České strany agrární (1904-1910)*. 1998, 320.

³⁷⁹ Dopis A. Steidla VVNS ze dne 18. listopadu 1901. NA Praha, f. ČK, k. 20.

³⁸⁰ Staročeskou identitou rozumím vnitřní pocit i reflexi sdílení určitého historicky a ideově zakotveného rámce, vyvolávajícího přináležitost k pomyslné (či reálné?) pospolitosti. Projevuje se zejména snahou udržet suverenitu strany, resp. jejího vedení za každou cenu a ve výrocích ji nacházíme po celé sledované období. Vzpomeňme např. projev Mattuše hájící trvání strany: „máme snad zapomenou na tu svou skvělou minulost.“ Sjezd důvěrníků strany národní. *Národní politika*, 9. únor 1897, s. 2. Patří sem i Riegrův apel k „zajištění dorostu pro stranu, který bude znát její dějiny“. Sezení VVNS dne 4. Listopadu 1900. NA Praha, f. ČK, k. 9. Apod.

³⁸¹ Husák, Josef; Schráníl, Rudolf: *Sněm království Českého 1861-1911*. 1911. 159.

³⁸² Doplňovací volba zemského poslance. *Národní listy*, 16. dubna 1902, s. 2.

by ještě nijak nevadilo, ale mladočeský tiskový orgán přišel s tvrzením, že Formánek slíbil na schůzi voličů vstoupit do klubu svobodomyslné strany.³⁸³ Sám čerstvě zvolený poslanec tuto informaci v dopise k vedení NS dementoval, ale dal najevo, že vzhledem k okolnostem se asi k danému kroku nakonec stejně uchýlí. Poukázal na tlak voličů i radnice a na argument, že k efektivními zastupování zájmů města je účast v mladočeském klubu poslanců nezbytná.³⁸⁴

Tato situaci nám zachycuje zajímavé momenty: předně ukazuje na dosud opomíjenou rovinu lokálních zájmů coby silný faktor působící na kooperaci stoupenců odlišných stran.³⁸⁵ Formánkuv dopis ilustruje i organizační splyvání stran poukazem na přítomnost staro i mladočechů v Občanském klubu, které urychloval i nástup nových stranických subjektů.³⁸⁶ Ještě zajímavější je jev, se kterým jsme se již setkali a to relativizace rozdílu Národní a svobodomyslné strany: „Dnes ale, kdy sami soudíme, že mladočeští poslanci dělají vlastně politiku staročeskou, kdy v české inteligenci převládá mínění, že mezi staro a mladočechy nestává vlastně žádného rozdílu (...)“, nechápal Formánek, proč by nemohli tvořit společný klub.³⁸⁷ Á propos když Národní strana jen obtížně sama získá mandáty. V červnu skutečně Formánek vstoupil do Klubu NSS na zemském sněmu, ale byl požádán vedením NS, aby učinil „ohrazení“ – totiž prohlášení, že zůstává staročechem.³⁸⁸ Záhy se soukromě předseda mladočeského klubu tázal i ostatních staročeských poslanců, jestli se nechtějí připojit.

Ve vedení NS se celá záležitost interpretovala jako útok na stranickou suverenitu. Šolc tvrdil, že by se vstup staročechů do Klubu NSS rovnal abdikaci a Steidl Formánkovo jednání označil za „felonii“.³⁸⁹ Rieger podotkl, že nikdo nemůže být členem dvou klubů, dokud trvají dvě strany a Steidl už hrozil složením mandátu, jestli strana v otázce rozhodne kladně.³⁹⁰ Matušík navrhl vytvoření společného (nikoli vstoupení do Klubu NSS) klubu všech českých stran a celá otázka se odkázala užšímu výkonnému výboru strany. Vstup poslanců byl následně zamítnut a jednalo se alespoň o otázce hospitace, za kterou se postavili zejména poslanci z Prahy (Srb, Tichý), zatímco Steidl trval na odmítnutí. Vlnu nevole vyvolal Tichý komentářem, že

³⁸³ Ibid.

³⁸⁴ Dopis A. Formánka J. Sedlákově ze dne 4. května 1902. NA Praha, f. ČK, k. 27.

³⁸⁵ Význam ohledu na místní zájmy u poslanců např. Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. 2004, s. 132.

³⁸⁶ V Pardubicích zejména tzv. „mladých“ stran, radikálů, lidovců a sociálních demokratů.

³⁸⁷ Dopis A. Formánka J. Sedlákově ze dne 4. května 1902. NA Praha, f. ČK, k. 27.

³⁸⁸ Z dnešního právně-striktního pohledu je ohrazení obtížně pochopitelné, ale v české politice 19. století se jednalo o důležitý a častý jev, jakousi gentlemanskou dohodu, a bylo většinou politiků bráno velmi seriózně.

³⁸⁹ Porušení lenního slibu. Zrada etc.

³⁹⁰ Jednání VVNS dne 1. července 1902. NA Praha, f. ČK, k. 9.

„není mezi námi a NSS rozdíl“, na což ihned reagovaly zbytky agrární frakce a požadovaly hospitaci také u agrární strany.³⁹¹ Mattuš se snažil zaujmout smířčí pozici, podotkl, že „ač se strany sblížily, je přeci rozdíl mezi stranami“.³⁹² Nakonec se vedení usneslo povolit hospitace z „informačních důvodů“ v Klubu NSS i klubu agrárním. Krizi suverenity strany se podařilo zažehnat a v prosinci vláda pozvala staročeského poslance k česko-německým usmiřovacím konferencím, což komentoval jeden z předáků, že „je rád, že byla od vlády uznána existence strany“.³⁹³

³⁹¹ Jednání VVNS dne 18. července 1902. NA Praha, f. ČK, k. 9.

³⁹² Ibid.

³⁹³ Jednání VVNS dne 29. prosince 1902. NA Praha, f. ČK, k. 9.

4. Národní strana umírá, ale nevzdává se. Léta 1903 - 1907

Zvolení obou parlamentních sborů na počátku 20. století znamenalo vidinu dlouhého časového úseku relativního volebního klidu, který Národní strana mohla využít ke konsolidaci vlastní organizace a k rozhodnutí otázky, zda nadále hájit deklarovanou všennárodní koncepci s pozicí mezi tábory, nebo posílit kurz tendující dosud k liberálně-městské ideové linii. Ujasnění si těchto motivů si žádalo zpracovat dosavadní změny českého stranického systému i posun v nacionálním sporu s německým etnikem. Naznačené horizonty se vzájemně protínaly a nástup České strany agrární představoval zlom s dalekosáhlými důsledky, které staročeši brzy pocítili na politické šachovnici. Během několika let je na pozici hlavního konkurenta mladočechů ve čtvrté kurii vystřídala právě tato nová politická síla, zatímco v kurii měst nastupovaly mladé strany. Tzv. staročeští agráři představovali jev příznačný pro počáteční fázi těchto změn a kompromis uzavřený se svobodomyšlnou stranou řady těchto politických hermafroditů ještě rozšířil. Navíc, jak nám ukázala aféra Formánek, se nedařilo odvrátit ani výskyt „staročeských mladočechů“ a kádrový profil Národní strany ve spojení s ideovou nevyhraněností ohrozily samu její existenci.

K faktorům ovlivňujícím rozhodování staročeského vedení i místních důvěrníků navíc musíme připočíst silně labilní politické prostředí a faktickou krizi parlamentarismu způsobené soustavně prováděnou obstrukcí z české i německé strany, coby důsledek národních rozepří. Ty se sice pokoušeli ministerští předsedové předlitavských vlád řešit opakovaným svoláváním česko-německých smířovacích konferencí, ale jejich výsledek byl nevalný. Navíc se stále naléhavěji ohlašovaly volební reformou aktivované vrstvy společnosti, pro které národní otázka nestála v popředí, ale poptávaly řešení neutěšených hospodářských a sociálních poměrů. Národnostní a hospodářský konflikt se setkaly a vnější impulsy v podobě ústavní krize uherské části monarchie a ruských revolučních rejdů vedly k úvahám nad další etapou demokratizace. V tomto konglomerátu faktorů a událostí se odehrávala další etapa vztahu mezi staročechy a svobodomyšlnou stranou.

4.1 Koncentrační strana v Národním souručenství

Na podzim 1902 se vládní kabinet pokusil oba národy smířit, ale zásady předložené k vyřešení jazykové otázky vyvolaly v české společnosti odpor a aby nepřišla o podporu voličů, vyhlásila NSS vládě boj všemi prostředky.³⁹⁴ Neúspěchy svobodomyšlné strany při jednání s

³⁹⁴ Kramář, Karel: *Poznámky k české politice*. 1906, s. 32.

Koerbrem posílily vnitrostranický rozkol mezi zastánci zásadní obstrukce, taktické obstrukce a těmi, kdo tento politický nástroj zcela odmítali. Ještě před zahájením obstrukce psal Škarda předsedovy Klubu poslanců, že sice není jejím zastáncem, ale že se obává nálad ve veřejnosti a připomínajících situaci staročechů na konci 80. let.³⁹⁵ Tělavost a bezkonceptnost mladočeské politiky připodobnil jeden z jejich předáků k splašenému koni, co „letí a neví kam“.³⁹⁶ Varovným signálem se stalo vítězství státoprávního pokrokaře Karla Baxi v březnu 1903 a v této kritické situaci se část umírněných rozhodla oprášit myšlenku sblížení s Národní stranou. Naskytla se k tomu i vhodná příležitost, na počátku březnu zemřel Rieger a národ připravoval pohřeb, který neměl mít obdoby.³⁹⁷

Staročeskou stranu zahalil smutek, který ale nebránil nahlížet otázky spojené s úmrtím čestného vůdce z politické perspektivy. Předně se nesmělo opakovat ponížení z roku 1898, při oslavách jubilea narození Františka Palackého, a tak bylo požadováno, aby staročech „mluvil dříve než člen svobodomyslné strany“.³⁹⁸ Samotný pohřeb se stal manifestací všennárodního principu, jenž Rieger až do své smrti zastával a splnilo se i přání staročechů - úvodní smuteční řeč pronesl Vladimír Srb.³⁹⁹ Při té příležitosti oslovil Kramář staročeského předáka a nadhodil možnost spolupráce. Ve vedení pak zejména Šolc hájil myšlenku fúze s mladočechy s tím, že vše k tomu směřuje a „hlavní překážka, Rieger, je pryč“.⁴⁰⁰ To odmítl Baštýř, zdůrazňujíc, že jestli mezistranická spolupráce, tak se všemi, tedy i s agrárníky. Bylo zjevné, že se vedení neshodne a tak Mattuše uzavřel diskusi: „návrhy činit nebudeme. Budeme čekat.“⁴⁰¹

Ale oficiální návrh ze strany mladočechů nepřicházel, což způsobil i fakt, že ani umírněná frakce nebyla ve věci jednotná. Škarda nemohl vystát napojení na agrární stranu a radil, aby se zatím nic nezačínalo, alespoň dokud se svobodomyslná strana vnitřně nesrovná: „Nyní by bylo drahé výpalné!“⁴⁰² Kramářovi zase doporučil, aby v článku o Riegrovi kladl váhu na odlišnosti mezi oběma všennárodními stranami.⁴⁰³ Ale pokračující politické neúspěchy spojené s nástupem německé obstrukce vedly k snaze o docílení jednotné taktiky českých stran v obou

³⁹⁵ Dopis V. Škardy K. Kramářovi ze dne 2. října 1902. ANM Praha, f. KK, k. 17.

³⁹⁶ Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. 2004, s. 135.

³⁹⁷ Sak, Robert: *Rieger. Konzervativec nebo liberál?* 2003, s. 264.

³⁹⁸ Jednání VVNS dne 4. března 1903. NA Praha, f. ČK, k. 9.

³⁹⁹ Pohřeb našeho vůdce a otce. *Národní politika*, 8. Březen 1903, s. 1.

⁴⁰⁰ Jednání VVNS dne 20. dubna 1903. NA Praha, f. ČK, k. 9.

⁴⁰¹ Ibid.

⁴⁰² Dopis V. Škardy B. Pacákovi ze dne 31. března 1903. ANM Praha, f. BP, k. 3

⁴⁰³ Dopis V. Škardy K. Kramářovi ze dne 12. března 1903. ANM Praha, f. KK, k. 17. Článek Kramáře vyšel v České Revue. Kramář, Karel: Za doktorem Riegrem, *Česká revue*, VI. (1903), s. 481-9.

parlamentech. Svobodomyslná strana za tímto účelem už v létě iniciovala renesanci Národní rady české, do jejíhož vedení za staročechy vstoupil Šolc a obnovil se tak kontakt stran. V září máme zprávy o rozhovorech k utvoření užší politické platformy mezi agrárníky, NSS a NS a v listopadu mohly ohlásit tiskové orgány tří zmíněných stran ustavení jednotné organizace za účelem politické kooperace – vzniklo Národní souručenství.⁴⁰⁴ V táboře staročechů sice došlo ke kritice důvěryhodnosti aktivit svobodomyslné strany, ale agrární i městská frakce se s výsledkem dohod souhlasily a tak návrh na participaci Národní strany prošel jednohlasně.⁴⁰⁵ Šolc při té příležitosti vyslovil naději, že s pomocí obou zúčastněných stran se staročechi dostanou „do aktivního života“.⁴⁰⁶

Na jaře 1904 prameny skutečně zaznamenávají první vážnější projevy snah o vzkříšení Národní strany. V polovině března se konal sjezd důvěrníků, který schválil účast staročechů v nadstranickém kooperačním projektu a zvolil výkonný výbor na tříleté období.⁴⁰⁷ Všichni přítomní schvalovali spolupráci tří stran a došlo i řešila se také revize programu – předně Bráf poukázal na anachronismus státoprávního radikalismu a volal po využití prostředků, které se nabízejí, zejména v hospodářském a kulturní životě.⁴⁰⁸ Na přetřes přišla i samostatná dohoda s agrárníky, která měla zabránit dalšímu „oslabování členské základy“.⁴⁰⁹ S touto myšlenkou souvisí nejspíš i zvolení dvou agrárníků do výkonného výboru Národní strany, což posílilo Baštýřovu skupinu a vyrovnalo dosavadní více pro-mladočeský kurz. Pro naši práci jsou ale nejcennější hlášení důvěrníků z okresů, které podávají přehled o stavu organizace a vazeb na jednotlivé tábory na nižší stranické úrovni.

Patrný je zejména úbytek katolických duchovních, kteří v minulosti tvořili páteř lokálních stranických struktur v mnoha okresech. Nyní jsou jmenováni zřídka a o staročeském děkanu z Chrudimi neopomněl důvěrník uvést, že „je trochu klerikál“.⁴¹⁰ Mimo tyto klerikální staročechy se opět objevují zprávy o narůstajícím počtu staročeských agrárníků a u některých osob si důvěrníci stranickou příslušností ani nebyli jistí. Jinde se už projevil důsledek volební dohody: „stav rolnický celý přešel v tábor agrárníků. Jediný Josef Vejprava (...) zůstal věren táboru staročechů“, sdělovali z Bousova.⁴¹¹ Odjinud zase přicházely listy požadující spojení

⁴⁰⁴ Kramář, Karel; Tobolka, Zdeněk V.: *Česká politika*. Díl III. 1909, s. 691.

⁴⁰⁵ Jednání VVNS dne 7. listopadu 1903. NA Praha, f. ČK, k. 9.

⁴⁰⁶ Ibid.

⁴⁰⁷ Sjezd strany staročeské. *Národní listy*, 14. březen 1904, s. 2.

⁴⁰⁸ Kučera, Martin: *Albín Bráf, reorganizace staročeské strany 1906 a její zánik*. 1994, s. 722.

⁴⁰⁹ Ibid.

⁴¹⁰ Dopis E. Krouskýho VVNS ze dne 11. února 1904. NA Praha, f. ČK, k. 21.

⁴¹¹ Dopis F. Ptáčníka VVNS ze dne 22. února 1904. NA Praha, f. ČK, k. 21.

s mladočechy a někde se domnívali, že už je tento stav skutečností.⁴¹² Zcela odlišné povahy byl další z faktorů, kterému staročeská organizace čelila: „Ti staří, pokud nevymřeli, jsou již tak staří, že přestali se zabývat politikou. (...) Dorostu konzervativního smýšlení není žádného.“⁴¹³

Nově zvolené vedení si vytкло za cíl dokončit reorganizaci důvěrnických pěték i staročeských spolků do jara příštího roku a zvolilo užší komitét pro revizi programu.⁴¹⁴ V něm se rozvinula debata o ideovém směřování a vztahu k ostatním stranám. Dokonce padly návrhy na reintegraci konzervativního proudu katolického tábora, který procházel krizí, což mělo výrazným způsobem posílit pozici Národní strany. V tomto směru argumentoval zejména Baštýř a i Bráf se nechal slyšet, že se „na venkově bez farářů a děkanů neobejdeme“.⁴¹⁵ Šolc a Mattuš se podobným úvahám bránili, že „by to dělalo potíže a straně scházela jednolitost“.⁴¹⁶ V diskusi pochopitelně nemohla chybět otázka vztahu k agrárikům, zatímco jiní hájili sblížení s NSS. V průběhu diskuse se zformovaly dvě myšlenkové koncepce, kdy první zdůrazňovala potřebu rozhodnout, zda je strana konzervativní nebo liberální, proti které Bráf postavil ideu strany nevyhraněného programu: „nejlepší být strana koncentrační, s různými frakcemi.“⁴¹⁷ Nakonec dostala za úkol vytvořit program tříčlenná komise.⁴¹⁸ Zatímco staročeská strana řešila otázku související s jejím budoucím směřováním, přišla zpráva od agráriků, že z odporu k taktice svobodomyšlné strany vystupují z Národního souručenství.⁴¹⁹ Fasáda národní jednoty odpadla a funkční období poslanecké sněmovny se už přehouplo přes polovinu určené doby. Bylo na čase shánět se po volebním spojení.

4.2 Čekání na mladočeský pád a volební reforma 1907

Ambivalentní vztah staročechů k svobodomyšlné straně dostal jasnější kontury v průběhu let 1904-1906. Tehdy vrcholící obavy ze ztráty suverenity, rozmělněním v mladočeském táboře, posílila vidina blízkého pádu vedoucí strany, které se nedařilo dosáhnout vytyčených cílů. První vážnější neshody obou stran prokázaly volby v Mladé Boleslavi počátkem r. 1904.

⁴¹² Dopis z Pravonína ze dne 5. března 1904 VVNS a z Vysokého Mýta ze dne 2. února 1904 VVNS. NA Praha, f. ČK, k. 21.

⁴¹³ Dopis J. Diviše VVNS ze dne 1. února 1904. NA Praha, f. ČK, k. 21.

⁴¹⁴ Jednání VVNS dne 27. března 1904. NA Praha, f. ČK, k. 9.

⁴¹⁵ Ibid.

⁴¹⁶ Ibid.

⁴¹⁷ Jednání VVNS (b.d.) 1904. NA Praha, f. ČK, k. 9.

⁴¹⁸ Ibid. Šolc, Bráf, Mattuš.

⁴¹⁹ Dopis výkonného výboru ČSA adresovaný VVNS. NA Praha, f. ČK, k. 21.

Část místních staročeků podporovala národní sociály s radikály proti mladočeské skupině a tak Škarda požádal Mattuše o intervenci. Na celé věci bylo pikantní, že právě Mattuš v letech 1873-1894 držel zemský mandát za boleslavskou skupinu, o který jej Škarda připravil v roce 1895 a zastával jej až doposud. Ať už z osobních nebo stranických pohnutek, Mattuš žádost šéfa mladočeského výkonného výboru odmítl a jakkoli si tento nepřál, aby „nebyla živena kyselost a nechuť příkře stranická“, přiznal v listu Pacákovi, že se asi staročeši snaží posílit své postavení na mladočeský účet.⁴²⁰

Jak dokládají protokoly z vedení Národní strany, nebyl daleko od pravdy. Bráf v dubnu navrhoval užší dohodu s agrární stranou, doufal, že „dojde k pokoření mladočeků, kteří pak budou úplně hotovi“ a radil zatím „zůstat stranou menší“.⁴²¹ Olej do ohně přililo, když po rozpadu Národního souručenství svobodomyšlná strana nejevila žádnou snahu o řešení vzájemného poměru s NS za nových podmínek. Ke kontaktu došlo až v souvislosti s Mattušovým článkem, ve kterém podrobil ostré kritice dosavadní mladočeskou taktiku, což mu osobně jeden z předáků NSS vytkl.⁴²² V článku se také zmínil o potřebě, aby agrárníci utlumili svoje radikální sklony a stali se stranou vpravdě konzervativní. Česká strana agrární právě procházela vnitřní proměnou, přijala moderně koncipovaný program a budovala mohutnou organizaci, která se plně projevila ve volbách o tři roky později.⁴²³ Navíc se v červnu stal předsedou Josef Žďárský, staročeský agrárník, figurující ještě při volbách 1897 na kandidátce Národní strany. Tyto impulsy se pak projevy ve vedení NS a možnost opřít se o rodící se politickou velmoc přiměla i některé odpůrce pro-agrárního směru revidovat dosavadní postoje. Také od některých místních důvěrníků přicházely žádosti po spolupráci či dokonce splynutí s ČSA.⁴²⁴ Nevyhraněnost staročeského programu podlamovala potenciál výstavby organizace, zejména vzhledem k nejasnosti agrární a konfesionální otázky, což byl dopad koncepce Bráfovi „koncentrační snahy“, ale Baštýř varoval, že „je nanejvýš na čase, aby se s programem strany něco stalo“.⁴²⁵ Mazaně se k otázce postavil Vacek, který s ohledem na přátelství k agrárníkům poznamenal: „bude-li se hovět agrární straně, bude se program sám sebou měnit“.⁴²⁶

Na tendence k zformování staročesko-agrární koalice reagovali mladočeši v listopadu 1904, kdy nabídli Národní straně jednání o volební spolupráci pro říšské volby, ale bez účasti

⁴²⁰ Dopisy V. Škardy B. Pacákovi ze dne 14. ledna a 21. ledna 1904. ANM Praha, f. BP, k. 3

⁴²¹ Jednání VVNS dne 11. dubna 1904. NA Praha, f. ČK, k. 9.

⁴²² Mattuš, Karel: *Na mrtvém bodu*. 1904.

⁴²³ Kučera, Martin: *K reorganizaci České strany agrární (1904-1910)*. 1998, 322-330.

⁴²⁴ Jednání VVNS dne 12. září 1904. NA Praha, f. ČK, k. 9.

⁴²⁵ Jednání VVNS dne 18. září 1904. NA Praha, f. ČK, k. 9.

⁴²⁶ Ibid.

agrárníků. Dokonce bylo ústy jednoho z delegátů navrženo splynutí stran, nicméně výkonný výbor se proti výlučné dohodě s NSS postavil. Bráf se Sedlákem žádali jednání s ČSA, kde vládlo uskupení bývalých staročechů a jeden z přítomných přisadil, že strana svobodomyslná „bude smetena z povrchu“.⁴²⁷ S tímto očekáváním také probíhal následující rok a ani v táboře mladočechů se vyhlídky strany nejevily nijak růžově a při odchodu jednoho z poslanců z klubu strany si v říjnu 1905 Jaromír Čelakovský poznamenal: „Je patrné, že strana mladočeská je ve značeném rozkladu (...)“.⁴²⁸ Ve stejné době ale sílil proud, který předznamenal historické události příštích let zcela zásadním způsobem. V Českých zemích od dubna probíhaly manifestace pokrokářů, národních dělníků a sociálních demokratů v souvislosti s probíhající debatou o změně volebních řádů do zemského sněmu a od září se jednalo už i o demokratizaci Říšské rady. Akce vyvrcholily v říjnu a listopadu: „přes sto osob zatčených, přes jedno sto padesát osob civilních zraněno buď vystřelenými kulkami z policejních revolverů, anebo šavlemi policistů a dragounů, jeden mladík usmrčen.“⁴²⁹ Tehdy už stál v čele předlitavského ministerstva Paul Gautsch a právě s jeho osobou je spojen moment, který přenesl zápas o všeobecné a rovné hlasovací právo z ulice do poslaneckých lavic.⁴³⁰ A zatímco do Říšské rady se podařilo tento vpravdě moderní politický instrument prosadit, český sněm jím zůstal až do zániku monarchie nedotčen.⁴³¹

Mladočeši i agrární strana se v zimě roku 1905 oficiálně vyjádřili pro zavedení tohoto principu, bez kterého si dnes většina lidí neumí spravedlivý politický systém vůbec představit, jakkoli uvnitř obou stran existovaly silné frakce nejistých a odmítajících. Také Národní strana se vnitřně rozdělila na dva tábory, přičemž vedení rovné právo odmítalo, a Bráf vyjádřil obavu, že „je to kvas pro rozklad strany“.⁴³² Proti oficiálnímu stanovisku strany se stavěl Antonín Randa, loajální staročech, ale aktuálně český ministr krajan v předlitavské vládě.⁴³³ „Urputný

⁴²⁷ Jednání VVNS dne 17. listopadu 1904. NA Praha, f. ČK, k. 9.

⁴²⁸ Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. 2004.

⁴²⁹ Krvavé zakončení dělnických manifestací v Praze. *Národní listy*, 6. listopad 1905, s. 1.

⁴³⁰ Literatura k zavedení VRHP v Předlitavsku např. Simon, Thomas (ed): *Hundert Jahre allgemeines und gleiches Wahlrecht in Österreich. Modernes Wahlrecht unter den Bedingungen eines Vielvölkerstaates*. 2010. Jenks, William: *The Austrian Electoral Reform of 1907*. 1950. Doubek, Vratislav: *Všeobecné volební právo – symbol politiky či politikaření?* 2009. Galandauer, Jan: *Sociální demokracie v Rakousku a všeobecné rovné hlasovací právo*. 2009. Velek, Luboš: *Myšlenka zavedení všeobecného, rovného a přímého volebního práva v obecném a českém kontextu*. 2009.

⁴³¹ Do Říšské rady měli právo volit muži nad 24 let s jistými omezeními. Viz. literatura k tématu v poznámce č. 429.

⁴³² Jednání VVNS dne 17. listopadu 1904. NA Praha, f. ČK, k. 9.

⁴³³ Dopis A. Randy A. Bráfovi ze dne 3. března 1906. ANM Praha, f. AB, k. 13.

boj, který nyní vedou staročeské listy proti volební předloze, vzbudil ve vládních kruzích zejména u barona Gautsche, nemilé překvapení a rozrušení“, varoval Bráfa s tím, že jeho pozice ve vládě coby staročecha se tím stává neudržitelnou.⁴³⁴ Staročeské vedení kritizovalo chystanou vládní reformu z pozic státního práva, když žádalo volbu vídeňské rady zemským sněmem, ale i z národního hlediska. Největší důraz kladli na hrozbu dosavadnímu společenskému řádu.⁴³⁵ Na stranickém sjezdu v březnu 1907 několik členů učinilo pokus zvrátit rozhodnutí vedení, ale nakonec došlo ke stvrzení nově vypracovaného programu, kde byl kodifikován i článek odmítající rovné právo a požadující pouze princip všeobecnosti. Bráf hájil stanovisko tím, že „velké dílo národního obrození není dosud ukončeno“ a tak nesmí být ohrožena pozice jeho realizátora - totiž střední třídy.⁴³⁶ Nutno dodat, že se pro své názory staročestí předáci nevyhnuli srocním před okny svých domů, salvám kamení a nadávek.

Postupem času ale bylo stále více zřejmé, že se nepodaří zabránit provedení vládního plánu, jenž posvětil sám císař a v lednu 1907 dostaly říšské zákony upravující volební systém sankci poté, co jej schválily obě komory „staré“ vídeňské Říšské rady. Vláda vypsalala volby a s napětím se očekávalo, kdo budou ti „spravedlivě“ zvolení zástupci předlitavské společnosti.

4.3 Jaká koncentrace pro říšské volby?

Zatímco staročestí zasklívali vymláčená okna, mladočestí předáci prosazovali volební reformu ve vídeňské sněmovně a na lidových schůzích, přičemž logicky docházelo k rozšíření trhliny mezi oběma tábory.⁴³⁷ V mladočeské straně svou pozici posílilo uskupení kolem Karla Kramář, jenž v sobě znovu nalezl horlivého obhájce demokratizace a ve svém spisu z počátku roku 1906 se mj. vyjádřil, že cílů české politiky může se dosáhnout jenom „koncentrací všech stran a osob, které chtějí rozhodnou, ale rozvážnou politiku svobodomyšlnou, demokratickou (...).“⁴³⁸ Právě tato pasáž přiměla stoupence jedné z malých pokrokových stran, soustředěné kolem Masaryka, aby se zabývali otázkou, zda by nebylo možné využít příležitosti a definitivně vrazit silný klín mezi staročechy a svobodomyšlnou stranu. Pochopitelně s ohledem na očekávané všeobecné volby do Říšské rady, ve kterých malé strany potřebovaly silné partnery k získání alespoň několika mandátů. Příležitost k formování koalic přinesly doplňovací volby

⁴³⁴ Ibid.

⁴³⁵ Program strany národní. *Hlas národa*, 11. březen 1906, (příloha).

⁴³⁶ Sjezd důvěrníků strany národní. *Hlas národa*, 12. březen 1906, s. 1.

⁴³⁷ V doplňovací volbě na Kolínsku Národní strana podpořila radikála proti mladočeskému kandidátu B. Baxovi. Dopis A. Randy K. Mattušovi ze dne 14. ledna 1906. LAPNP Praha, f. KM, k. 11.

⁴³⁸ Kramář, Karel: *Poznámky k české politice*. 1906, s. 83.

po zemřelých a odstoupivších poslancích, které se měly stát jakýmsi zkušebními balónky. Už v dubnu Masaryk hlásil, že jedná s mladočeským vedením o spolupráci na Jičínsku a společně s Kramářovou formací začal prosazovat novou koncepci koncentrace českých stran.⁴³⁹ Právě heslo koncentrace se v druhé polovině roku stalo hlavní náplní veřejné diskuse, přičemž český stranický subsystém nebyl v tomto ohledu výjimkou a i ostatní národní celky se jí intenzivně zabývaly.⁴⁴⁰

Za hlavní kritéria k rozlišení, které strany mají být přizvány k jednání, položil Masaryk hesla demokratismu a antiklerikalismu, čímž mělo být zamezeno zahrnutí Národní strany. Manifestací koncepce se stala schůze v Německém Brodu v polovině června, na které vedle Masaryka vystoupil Kramář, ale také zástupce sociální demokracie. Základní ideovou náplň akce nám přiblíží úryvek Masarykovi řeči: „My v Praze pomohli vašemu kandidátu, hlasovali jsme pro vašeho kandidáta v Kolíně a nyní pomůžeme, bude-li třeba i bez úmluv, vašemu kandidátu dru. Schauerovi na Jičínsku, prostě proto, že to cítíme dnes jako povinnost (...). Staročechům nevěřím a vytýkám jím nekonserativnost, ale neupřímnost (...). Staročeši ať si zůstanou konserativními, my zůstaneme demokraty. Národ český nikdy nebude většinově klerikální.“⁴⁴¹ V reakci staročeský tisk pochopitelně odmítl pojímat celou záležitost ve vztahu stran a omezil se na kritiku Kramářovi osoby, jehož „koncentrace stran jest naprosto nemožná, poněvadž je každý den jiný a taje jeho politiky nevyzpytuje nikdo na světě. Nedovedli toho ani jeho vlastní soudruzi v klubu (...)“, čímž poukázal na rozpor uvnitř svobodomyšlné strany.⁴⁴² Této skutečnosti si byl vědom i Masaryk a identifikoval za hlavního pro-staročesky zaměřeného mladočecha Herolda.⁴⁴³ Rozhodujícím momentem se měla stát doplňovací volba v Pardubicích, kde chtěl Masaryk prosadit vlastního kandidáta a žádal za dosavadní podporu pomoc od NSS.

Masarykově koncepci utvoření systému dvou stran, totiž svobodomyšlné a demokratické na jedné a konzervativní na druhé straně, se staročeši rozhodli zabránit za každou cenu. Mattuš ve vedení navrhl uzavřít dohodu s mladými stranami a agrárníky „a donutiti tím mladočechy, aby se přidali“.⁴⁴⁴ Celá koalice, postavená na národním, nikoli demokratickém či an-

⁴³⁹ Doubek, Vratislav; Kučera, Martin (edd): *Korespondence T.G. Masaryk – Bedřich Hlaváč*. 2001, s. 64.

⁴⁴⁰ K tomu např. Binder, Harald: *Galizien in Wien. Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik*. 2005, s. 245-250. Dále zprávy v listech např. Dosavadní výsledky německé koncentrace. *Čas*, 12. prosince 1906, s. 3.

⁴⁴¹ Soustředění stran. *Čas*, 18. června 1906, s. 2 (přílohy).

⁴⁴² O koncentraci českých stran. *Hlas národa*, 19. červen 1906, s. 1.

⁴⁴³ Doubek, Vratislav; Kučera, Martin (edd): *Korespondence T.G. Masaryk – Bedřich Hlaváč*. 2001, s. 70.

⁴⁴⁴ Jednání VVNS dne 21. června 1906. NA Praha, f. ČK, k. 9.

tikatolickém kritériu, se měla postavit sociální demokracii, se kterou jako spojencem Masaryk počítal. Prostředek k vytlačení „masarykovské“ koncepce zde existoval a nastal nejvyšší čas jej aktivovat. Přišla řada na Národní radu českou.

NRČ jsme opustili v roce 1903, když se začínala probírat ze své letargie a k vážnějším aktivitám v národně-kulturní oblasti se odhodlala až od dva roky později. V jejím čele stál za právě Josef Herold, zatímco staročechy zastupoval Šolc a blízko k ní měl i Mattuš. V červenci otiskla Národní politika článek *K otázce soustředění českých stran* od autora z „poslaneckých kruhů“.⁴⁴⁵ Za jediný legitimní orgán provádějící koncentraci stran autor jmenuje NRČ a za vedoucí princip národní spolehlivost aktérů: „a tu je podivuhodno (...), že dr. Kramář o Národní radě ničeho neví a hledá koncentraci nikoliv s těmi stranami, jímž národní věc je vždy nade vše a které proto i v Národní radě jsou, nýbrž s těmi stranami, kterým na národní pospolitosti nezáleží a které v Národní radě nejsou! Ne k národnímu jádru lidu, ale k sociálním demokratům a k tzv. realistům se dr. Kramář obrací.“⁴⁴⁶ Dále autor rozvádí odpor k podobným experimentům v mladočeských kruzích a poté, co se zdá, že již dostatečně poukázal na výhradní práva NRČ k podobným aktivitám, konstatuje: „Koncentraci stran pro ochranu národních zájmů rozumíme všichni. Koncentraci však takové, jejímž jediným účelem je zabezpečit kousek politického vlivu i po nových volbách dr. Kramářovi a pomoci k mandátu vůdci realistické strany, takové koncentraci (...) nebude rozumět nikdo.“⁴⁴⁷ Následně se NRČ sešla a všichni přítomní se vyslovili pro jednání o koncentraci zaměřené proti realistům a sociálním demokratům, s tím, že se zástupci jednotlivých stran sejdou na podzim.⁴⁴⁸ Přesto se Masaryk prosazení své koncepce nevzdával a působil na spřátelené mladočeské křídlo, aby zajistilo mandát kandidátu realistů Drtinovi: „Volbou profesora Drtiny strana mladočeská zahájí netoliko koncentraci stran, ale také sil a (...) nastala by rozumná součinnost živlů opravdu pokrokových. (...) Naši straníci volili v Praze a na Jičínsku slušného mladočecha, strana mladočeská nenalezne věcných důvodů proti pokrokovému kandidátu.“⁴⁴⁹ Na konci září měl Masaryk schůzku s Heroldem, předsedou volebního výboru NSS, který mu ale oznámil, že mladočeši už si svého kandidáta pro Pardubice vybrali.⁴⁵⁰ Do konce roku 1906 se pak zcela prosadila koncentrační linie vedená NRČ. Městská i agrární frakce Národní strany zatím mohly být spo-

⁴⁴⁵ K otázce soustředění českých stran. *Národní politika*, 5. červenec 1906, s. 1.

⁴⁴⁶ Ibid

⁴⁴⁷ Ibid

⁴⁴⁸ Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. 2004, s. 177.

⁴⁴⁹ Volby na Pardubicku a koncentrace stran. *Čas*, 6. září 1906, s. 1.

⁴⁵⁰ Doubek, Vratislav; Kučera, Martin (edd): *Korespondence T.G. Masaryk – Bedřich Hlaváč*. 2001, s. 79.

kojeny, do rozhovorů o volebním kompromisu vstupovaly vedle Státoprávní strany (SS) a Národně sociální strany (SNS) i mladočeši a Česká strana agrární, a tak staročeši nadále mohli držet středovou pozici.

V srpnu a září docházely vedení Národní rady zprávy z jednotlivých stran o vybraných delegátech ke koncentračním jednáním.⁴⁵¹ Národní strana vyslala Mattuše a za agrární frakci Sedláka, mladočeši delegovali Čelakovského s Kramářem, za vedení NRČ se účastnili Herold a Šolc.⁴⁵² Dále byl přítomen Žďárský a Prášek za ČSA, V. Klofáč a V. Choc (SNS) a za SS K. Baxa s K.S. Sokolem. První sezení se konalo na konci října, zástupci stran souhlasili s ideou koncentrace na národním a státoprávním programu a nadhozeno jak povolební spojení stran v jednotném klubu, tak předvolební dohoda o kandidátech.⁴⁵³ Deklarován bylo i proti sociálně-demokratické zacílení akce a jediným bodem rozporu se stala otázka realistů, jejichž zapojení hájil Kramář. Na závěr byl zvolen užší výbor, který měl pokračovat v podrobných rozhovorech pro vytvoření společné programové platformy.⁴⁵⁴ V první polovině prosince Mattuš informoval Bráfa o aktivitách užšího výboru a ještě se nezdálo, že by koncentrace byla ohrožena, ale při dalším jednání širšího výboru se agrární delegáti nedostavili. Kramář sdělil, že ČSA odmítá jednat o mandátech a postaví své kandidáty ve všech venkovských okresech, ale že souhlasí s povolební spoluprací v rámci společného klubu.⁴⁵⁵ Delegáti ostatních stran se usnesli, že si vyžádají od agrárníků oficiální stanovisko a zatím budou v jednání pokračovat. Na počátku ledna ČSA podala omluvu své neúčasti z důvodu konání oslav desíletého výročí vzniku Sdružení českých zemědělců, ale v odpovědi nijak nezpochybnila odhodlání v koncentraci pokračovat.⁴⁵⁶ Několik dní poté se konala důvěrná schůze stran, bez účasti ČSA, na které se dojednávalo rozdělení městských mandátů pro jednotlivá uskupení, přičemž mladočeši si vyhradili celkem 13, mladým stranám přiděleno 9 a staročekům 3 křesla, zatímco dalších 8

⁴⁵¹ Dopisy uloženy v NA Praha, f. Národní rada česká (dále NRČ), k. 22.

⁴⁵² Dopis NS k NRČ ze dne 16. září 1906. NA Praha, f. Národní rada česká (dále NRČ), k. 22. Dopis NSS k NRČ ze dne 25. září 1906. NA Praha, f. Národní rada česká (dále NRČ), k. 22.

⁴⁵³ Zápis o poradě NRČ o soustředění národních sil a součinnosti politických stran českých dne 28. října 1906. NA Praha, f. NRČ, k. 22. Podrobně o poradě také Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. 2004, s. 180-182.

⁴⁵⁴ Vybrání K. Prášek, Mattuš, V. Klofáč, Kramář, K. Baxa.

⁴⁵⁵ Zápis o poradě NRČ o soustředění politických stran českých dne 30. prosince 1906. NA Praha, f. NRČ, k. 22.

⁴⁵⁶ Dopis J. Žďárského NRČ ze dne 3. ledna 1903. NA Praha, f. NRČ, k. 22.

„zůstává sporno.“⁴⁵⁷ V dopise Mattušovi Herold přiznával, že učiní „všechno, aby se dohoda stala“ a skutečně se mu na zasedání VVNSS podařilo předběžný rozvrh mandátů prosadit.⁴⁵⁸

Zatím ale ve staročeských řadách začala růst nedůvěra k celé záležitosti a to zejména u proagrární skupiny. Baštýř si byl vědom, že hlavním důvodem nespokojenosti ČSA je snaha mladočechů získat řadu venkovských okresů, o čemž svědčila i řeč Žďárského na stranickém sjezdu: „Na koncentraci před volbami – lépe řečeny kompromis s Klumpáry a Kaftany,⁴⁵⁹ dáti jim své hlasy, na takovou koncentraci strana nepřistoupí.“⁴⁶⁰ Vedení NS proto už dne 3. ledna napsal, že odmítá vypracovaný koncentrační program a že nechce, aby jeho jméno figurovalo po jeho zveřejněním výkonným výborem Národní strany: „a kdyby k tomu cíly bylo nutno, abych z výkonného výboru vystoupil, tu prosím, aby tento můj list za rezignaci na členství ve výkonném výboru byl považován.“⁴⁶¹ V druhé polovině ledna už bylo jasné, že agrární strana se s mladočechy nedohodne a do NRČ došel dopis, ve kterém kategoricky prohlásila, že „nemůže souhlasit s jakýmkoli dělením neb rozdělením počtu mandátů poslaneckých ve skupině obcí venkovských pro přívržence jednotlivých politických stran“.⁴⁶² Tím také definitivně skončilo prostředkování NRČ v celé akci, protože jako nadstranický orgán k dalším jednání mezi zbylými stranami neměla mandát. Svobodomyslné straně se nakonec pro volební kompromis nepodařilo získat ani mladé strany, jejichž požadavek na 12 mandátů v únoru odmítla.

Poslední dějství se mělo odehrát ve výkonném výboru Národní strany, který měl rozhodnout, jakým způsobem se voleb zúčastnit. Do situace uvedl přítomné Mattuš: „Lze míti za to, že koncentrace jest úplně rozbita. Co teď? Mladočeši nabízejí straně spojenectví (...).“⁴⁶³ Šolc chtěl s NSS jednat a jen kdyby se ukázalo, že jsou sami schopni získat víc mandátů, kompromis s mladočechy smést ze stolu. V tu chvíli se slova chopil Baštýř a žádal, aby se dohoda omezila jen na městské obvody, zatímco na venkově by se nechala volná ruka pro spolupráci s agrárníky. Na rozdíl od roku 1901 si stál tvrdě za svým, obával se nejspíš postupného splynutí se svobodomyslnou stranou a odmítal vzdát se, ačkoli značně osekaneho, všennárodního charakteru strany proklamovaného v novém programu. Ale jindy středový Bráf se nyní tvrdě postavil za kompromis s mladočechy: „mladočeši by na takovýto částečná kompromis

⁴⁵⁷ Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. 2004, s. 184.

⁴⁵⁸ Dopis J. Herolda K. Mattušovi ze dne 9. ledna 1907. LAPNP Praha, f. KM, k. 11.

⁴⁵⁹ Mladočeští poslanci za venkovské okresy.

⁴⁶⁰ Den českých zemědělců v Praze. *Hlas národa*, 31. prosinec 1906, s. 2.

⁴⁶¹ Dopis E. Baštýře VVNS ze dne 3. ledna 1907. NA Praha, f. ČK, k. 21.

⁴⁶² Dopis VVČSA k NRČ doručený dne 24. ledna 1907. NA Praha, f. ČK, k. 21.

⁴⁶³ Jednání VVNS dne 22. února 1907. NA Praha, f. ČK, k. 9.

stěží přistoupili“ a varoval, že „agrárníci nevstoupí v kompromis s žádnou stranou.“⁴⁶⁴ Je pravdou, že staročeši žádnou nabídku od agrárníků nedostali a to proto, že se z ČSA za několik let stala suverénní politická velmoc, zcela se odstříhla od ostatních táborů a kráčela sebevědomě vstříc volebním zápasům. A výsledky ukázaly, že oprávněně. K Bráfovi se postupně přidávali ostatní příslušníci vedení, Slavík, který ještě nedávno pokládal mladočechy za ztracené, Steidl a další. Poslední slovo měl opět Baštýř, který varoval, že budou-li venkovští důvěrníci nuceni podporovat mladočechy proti agrárníkům, nastane v staročeských řadách rozkol, ale jeho argumenty se nesetkaly s pochopením. Nakonec usneseno „aby nabídka mladočechů byla přijata na celé volební období a to i do zemského sněmu a bez dělení okresů na městské a venkovské“.⁴⁶⁵ Dodejme ještě, že z důvěrníků dopisujících do vedení před volbami, se většina vyjádřila ke kompromisu pozitivně, ale nenašel se žádný, který by požadoval dohodu s agrárníky.⁴⁶⁶ Ideová profilace stoupenců strany se tak z velké většiny stala jednotnou.

Národní strana kompromis s mladočechy skutečně uzavřela, ale tentokrát se jednalo o dohodu jiné kvality, než kterou jsme poznaly v roce 1901. Obě strany vytvořily společnou kandidátku a bylo vydáno společné předvolební prohlášení. Navíc se Národní strana upsala i na kompromis do podzimních zemských voleb. Příčinu můžeme hledat v diametrální proměně politické situace. Volební reformy a rozklad všennárodního konceptu posunul dříve dominantní NS a NSS do pozic jednoho ze čtyř velkých ideově-stranických táborů: katolického, sociálně-demokratického, agrárního a městského. V posledně jmenovaném se nacházelo několik stran včetně staročeků a mladočeků. Z dříve slabých katolických stran a agrární strany se zformovaly mocné organizace a ve volbách získaly značný počet hlasů. Vzhledem k těmto faktorům Baštýř neměl příliš naději změnit následující vývoj událostí, který ve vzpomínkách popisuje Cyril Horáček: „Ukazovalo se čím dál tím zřejměji, že ve straně jsou dva proudy, jeden slabší protimladočeský (...), druhý, silnější, oportunistický, hledající nakonec úplné splynutí se stranou mladočeskou pro hmotné i politické výhody. Tento proud stále vzrůstal a nakonec ovládl.“⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Ibid.

⁴⁶⁵ Ibid.

⁴⁶⁶ Zprávy důvěrníků k vedení NS v roce 1907 jsou uloženy v NA Praha, f. ČK, k. 21.

⁴⁶⁷ Horáček, Cyril: Vzpomínky z mého života. ANM Praha, f. Cyril Horáček, k. 17, s. 118-119.

Závěr

Nyní je možné pokusit se zodpovědět výzkumné otázky předkládané diplomové práce. Vedení Národní strany se v nejbližším období po roce 1891 snažilo obnovit svoji dominantní pozici v českém stranickém subsystému, který stále ovládal princip všenárodního zastoupení, čímž se konflikt omezoval na střet mladočeské a staročeské všenárodní koncepce. Vnitrostranickou debatu o vztahu Národní strany k mladočechům ovlivňovala na jedné straně staročeská identita a ambice dosáhnout zpět ztracenou pozici, ale existoval zde i silný proud požadující podporu umírněných mladočechů a po jejich vítězství spolupráci obou stran. Proti tomu se postavila konzervativní skupina a zahájila uvnitř Národní strany zápas o posunutí staročestství do tábora politického katolicismu. Ale středová frakce tento postup odmítla, protože nevěřila v uplatnění primárně katolické ideové profilace před voličstvem, ale nechtěla také podstoupit riziko odtržení liberálně-protináboženské skupiny. Pasivita při zemských volbách 1895 a zejména snahy staročeského výkonného výboru o sblížení s mladočeským táborem v roce 1897 nakonec vedly k definitivnímu exodu katolického křídla, které se připojilo formujícím se konfesijním stranám. Jakkoli s nimi Národní strana, více z nouze po odmítnutí od NSS, uzavřela volební kompromis, ukázaly se skrz tuto dohodu naplno ideové rozpory mezi staročeskou většinou a katolickým prostředím a budoucnosti tato forma spolupráce nebyla znovu navázána.

Jestliže Národní strana se po roce 1891 rozkládala po oslabení svých pozic, totiž ztrátu moci a neschopnosti hájit zájmy některých skupin ve straně zastoupených, svobodomyslná strana se naopak začala drolit pro dosažení své dominantní pozice a neschopnosti sladit zájmy jednotlivých uskupení integrovaných v mladočeském všenárodním zastoupení. Kromě státoprávně a sociálně radikálních proudů se od strany začalo odštěpovat agrární hnutí, organizované v několika zatím nezávisle figurujících platformách. Ustavení samostatné agrární strany znamenalo zásadní proměnu stranického systému a do řad Národní strany opět vneslo rozkol. Proti sobě se tentokrát postavili zastánci agrárního tábora a příslušníci městského proudu. Konflikt probíhal jak na rovině místních důvěrnických organizací, tak ve vedení, kde byly oba směry zastoupeny. Při říšských volbách strana obtížnou situaci řešila pasivitou, ale jestli neměla zaniknout, bylo nutné získat poslanecké mandáty čímž se stávalo zodpovězení otázky, s kterou ze stran uzavřít volební dohodu, akutní. Celou záležitost komplikoval charakter a tehdejšího nejasněného vnímání příslušnictví k politickým stranám, zejména v případě strany tzv. zájmové. Pokud by Národní strana uzavřela kompromis s mladočechy, byla by nucena podstoupit volební zápas se svými vlastními přívrženci – staročeskými agrárníky. Vedení Národní strany nakonec přes odpor agrární frakce dohodu se svobodomyslnou stranou přijalo, což ale

znamenal počátek zániku agrárního uskupení ve staročeském táboře. Do začátku 20. století tak řady stranických důvěrníky značně prořídly a na stranickém sjezdu v březnu 1904 jeden z účastníků litoval „že je mezi důvěrníky tak málo rolníků a kléru.“ Kromě již zmíněného jevu dvojího členství zde svoji zásadní roli sehrála ta skutečnost, že Národní strana zůstávala typově stranou kádrovou, která je charakteristická mj. tím, že vztah stranického ústředí a místních organizací je volný, nejasný. Autonomie místních důvěrníků a snaha po udržení všennárodního charakteru strany se staly pro staročeskou stranu osudovým spojením. A jakkoli nadále deklarovalo svou středovou pozici mezi ideovými tábory, její aktivity v 90. letech a volební dohoda z roku 1901 ji od katolického a agrárního proudu nadále vzdalovaly.

Jestliže ještě v roce 1901 si Národní strana úspěšně na mladočeších vymínila podporu vybraných agrárních kandidátů a nedošlo ke spojení kandidátní listiny ani předvolebního prohlášení, kompromis z roku 1907 staročechy *via facti* zcela posunul do liberálně-městského tábora. K důvodům, které k tomu působily ve venkovských okresech, můžeme počítat zejména ohromný organizační posun v agrární straně, která se stala politickou mocností a na rozdíl od roku 1901 nemáme zprávy o tom, že by staročechům vůbec nějakou volební spolupráci nabídl. V městských okresech se Národní strana přimkla ke straně svobodomyšlné, aby společně čelily další nastupující mocnosti v podobě sociální demokracie.

Na příkladu Národní strany diplomová práce ukázala, jakým způsobem mohlo docházet k transformaci politických stran všennárodního charakteru v období restrukturalizace stranického systému a to s ohledem na uzavírání volebních kompromisů, které formování politických stran jednotlivých ideových táborů a zánik všennárodního charakteru Národní strany urychlily.

Použité prameny a literatury

Archivní prameny

Archiv národního muzea:

Fond Albín Bráf – karton 7, 13, 14, 15, 17

Fond Cyril Horáček – karton 17

Fond Karel Kramář – karton 14, 16, 17

Fond Bedřich Pacák – karton 1, 3

Fond František Ladislav Rieger – karton 13, 24, 58, 101

Literární Archiv Památníku národního písemnictví:

Fond Karet Mattuš – karton 11

Fond Antonín Otakar Zeithammer (neuspořádané)

Národní archiv

Fond Český klub - karton 8, 9, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 27

Fond Národní rada česká – karton 22

Tisk a dobová periodika

Čas: 1906

Česká revue: 1898, 1903

Hlas národa: 1897, 1900, 1901, 1906, 1907

Národní listy: 1891, 1893, 1895, 1897, 1902, 1904, 1905

Národní politika: 1891, 1892, 1895, 1897, 1899, 1903, 1906

Nová doba: 1900

Osvěta: 1904

Selské noviny: 1891, 1892, 1893

Venkov: 1907

Literatura

Agnew, LeCaine H.: *Češi a země Koruny české*. Praha: Academia, 2008.

Bílek Jan; Kokešová, Helena: *Korespondence T.G. Masaryk – staročeši*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AVČR, 2010.

Bílek, Jan; Kokešová, Helena; Quagliatová, Vlasta; Swierczeková, Lucie (edd): *Korespondence T.G. Masaryk – Karel Kramář*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AVČR 2005.

Bílek, Jan; Kokešová, Helena; Quagliatová, Vlasta; Ryantová Marie (edd): *Korespondence T.G. Masaryk – J. Kaizl*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AVČR, 2011.

Binder, Harald: *Galizien in Wien. Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik*. Wien: Verlag ÖAW, 2005.

Cibulka, Pavel: Národní strana. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel (edd.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Díl I. Brno: DOPLNĚK 2005, s. 109-138.

Cibulka, Pavel (ed.): *Politické programy českých národních stran v letech 1860-1890*. Praha: Historický ústav AVČR, 2000.

Cohen, Gary B: *Němci v Praze 1861-1914*. Praha: Carolinum, 2000.

Doubek, Vratislav; Kučera, Martin (edd): *Korespondence T.G. Masaryk – Bedřich Hlaváč*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AVČR, 2001.

Doubek, Vratislav: *Česká politika a Rusko (1848-1914)*. Praha: Academia, 2004.

- Týž: Všeobecné volební právo – symbol politiky či politikaření? *Střed*, I (2009), s. 68-81.
- Duverger, Maurice: *Political Parties*. Bristol: 1954.
- Efmertová, Marcela C.: *České země v letech 1848-1918*. Praha: Academia 1998.
- Fasora, Lukáš; Hanuš, Jiří; Malíř, Jiří (edd): *Sekularizace venkovského prostoru*. Brno: MATICE MORAVSKÁ 2009.
- Fiala, Petr; Strmiska, Maxmilián: *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal, 2009.
- Gadamer, Hans G.: *Pravda a metoda*. Díl I. Praha: Triáda 2010.
- Galandauer, Jan: *František kníže Thun. Místodržící českého království*. Praha: Paseka 2007.
- Týž: Galandauer, Jan: Sociální demokracie v Rakousku a všeobecné rovné hlasovací právo. *Střed*, I (2009), s. 82-94.
- Garver, Bruce M.: *The Young Czech Party 1874-1901 and the Emergence of a Multi-Party System*. London: Yale University Press, 1978.
- Harna, Josef; Lacina, Vlastislav (edd.): *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha: Historický ústav 2007.
- Havránek, Jan: *Boj za všeobecné, přímé a rovné hlasovací právo roku 1893*. Praha: Nakladatelství české Akademie věd, 1964.
- Heidler, Jan: *České politické strany v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: J.R. Vilímek, 1914.
- Týž. (ed.): *Příspěvky k listáři Dra. Frant. Lad. Riegra*. Díl I-II. Praha: Historický archiv, 1924-1926.
- Heller, Servác: *Výbor z politických řečí a úvah Dra Karla Sladkovského*. Praha: J. Otto, 1889.
- Hlavačka, Milan: Co všechno se skrývá pod termínem sekularizace? Krátká bilance pro historiky. *Moderní dějiny*, ročník XIX (2011), číslo 2, s. 1-13.
- Husák, Josef; Schráníl, Rudolf: *Sněm království Českého 1861-1911*. Praha: Rohlíček a Sievers, 1911.

Jenks, William: *The Austrian Electoral Reform of 1907*. New York: Columbia University Press, 1950.

Jiroušek, Tomáš J.: *Dějiny sociálního hnutí v zemích Koruny české*. Díl II. Praha: Družstvo Vlast, 1904.

Judson, Pieter M.: *Exclusive Revolutionaries. Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848-1914*. Michigan: Michigan University Press, 1996.

Kameníček, František (ed): *Paměti a listář Dra. Aloise Pražáka*. Praha: Česká akademie věd a umění v Praze, 1927.

Kazbunda, Karel: Krize české politiky a vídeňská jednání o t. zv. punktacích roku 1890. *Český časopis historický*, ročník XL (1934), s. 80-108, 310-346, 491-528.

Týž. Krize české politiky a vídeňská jednání o t. zv. punktacích roku 1890. *Český časopis historický*, ročník XLI (1935), s. 41-82, 294-320, 514-554.

Klíma, Michal: *Volby a politické strany*. Praha: Radix, 2003.

Kokešová, Helena: *Eduard Albert. Příspěvek k životopisu a edice korespondence*. Praha: Scriptorium, 2004.

Kramář, Karel: *Poznámky k české politice*. Praha: Bursík a Kohout, 1906.

Kramář, Karel; Tobolka, Zdeněk V.: *Česká politika*. Díl III. Praha: Jan Laichter, 1909.

Krejčí, Oskar: *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional Publishing, 2006.

Křen, Jan: *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo 2005.

Kučera, Martin: Albín Bráf, reorganizace staročeské strany 1906 a její zánik. *Český časopis historický*, ročník XCII (1994), číslo 4, s.699-718.

Týž: K reorganizaci České strany agrární (1904-1910). *Český časopis historický*, ročník XCVI (1998), s. 307-343.

Lepsius, Rainer M.: Parteiensystem und Sozialstruktur: zum Problem der Demokratisierung der deutschen Gesellschaft. In: Ritter Gerhard A. (ed.): *Die deutschen Parteien vor 1918*. Köln: KIEPENHEUER & WITSCH 1973, s. 56-80.

Lipset, Seymour M.; Rokkan, Stein (edd.): *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*. New York: THE FREE PRESS 1967.

MacIntyre, Alasdair: *After Virtue*. Notre Dame: University Notre Dame Press 2007.

Malíř, Jiří: Systém politických stran v českých zemích do roku 1918. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel (edd.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. I. díl, Brno: DOPLŇEK 2005, s.17-58.

Týž: Národní strana svobodomyšlná v Čechách a Lidová strana (pokroková) na Moravě. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel (edd.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. I. díl, Brno: DOPLŇEK 2005, s. 139-200.

Marek, Pavel: *Český katolicismus 1890-1914*. Olomouc: Gloria 2003.

Mattuš, Karel: *Paměti*. Praha: Svatobor 1921.

Týž: Na mrtvém bodu. *Osvěta*, 7 (1904), s. 575-583.

Novák, Miroslav: *Systémy politických stran*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997.

Nožička, Josef: *Jan Antonín Prokūpek. Apoštol hospodářského pokroku a národní svornosti*. Praha: Novina, 1939.

Palacký, František: *Idea státu Rakouského*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002.

Penížek, Josef (ed): *Politické úvahy Gistava Eima*. 1898, Praha: J. Otto.

Týž: *Z mých pamětí z let 1878 – 1918*. Díl II. Praha: Pražská akciová tiskárna 1924.

Pokorný, Jiří: Sekularizace školství. In: Fasora, Lukáš; Hanuš, Jiří; Malíř, Jiří (edd.): *Sekularizace venkovského prostoru*. Brno: MATICE MORAVSKÁ 2009, s. 83-88.

Rumpler, Helmut; Urbanitsch, Peter (edd.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*. Band VIII/1. Wien: DER ÖSTERREICHISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN, 2006.

Sak, Robert: *Rieger. Konzervativec nebo liberál?* Praha: Academia, 2003.

Scheler, Max: *Můj filosofický pohled na svět.* Praha: Vyšehrad 2003.

Simon, Thomas (ed): *Hundert Jahre allgemeines und gleiches Wahlrecht in Österreich. Modernes Wahlrecht unter den Bedingungen eines Vielvölkerstaates.* Frankfurt am Main: PETER LANG, 2010.

Srb, Adolf: *Politické dějiny národa českého od počátku doby konstituční.* Díl II. Praha: J.Otto, 1926.

Škarda, Václav: *Národní strana svobodomyslná a její program.* Praha: E. Beaufort 1897.

Týž: Etapová politika. *Česká Revue*, I (1899), s. 536-551.

Špiritová, Alexandra: České kluby členů poslanecké sněmovny říšské rady v letech 1879 – 1918, *Paginae historiae*, 0 (1992), 170-189.

Štaif, Jiří: *František Palacký. Život, dílo, mýtus.* Praha: Vyšehrad, 2009.

Šťastný, Alfons: *Politické strany u nás i jinde.* Praha: E. Grégr, 1873.

Tobolka, Zdeněk V.: *Politické dějiny československého národa od roku 1848 až do dnešní doby.* Díl III/2. Praha: Československý kompas, 1936.

Týž: *Judr. Jos. Kaizl. Z mého života.* Díl I-III/2. Praha: J.R. Vilímek, 1909-1914.

Traub, Hugo: *Ze života Alfonse Šťastného.* Brno: Rolnická tiskárna, 1928.

Týž: *Fr. L. Rieger.* Praha: SVU Mánes, 1918.

Urban, Otto: *Česká společnost 1848-1918.* Praha: Svoboda, 1982.

Velek, Luboš: Mladočeši a konec principu všennárodní strany - volby do Říšské rady 1900-1901. *Paginae historiae*, 7 (1999), s. 126-158.

Týž: Česká kulturní politika versus racionalizace struktury státního vzdělávacího systému. Případ tzv. Gautschových ordonancí z roku 1887. In: Binder, Haral; Křivohlavá, Barbora; Velek, Luboš (edd.): *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v Habsburské monarchii 1867-1918.* Praha: VCDV 2003, s. 589-628.

Týž: Myšlenka zavedení všeobecného, rovného a přímého volebního práva v obecném a českém kontextu. *Střed*, I (2009), s. 58-67.

Týž: Velek, Luboš: Agrární proud v mladočeské straně v 90. letech 19. století. 2001. In: Šouša, Jiří; Miller, Daniel E.; Samal, Marie H. (edd): *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha: Karolinum 2001, s. 19-30.

Týž: Naděje posledního kavalíra – jmenování Františka Thun Hohensteina ministerským předsedou roku 1898. K praxi sestavování vládních kabinetů v Předlitavsku. *Historie – Otázky – Problémy*, I (2010), s. 9-36.

Velek, Luboš; Velková, Alice: *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky 1871-1914*. Praha: Scriptorium, 2004.

Vojtěch, Tomáš: *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*. Praha: Academia, 1980.

Týž: Vítězství mladočeské strany v Čechách v roce 1891. *Sborník k dějinám 19. a 20. století*, ročník IV (1977), s. 3.-62.

Týž: Organizační vývoj mladočeské strany do roku 1891, *Český časopis historický*, 75 (1977), s. 554-584.